

Библиографија

(за 1931 год.).

Акајамов Никола: *Ново о старинском животоу* (Гласник југ. проф. друштва, XII 632—639).

Алексић Драг.: *Кнежополъ и Кнежополци у прошлости и садашњости*. Бос. Дубица, 1931 г.
— Књижевна крајина II 448.

Altmanah grada Zagreba. Zagreb 1931 г., s. 601.

Бабић Јован Ј.: *Страни писци и њихово интересовање за нашу народну поезију* (Гласник југ. проф. др. XII 8—20). — *Од примитивне до современе поезије наше* (ib. 613—621, 737—743).

Babler Oto F.: *O dvanaestorici ljenivaca* (Jug. zb. XXVIII 101—103).

Бакотић Петар: *Дошуна света у народној књижевности* (Венац XVI 604—610).

Banović Stjepan: *Pet težačkih ljekarija od bolesti zuba* (Jug. zb. XXVIII 239—240).

Baš Franjo: *Slovenska (slovenačka) narodopisna bibliografija za leto 1931* (Časopis za zgod. in narodopisje XXVII, sn. 3—4, s. 205—220).

Belić A.: *Biblijografcizno-krytyczny przeglad powojennych prac o serbochorwackich dialektach* (Lud sl. II, A. 245—261).

Bjelovučić D-г N. Z.: *Ruševine crkvice Sv. Jurja u Janjini* (Nar. starina X, sv. 25, s. 110—112).

Бодулић Љуговид М.: *Мотив о говећој кожи* (Књ. с. VII 381—332).

Božičković D-г Juraj: *Kratki ljetopis Tome Juričića iz g. 1596 i 1599* (Nar. starina X, sv. 25, s. 117—118).

Breyer Mirko: *Jedan antijosefinski hrvatsko-kajkavski govor iz godine 1785* (Nar. st. X, sv. 25, s. 119—120).

Bulić Vinka: *Naša narodna uvjetnost*. Split, 1931, s. 16.

Bulić D-г Ivan: „*Po koncu*“, stari hrvatski termini u povaljskoj listini i natpisu g. 1185 (Nar. st. X. sv. 25, s. 112—117).

Васиљевић-Хади Д-р Јован: *Маџарско гробље у Ставама* (Гласник Етнограф. музеја VI 115). — *Наши под Арбанасима и Грцима* (Браство XXV 60—78). — *Милош С. Милојевић* (ib. 94—103).

Васић Милоје М.: *О чувању и одржавању националних споменика* (Нова Европа XXIV 14—19).

Вељић Милоје: *Неколико празноверница и заблуда у народним обичајима* (Летопис Тимочке епархије IX 105—107).

Виноградов Михајло: *Нешто о Поречу* (Летопис Тимочке епархије IX 44—68).

Влаховић Вл.: *Једна алузија у „Горском вијенцу“* (Записи IX

94—96). — *Чауш у нашим сватовима* (ib. 163—165). — *Исус Христос у народном предању* (ib. 52—55).

Влаховић Митар С.: *О слезим гусларима у Јужној Србији* (Гласник Етн. музеја VI 100—106). — *Средачка Жупа* (Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије. Скопље 1931, књ. I, с. 27—52) — *Неки божићни обичаји у Кртолама* (Записи IX 346—350).

— Записи XI 239.

Vuković Vice: *Kako čeljade može postati vukom* (Jug. zb. XXVIII 239).

Вуксан Душан: *Вјерованье у вампире* (Гласник Етн. музеја VI 109).

— *Вађсње мизије крајем 17 вијека* (ib. с. 110). — *Шпа је понијела у прђију Стане Ђеловић* (ib. с. 112). — *Неколико недеља у Рисну* (Записи VIII 1—6). — *Књига „молбеница“* (ib. 350—356).

Вулетић Саво: *Црна Гора и Скадар* (Записи VIII 90—101).

Вулић Никола: *Антички споменици наше земље* (Споменик Срп. краљ. академије LXXI 1—259).

Вуловић Данило: *Духовна самосвојност нашега народа* (Гласник југ. проф. др. XII 537—546).

G.: *Izbor bračnog druga s psihološkog gledišta* (Život XII 138—144).

Gavazzi Milovan: *Razvoj i stanje etnografije u Jugoslaviji*, svršetak (Lud sl. II B. 72—106).

Gesemann Gerhard: *Die Lektüre des montenegrinischen Bauern* (Sl. R. III 19—25). — *Zur Kulturgeschichte des Räubers* (ib. 223—227). — *Das epische Volkslied als jugoslavische Volksbibel* (ib. 295—297).

Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. VI.

— Учитель XII 636.

Goetel Walej: *Naturschutz und Nationalparks in den slawischen Ländern* (Sl. R. III 323—326).

Grgec Petar: *Selo i grad*, almanah, III godište.

— Život XII 398.

Грђић Шћепан: *Аграрна реформа и колонијација у Босни Херцеговини* (Нова Европа XXIV 81—94).

Gušić Branimir: *Mjst*. Zagreb 1931 (Izd. Etnografskog muzeja u Zagrebu). — чр. гл. т. зр. VIII 142.

Давидовић Светислав: *Српска православна црква у Босни Херцеговини од 960—1930 г.*, монографија, Сарајево 1931, с. 73.

Dalmatinische Volkskunst. Split 1931.

Дамјановић Лазар: *Долина Зетве и наш саобраћај* (Записи IX 287—292).

Dvorniković dr. Vladimir: *O hajducima* (Riječ XXVII, br. 1, s. 2—3).

Драгојевић Сава: *Градина*, нар. предање (Венац XVI 168).

Дробњаковић др. Боривоје: *Библиографија радова наших етнолога*, II: Д-р Јована Ердѣљановића (Гласник Етнограф. музеја VI 141—146). — *Етнографски музеј у Београду у 1931 год.* — (ib. 145—149).

Дугалић Деса: *Забелешке с пушта кроз Палестину, Сирију и Египат у лето 1931 год.* Београд. с. 113.

— Записи IX 319.

Дукић Славко: *Фимске старине око Нове Вароши* (Венац XVI 625—627).

Дучић Стеван: *Живот и обичаји племена Куча* (Срп. етн. зборник XLVIII, друго одељење књ. 20, с. 696).

Ђермановић др. Рајко: *Поратна Босна и Херцеговина* (Нова Европа XXIV 46—62).

— Н. Европа XXIV 334.

Ђорђевић Владимир Р.: *Српске народне мелодије*. Београд 1931, с. 150.

— Срп. књ. гл. XXXV 76; *Срп. Вес.* XXXI 31.

— *Оглед библиографије српске народне музике* (Гласник Етнограф. музеја VI 120—125).

Ђорђевић др. Тихомир Р.: *Познавање аушке по ауцу* (Записи IX 46—47). — *Преисламски остаци међу југословенским муслиманима* (Срп. књ. гл. XXXII 217—227, 304—311). — *Милан Ђ. Милићевић, живот и рад* (ib. XXXIII 255—259). — *Из недавних времена Србије* (ib. XXXIV 195—206). — *Телоли* (ib. XXXIV 511—514). — *Прелазак из вере у веру* (Мисао XXXV 59—61).

— *Наш народни живот*, књ. III, IV. Београд 1931.

— Срп. књ. гл. XXXII 570, XXXV 628; Гласник југ. проф. др. XII 662; Учитель XII 397, 556.

Ђуровић др. Димитрије: *Народне умотворине*. Београд 1931.

— Срп. књ. гл. XXXIV 316; Гласник југ. проф. др. XII 285.

Ђуровић Душан: *Смешно у народној поезији* (Записи IX 40—46, 86—94, 157—162).

Ђуровић Јаг. Б.: *Српске народне пјесме*. Никшић 1930, с. 64.

Елезовић Глиша: *Евлија Челебија* (Срп. књ. гл. XXXIV 515—528). — *Колашин на Тари и Колашин на Ибру. Како је постало име Колашин* (Јужни преглед VI 19—29). — *Из путописа Евлије Челебије* (Гласник југ. проф. др. XII 355—360). — *О именима и пореклу старијих муслиманских породица у Скопљу*. (Зборник за етнограф. и фолклор Јужне Србије и суседних области, књ. I Скопље 1931, с. 1—23).

— Јужни пр. VI 477.

Ердељановић др. Јован: *Напомене и одговори поводом питања о пореклу Буњеваца* (Књ. с. VII 28—35). — *Претече српске етнологије*. (Записки наук. товар. имени Шевченка, 1930, с. 1—5).

Ерист Паул: *Биолошки развистак народа* (Нова Европа XXIII 69—71).

Zbornik iz dubrovačke prošlosti, Milanu Rešetaru o 70-toj god. života. Dubrovnik 1931, s. 496.

Зборник јуначких епских народних песама (Изд. „Нар. дела“, Београд 1930).

— Срп. књ. гл. XXXIII 536; Мисао XXXV 252; Књ. крајина II 447.

Зега Никола: *Теповирање у нашем народу* (Slavia X 803—806).

Ивановъ Йорданъ: *Български старини изъ Македониѣ*. Софиа 1931, с. 671.

Ивковић Петар: *И још једна варијанта „Приче о Леонири“* (Венац XVI 720—722).

Иешић др. Фран: *Poljska i „Ukrajinci“ u bivšoj istočnoj Galiciji* (Riječ XXVII, br. 5, s. 5—7).

Иљинский Г.: *Из области словенской демонологии* (Lud sl. II, A, 125—127).

Ј. В.: *Предавање професора д-ра Густава Бекинга „О музичким елементима у југословенском народном епу* (Књ. с. VII 40—41).

Јакшић Милутин: *Продор на Исток, у време Св. Саве и у наше дане* (Нова Европа XXIII 71—84).

Јелић др. Илија М.: *Постанак и разлог вршења гостопримства* (Записи VIII 81—86, 143—148). — *Правна природа снахацења* (Гласник Етн. музеја VI 11—15). — *Трагови гостинске обљубе код нашег народа* (Београд 1931; *Илија Јелић, каленар о Србу*, т. 1931, с. 46. — *Срп. Гласн.* и *Зр.* XI, 1, с. 277).

— Записи IX 122; Књ. с. VII 309; Мисао XXXVI 509; Срп. књ. гл. XXXVIII 319.

Јеловац Вук: *Кроз централну Босну* (Књ. крајина II 516—517).
Јовановић др. Драгољуб: *Једно модерно схватање социологије*
(Срп. књ. гл. XXXIII 453—464, 515—525).

Josić dr. Rad. A.: *Dr. A. Gahs: Krapinski čovjek i njegovi savremenici*, najnovija otkrića o vjeteračevjeka. Zagreb 1928 (Богословље VI 245—250).

Јокић др. Владан: *Национализација Бачке и Баната*. Нови Сад 1931, с. 136.

— Срп. књ. гл. XXXVI 232; Н. Европа XXIV 299; *Летопис м. с. књ. 329, с. 263*.
Јуришић Јован: *Неколико народних лекова, бајања и веровања из Башоцине* (Гласник Етн. музеја VI 35—42).

Казимировић др. Рад.: *О тајанственим појавама у нашем народу* (Летопис Тим. епархије IX 37—43).

Kauser dr. K.: *Westmontenegro*, Heft. 4. Stuttgart 1931, s. 134.

— Гласник геогр. др. XVII 145.

Карановић Милан: *Наследна кнежевска породица у Змијању* (Гласник зем. музеја XI, III, св. 2, с. 73—90). — *Народна ношња у Дринској Бановини* (Алманах Дрин. Бановине за 1931 г., с. 185—188).

Kemp Julije: *Pokladni plesovi i gradska glazba u Požeги god. 1832* (Sv. Sec. XXV 17). — *Iz glazbene prošlosti Slav. Požege* (ib. 53—54).

Киселиновић Ђ. Ј.: *Један француски народни обичај и наше народно песништво* (Гласник југ. проф. др. XII 361—363).

Кнежевић М. В.: *О народним песмама код Шокаца* (Књ. с. VII 35—38). — *Bunjevačka narodna čitanka*. Subotica 1931, st. 72.

Ковачевић Јован: *Развитак говора и говорне мане код деце* (Учитељ XII 759—763).

Кордунаш Манојло Б.: *О сахрани мртваца на Огулинском Кордуну* (Гласник Етн. музеја VI 77—89). — *Божјињак* (ib. с. 118).

Костић Драгутин: *Староверски бојанствени коњ* (Гласник југ. проф. др. XII 110—126). — *Васкрс једне народне епске песме из средњег века* (Живот и рад VII 336—344). — *Где је била Небојина?* Београд, 1931, с. 70.

Костић Петар: *Светога — крсно име — слава у Призрену* (Гласник Етн. музеја VI 28—34).

Крајничанац Т.: *Циљ и развој задругарства*, екон. студија. Скопље 1931, с. 253.

Лазаревић Делимир: *Дијалекатско испишивање Јужне Србије* (Јужни преглед VI 434—438).

Lahner Juraj: *Od svetaca božjih, hrvatske narodne robožne pjesme*. Zagreb 1931, s. 65.

Ленард др. Леополд: *Српство у поезији Лужичких Срба*. Београд 1931, с. 142.

— Записи IX 189.

Љотић Дим. В.: *Ђурђе Смедеревац и његов град 1430—1930* (календар Вардар 1931 год., с. 54—61).

Magr A. St. *Die Zukunft des Kongresses der slavischen Geographen und Ethnographen* (Sl. R. III 101—110).

Максимовић Мирко: *Атос*, путопис. Сарајево 1931, с. 31.

Mandić D-r M.: *Prehistorijsko naselje u Sanskom Mostu* (Гласник зем. музеја XLIII, св. 2, с. 1—6). — *Arheološke bilješke* (ib. 13—18). — *Doseljavanje Bunjevaca u Ugarsku* (Књ. с. VII 251—253).

Malecki Mieczyslaw: *Sharahteryztyka gwary Cucow na tle sasiednich dialektow czarnogorskich* (Lud sl. III. A. 225—245). — *Kilka uwag o „jugoslawizmach“ w języku slowackim* (ib. II, A., 42—54).

- Манојловић Коста: *Јосиф Маринковић* (Св. Сес. XXV 87—88).
 Марјановић Батрић: *Са динарских страна*. Београд 1931.
 — Мисао XXXV 121; Ријеџ XXVII, br. 11, s. 14.
- Мариновић Н. С.: *Чување од змијиног уједа* (Венац XVI 629)
 Matasović D-р Josip: *Fratři bosanski prema muslimanima „zq, ličit bonika“* (Liječnički vjesnik, br. 4, 1931 g.).
- Matetić R. Ivan: *Crkveno pjevanje na otoku Krku* (Св. Сес. XXV 205—206).
- Матић Митрофан: *Бела Црква*, нар. предање (Венац XVI 374).
 Матић Св.: *Творци народнога епа* (Срп. књижевни гласник XXXIII 437—447, 509—515, и посебно).
 — Записи IX 300.
- Messner-Sporčić D-р Ante: *Kolonije hrvatskih plemića u Banatu* (Jug. zb. XXVIII 160—207).
 Милићевић Милан Ђ.: *Из успомена* (Срп. књ. гл. XXXIII и XXXIV).
 Мирковић Лазар: *Старине фрушкогорских манастира* Београд. 1931, с. 78. — *Анђели и демони на капителима у цркви Св. Димитрија Маркова Манастира код Скопља* (Старинар VI 3—13).
 Михаиловић Д-р Војислав: *Историја полних болести у Србији до 1912 године* (Библ. Централ. хиг. завода бр. 7, с. 1—87).
 Mladenov S.: *Zu den lexikalischen Abgrenzungslinien („Isoloxen“) auf südslavischen und arisch-slavischen Gebiete* (Slavia X 242—537).
 Мошин Д-р Владимир: *Kad su Hasari prešli u židovsku vjeru* (Ријеџ XXVII, 45—49).
 Murko Mathias: *Auf den Spuren der Volksepik durch Jugoslawien* Sl. R. III 173—183).
- Народне умотворине*, а) песме: Књижевни север VII 220—226; Гајрет XII 92—93, 271; Св. Сесилија XXV 18, 55, 99, 138, 179, 212; Књижевна Крајина I 124, 264; Венац XVI 63, 231, 373, 460, 461, 541, 628, 734; б) загонетке: Књижевни север VII 226—227; в) пословице: Књижевни север VII 227; г) локалне узречице: Књ. север VII 227, 229.
Naša Slovenačka (Glasnik jug. prof. dr. za 1931).
 — Записи IX 119; Срп. књ. гл. XXXIV 158.
- Неготинац Миша: *Македонке*, народна лирика. Крушевац 1931, с. 32.
 Недељковић др. Душан: *„Изабеллина боја“ у нашој народној поезији* (Срп. књ. гл. XXXIII 41—43). — *Прилози проучавању виолентног типа*. Београд 1931.
 — Књ. крајина II 455.
- Недељковић Милан Ст.: *Из Пореча*: веровање у вампире, Требовска Коса и Манастириште (Јужни преглед VI 123—128).
 Несторовић Богдан: *Ископавање у Стобима* (Старинар VI 109—114).
 Nikolajev-Kus др. Mirko: *Nomadski motivi u jugoslovenskoj umetnosti* (Etnolog IV 2, s. 146—164). — *Seljačke rukotvorine i iskorišćavanje seljaka* (Ријеџ XVII, br. 26, s. 13—14). — *Trista čuda Radovana Kazimirovića* (ib. br. 32, s. 9—12). — *Muzeji i narodna prosveta* (ib. br. 44, s. 6—7).
- Николић Владимир М.: *О печалбарима из источне Србије* (Гласник Етн. Музеја VI 73—76). — *Прилози и фолклорне белешке* (ib. с. 114).
О постанку анегдота (Записи IX 250, 309, 370).
 — Срп. књ. гл. XXXII 168.
- Павић Бор.: *Стрва и уроци* (Венац XVI 162—165).
- Павићевић Мићун: *Црногорске шале* (Jug. zb. XXVIII 208—238). — *Iz starih zemata* (Nar. st. X, sv. 25, s. 138—140). — *Crnogorsko pravo-*

sudje i pravno shvaćanje u anegdota (Mjesečnik, Zagreb 1930, br. 9—12, 1931 br. 1—7).

— *Црногорске шале*, књ. II. Сомбор 1931, с. 29. — *Црногорци у причама и анегдотама* књ. X. Сомбор 1931, с. 159.

— Јужни пр. VI 401; Летопис м. с. књ. 330, с. 277; Књ. крајина II 530.

Павловић Јеремија М.: *Народ на југу у сликама с леве стране Вардара*. Београд 1931, с. 48.

Rappwitz Rudolf: *Die Bedeutung der deutschen Kultur für die Slaven* (Sl. R. III 305—310).

Рата Ј.: *Krotki prehlad lužickosrbskeho narodopsneho džela* (Slavia X 769—781).

Периновић Наталија: *Наше севдалинке* (Књ. крајина I 194—198).

Перовић-Тунгуз Данило: *Уштицај цетињског манастира на брдско-херцеговачка племена* (Записи IX 217—228). — *Личности чојства и јунаштва Црне Горе и Херцеговине*. Београд 1931.

— Записи X 190.

Петковић др. Влад. Р.: *Српско сликарство Средњег Века* (Браство XXV 56—59). — *Српска уметност Средњег Века* (Нова Европа XXIV 6—8).

Петровић Мих. С.: *Како је постао Београд*. Београд 1931, с. 157.

— Срп. књ. гл. XXXV 72; Књ. крајина II 531; Књ. с. VII 39.

Петровић Петар Ж.: *Свадбени обичаји у Галичнику* (Гласник Етн. музеја VI 90—99). — *Библиографија радова Владислава Тишелбаха* (ib. 126—129). — *Етнолошка библиографија за 1930 г.* (ib. 130—140). — *Живот и рад Владислава Тишелбаха* (Посебна издања Етнограф. музеја у Београду, св. 2). — *Народне ловачке справе код Срба и Хрвата* (Lud sl. II, B., s. 182—197).

Петровић-Радојчић Радмила: *„Значење камена о врату“ по испитивањима И. Јелића*. Загреб 1931.

Pilar dr. Ivo: *O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju* (Jug. zb. XXVIII 1—86).

Pirc dr. Bojan: *Opadanje stanovništva u Slavoniji* (Bibl. Central. hig. zavoda u Beogradu, br. 5, s. 88).

Погодин А. Л.: *Оважања о шехници народне лирике* (Записки русскога научнога института).

— Срп. књ. гл. XXXIV 320.

— *Источни и северни фински народи и њихова поезија* (Misaо XXXV 430—448).

Polivka J.: *Kapitolka z dějin lidovědné sběratelské práce jihoslovanské* (Slavia X 570—574).

Поповић др. Душан: *О хајдуцима*, књ. II. Београд 1931.

— Гласник југ. проф. др. XII 676; Књ. крајина I 67; Архив за правне и др. науке XXII 87; Sl. R. IV 87; Књ. с. VII 39.

Поповић др. Л.: *Босна*, — „централни део народа“ (Нова Европа XXIV 41—46).

Поповић Милован: *Једна хипотеза у шэв. богомилском питању* (Књ. крајина II 536).

Поповић Слободан: *Прилози психологији сеоске младежи*. Београд 1931.

— Књ. крајина I 214.

Premuda Vinko: *Stare hrvatske pjesme* (Sv. Sec. XXV 175—176).

Продановић Јаша: *Морална и хумана осећања у српској народној поезији* (Срп. књ. гл. XXXII 202—217). — *Самоубиство у народној пое-*

зији (ib. 464—474). — *Психолошка опажања и логичка расуђивања у народној поезији* (ib. 535—544, 618—627).

Прћић Ката: *Три буњевачке народне песме* (Књ. с. VII 382—384).

Пфанхаузер Д-р Стефанија: *Туђи елементи у српскохрватском језику* (Венац XVI 45—50, 134—138).

Радиојевић Тодор: *Насеља у Лепеници* (Срп. етнограф. зб. XLVII, прво одељ. књ. 27, Београд 1930).

Радојчић Никола: *Српски Агабар* (Etnolog IV 2, s. 187—211).

— Записи IX 176.

— *Теодосијеви погледи на друштвено и државно уређење Србије*.

— Записи IX 178.

Раичевић Светозар: *О сточарству и сточарском животу у Васојевићима* (Гласник Етн. музеја VI 55—72).

Ренијер Х.: *Физичко-географске и културне основе насеља у Босни и Херцеговини* (Гласник геогр. др. у Београду XVII 99—104).

Rüdiger Herman: *Die Donauschwaben in der südslavischen Batschka*. Stuttgart 1931.

— Sl. R. III 619.

Ристановић С. В.: *Шалвие песме у Јужној Србији* (Јужни пр. VI 437—477).

Роглић Јосип: *Привреда и насеља Макарског Приморја* (Гласник геогр. др. у Београду XVII 29—37).

Сергејевски Димитрије: *Римски саоменици из Ливна и Прекоја* (Гласник зем. муз. XLIII 2, с. 19—24).

Sielski D-r Stanko: *Arheološki nalasci u okolici Travnička i Žerčca* (Glasnik zem. muzeja XLIII 2, s. 7—12).

Скарић Влад.: *Један остатак византиског дворског церемонијала у нашем народу* (Гласник Етн. музеја VI 107). — *Тешкоће, што их сватови морају савладати кад дођу по девојку* (ib. с. 108). — *Босанско-Херцеговачки земаљски музеј у Сарајеву* (Нова Европа XXIV 20—23). — *Трагови једне старе миграције у средњој Босни* (Гласник геогр. др. у Београду XVII 129).

Skok P.: *Les origines de Ragusa* (Slavia X 449—500).

Смиљанић-Брадина др. Томо: *Племе Брџаци* (Nar. starina X, sv. 25, s. 81—96).

Соловјев др. А.: *Грбальска Жупа и грбальски статут* (Годишњица Н. Чупића XL 1—41). — *Зетска пресуда из године 1445* (Архив за правне и др. науке XXIII 41—53).

Станић др. Славко: *Швабе у Војводини* (Летопис м. с. књ. 330, с. 114—130).

Станојевић Маринко: *Из народног живота на Тимоку* (Летопис Тимочке епархије IX 22—27). — *Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине*, књ. III, с. 116.

— Гласник југ. проф. др. XII 870.

Стара Суботица (Књ. с. VII 239—240).

Статистика: *Прешходни резултати пописа становништва од 31 марта 1931 год., у Краљевини Југославији*. Београд 1931, с. 34.

Стојимировић: *Србија и Француска у XVII веку* (Јужни пр. VI 63—67).

Stojković dr. Marijan: *Čudo od kokota* (Jug. zb. XXVIII 87—100).

Szabo Gjuro: *Stari dom u Gornjoj Varoši Zagrebačkoj* (Nar. st. X, sv. 25, s. 120—122).

- Тановић Стеван: *Народна ношња у околини Ђевђелије* (Гласник Етн. музеја VI 43—54).
 — *Гласник југ. проф. др. XII 371.*
- Тарановски др. Теодор: *Историја српског права у немањинској држави, II део*. Београд 1931, с. 144. — *Правна конструкција Српске државе у Средњем Веку* (Архив за правне и др. науке XXIII 464—471).
- Тасић Ђорђе: *Социологија села* (Срп. књ. гл. XXXIII 63—67).
- Tentor dr. Mate: *Pismo i postanak alfabeta*, Zagreb 1931.
 — *Гласник југ. проф. др. XII 371.*
- Тешић Момчило: *Струна* (Венац XVI 462—463). — „Укроћена горопад“ (ib. с. 524—526).
- Тителбах Владислав: *Аквароле и цршежи*. Београд 1931. (Посебно изд. Етн. музеја, св. II).
 — *Књ. с. VIII 124; Учитель XII 637.*
- Ткачић Владимир: *Црквене слике са народним пошњама* (Nar. st. X, sv. 25, s. 122—124).
- Томко М.: *Неколико подашака о животу бачванских Русина* (Срп. књ. гл. XXXIV 73—74).
- Тумбас Бела: *Војичне поријевке код Винјеваса* (Sv. Ces. XXV 202—204).
- Урошевић Атанасије: *Гњилане* (Гласник геогр. др. у Б., XVII 38—51).
- Ускоковић Радоје: *Израда кориша у околини ужичке Пожеге* (Гласник Етн. музеја VI 117). — *Шарање ускршњих јаја у Ужницу* (ib. с. 117).
- Figurić: *Trebinje nekada i danas*. Ljubljana 1930.
- Филиповић др. Миленко С.: *Породична слава и сличне славе у Тешову* (Гласник Етн. музеја VI 16—27).
- Fortunatović: *Crstice o ribarstvu uopće, a nadalje u području bivše republike dubrovačke*. Dubrovnik 1930.
- Хацић-Нури Осман: *Мухамед и коран*, Београд 1931, с. 179.
 — *Записи X 245.*
- Христовъ Добри: *Народни пјесни на македонскиѣ Българи*. София 1931, с. 172.
 — *Sv. Ces. XXV 182.*
- Цвијић др. Јован: *Балканско Полуострво и јужнословенске земље*, књ. II: *Психичке особине Јужних Словена*. Београд 1931, с. 254.
- Сетинић-Тале Франко: *Љубавна пјесма* (Jug. zb. XXVIII 240).
- Чајкановић др. Веселин: *Једна божићна легенда* (Срп. књ. гл. XXXII 47—51). — *Свекрва на шавану* (Гласник Етн. музја VI 1—10).
- Чиплић Богдан: *Српски народ у мађарским народним причама* (Венац XVI 614—620).
- Ћрнко Ф.: *Povijest Segeta grada*, Zagreb 1931, s. 63.
- Чулиновић др. Фердо: *Душанов законик*. Београд 1931, с. 68.
 — *Гласник југ. пр. др. XII 1050.*
- Цаковић В.: *Две савремене народне тужбалице* (Срп. књ. гл. XXXIV 621—622).
- Шаулић Новица: *Српске народне приповешке*, Београд 1931. — *Српске народне приче* књ. I, св. 3. Београд 1931, с. 187.
- Šenoa Milan: *Die geographische Nomenklatur Jugoslaviens in den deutschen Lehrbüchern* (Hrvatski geogr. glasnik br. 3. Zagreb 1931, strana 227—232).

Šimčik Ante: *Ispred pasa kostiju nema* (Jug. zb. XXVIII 104—106). — *Hajdučka mjera za sukno* (ib. 106—112).

— Записи IX 124.

Širola dr. Božidar: *Etnografski zapisi s otoka Raba* (Jug. zb. XXVIII 113—159). — *Muzikološki rad Etnografskog muzeja u Zagrebu* (Nar. st. X, sv. 25, s. 1—80). — *Martinska Ves* (ib. s. 124—137).

Schneider D-r Artur: *Ivan Mane Jarnović* (Sv. Sec. XXV 52—53).

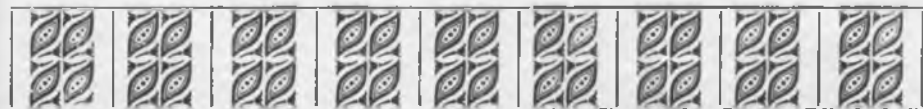
Шобајић Максим: *Из „Мемоара“ Максима Шобајића* (Записи IX 341—346).

— Записи IX 382.

Шурц Д-р Хајнрих: *Етнологија*, друго издање. Београд 1931.

П. Ж. Петровић

Библиографија радова наших етнолога¹⁾

III Д-р Сима Тројановић²⁾

1. КЊИГЕ, РАСПРАВЕ, ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ

На Копаонику („Отаџбина“ за 1889, год. VII, књ. 21, стр. 248—263).

Птице (по инстинкту) („Просветни гласник“ за 1890, св. 17—20, стр. 518—526 и св. 21—24, стр. 603—613).

Асимилација код биља („Просветни гласник“ за 1892, бр. 1, стр. 34—39 и бр. 2, стр. 124—129).

Преисториске старине рудничког округа („Старинар“ за 1892, год. IX, књ. 1, стр. 1—23).

Упућство за скупљање етнолошких и археолошких ствари (издало Министарство спољних послова 1893).

Боја длаке код домаћих сисара и њен значај („Омладина“ за 1894-95).

Старинска српска јела и пића („Етнографски зборник“ Срп. краљ. акад. књ. II. „Живот и обичаји народни“ књ. 2. Београд, 1896, стр. 124).

О албицизму („Омладина“ за 1896).

Шароњање у Црној Гори („Дело“ за 1896, књ. 10, стр. 253—255).

¹⁾ Види: „Гласник Етнографског музеја у Београду“ VI, 141—144.

²⁾ Г. Д-р Сима Тројановић, професор универзитета у пензији, рођен је у Шапцу 2 фебруара (по ст. к.) 1862 г. По оцу је пореклом из Јужне Србије (Битољ) а по мајци из Срема (село Шашинци). У Шапцу је учио основну школу, а завршио у Винковцима, где је учио и I разред гимназије. Гимназиско школовање је наставио у Шапцу и Београду, и у овом последњем свршио V и VI разред. Отишао је у Швајцарску и матуру положио у Берну. У Цириху, Вирибургу и Хајделбергу је провео на универзитетима осам семестара и 1885 г. је у Хајделбергу положио докторат из биолошке групе с антропологијом. У мају 1891 г. положио је професорски испит. Г. Тројановић је 6 марта (по ст. к.) 1886 г. постављен за наставника гимназије у Чачку; 18 маја 1891 г. унапређен је за професора исте гимназије; 4 октобра 1891 г. премештен је за професора гимназије у Лозницу а 15 августа 1893 г. унапређен је за директора исте гимназије. У септембру 1894 г. премештен је за професора III београдске гимназије; од 5 августа до 10 септембра 1898 г. био је стављен на расположење, па је 10 септембра 1898 г. постављен за професора I а 1 новембра исте године за професора II мушке гимназије у Београду. Године 1899 добио је одсуство и провео два семестра у Минхену, један у Прагу а један у Бечу ради етнолошких и музеолошких студија.

28 фебруара 1901 г. постављен је за помоћника чувара Народног музеја а за Етнографски отсек, и у Етнографском отсеку — доцније у Етнографском музеју у Београду вршио је дужност управника до јуна 1921 г., када је изабран за редовног професора Философског факултета у Скопљу. На обоме је положају остао до децембра 1924 г. када је по молби стављен у пензију. Био је декан Философског факултета у Скопљу 1921 и 1922 г. — Дописни је члан Српске краљ. академије у Београду, Народнописне сполечности у Прагу, Словенског устава у Прагу и Етнографског друштва у Бечу.

Босна и Херцеговина („Дело“ за 1896, књ. 16, стр. 368—402 и за 1897, књ. 17, стр. 13—38).

Фосилни човек и људске расе („Наставник“ за 1897, књ. VIII, стр. 160—168).

Српске старине („Искра“ за 1898, бр. 13, стр. 197—198 и бр. 14, стр. 213—214).

Лаиот и проклетује у Срџа („Искра“ за 1898, бр. 21, стр. 323—326 и бр. 22, стр. 342—344).

Преглед III београдске гимназије и њених ученика са здравствене стране у школи и код куће („Просветни гласник“ за 1898, бр. 3, стр. 145—149).

Медведи и лов на њих у Србији (прештампано из „Ловац“ за 1899.)

Историја домаћих сисара („Пољопривредни гласник“ за 1899).

Altertümliche Speisen und Getränkebereitung bei den Serben („Archiv für Anthropologie“, Berlin, 1900).

Die Trepanation bei den Serben („Correspondenzblatt der deutschen Anthropologischen Gesellschaft“, München, 1900).

Букумире („Караџић“ за мај 1900, стр. 85).

Подаци о риболову на Дрини („Ловац“ за 1900, V, бр. 6, стр. 83—84) (заједно са М. П.).

Стари словенски погреб („Српски књижевни гласник“ за 1901, књ. III, бр. 1, стр. 50—60).

Крв и умир код Срба и Арнаута („Коло“ за 1901, стр. 25—32, 84—88, 143—147, 216—221 и 289—292) (заједно с М. Гајићем).

Снохачество („Караџић“ за август—септембар 1901, стр. 159—160).

Музички инструменти београдског Етнографског музеја („Светлост“ за 1901, стр. 1—26).

Негдашња привреда и путови у српским земљама, поглавито на Копаонику („Коло“ за 1902, стр. 21—23, 81—84, 155—161, 239—244, 307—311, 365—369, 435—438, 515—519, 571—574, 641—644, 712—718 и 814—819).

Цигани („Српски књижевни гласник“ за 1 јануар 1902, стр. 26—38).

Момчаник („Срп. књиж. гласник“ за 1 септембар 1903, стр. 58—63).

Божић („Српски књижевни гласник“ за 1905, књ. XIV, бр. 1, стр. 35—46 и бр. 2, стр. 130—139).

Les Serbes („La Serbie“, Liege, 1905).

Symbolickeho tance Valečneho u Černohorcu („Narodnopisni Vestnik česko-slov.“ Praha, 1906).

Јањево и његове прстенице („Српски књижевни гласник“ за 1906, књ. XVII, бр. 2, стр. 104—111).

Тур и зубар у српским земљама (Издање Академије наука у Петрограду, 1906).

Задруга и инокоштина („Српски књижевни гласник“ за 1907, књ. XIX, бр. 10, стр. 742—747).

Eine Ahnung von dem Befruchtungsvorgange bei dem serbischen Volke („Globus“ за 1908).

Српски народ („Босанска вила“ за 1908, стр. 8—9, 25—26, 41—42, 57, 72—73, 92—93, 107, 140—141, 154—155, 170—171, 186—187, 203—204, 217—218, 239, 251—252, 267—268, 315—316, 348—349, 364—365, и 378—379).

Die Megalithe in Serbien mit Bezug auf einige Kulturverhältnisse der Balkanhalbinsel („Mitteilungen der Autropolog. Gesellschaft“, Wien, 1909).

- Наше кириције* („Етнограф. зборник“ Срп. краљ. акад. књ. XIII. „Живот и обичаји народни“ књ. 7. Београд, 1909. стр. 1—153).
- Избор српских главара* („Српски књижевни гласник“ за 1909, књ. XXIII, бр. 1, стр. 45—51 и бр. 2, стр. 114—121).
- Manners and Customs* (Serwia by the Alfred Stead. London. 1909).
- Нешто о народној причи у опће и посебно. Захвалност покојникова* („Босанска вила“ за 31 март 1909, стр. 108—110).
- Изложба у Прагу „Српска жена“*. 1910.
- Житне јаме у Срба* (Издање Академије наука у Петрограду. 1910).
- Главни српски жртвени обичаји* („Етнограф. зборник“ Срп. краљ. акад. књ. XVII. „Живот и обичаји народни“ књ. 10. Београд, 1911, страна 1—238).
- Задатак Етнографског музеја* („Просветни гласник“ за 1911, год. XXXII, бр. 2, стр. 128—133).
- Српско-бретонско предање* („Српски књижевни гласник“ за 1911, књ. XXVI, бр. 12, стр. 924—929).
- Population serbe. Poésie nationale. Religion. Usages* (La Serbie a l' exposition universelle de 1911 a Turin).
- Нешто о српско-византиским односима* („Босанска вила“ за 15 мај 1913, стр. 136—138).
- Психологија српских ратова год. 1912 и 1913* („Босанска вила“ за 15 мај 1914, стр. 132—133).
- Пирошко ћилимарство*. Београд, 1917.
- Наши народни везови* („Политика“ за 25 октобар 1920).
- Маске у нашега народа* („Булићев зборник“, 1921, стр. 695—699).
- О заштити природних знаменитости* („Просветни гласник“ за 1921, књ. II, св. 5, стр. 257—266).
- Музеји Југославије* („Југословенска пјива“ за 1921).
- Козаци* („Политика“ за 25 јануар 1921).
- Кувада* („Политика“ за 4 април 1921).
- Један обичај трагом до Индије* („Споменица педесетогодишњице професорског рада С. М. Лозанића“. Београд, 1922, стр. 164—166.)
- Јединство народног духа* („Јужна Србија“ за 1 новембар 1922. стр. 321—326).
- Шароњање код Срба* — нови подаци („Јужна Србија“ за 31 март 1922, стр. 53—60).
- Народно памћење* („Јужна Србија“ за 16 мај 1923, стр. 283—290).
- Прилози о наслеђу* („Priroda“ (Zagreb), XIII (1923), br. 2, str. 27).
- Сретачка жупа и њена изумрла ношња* („Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу...“. Београд, 1924, стр. 411—427).
- Чинар у Охридлу* („Priroda (Zagreb), XIV (1924), br. 1, str. 7).
- Остаци римских вртова у Србији* („Priroda“ (Zagreb), XIV (1924), br. 7 i 8, str. 118).
- Лов соколовима* („Priroda“ (Zagreb), XV (1925), br. 1, str. 1).
- Киношља*. Културно историске белешке („Priroda“ (Zagreb), XV (1925), br. 6 i 7, str. 103).
- Перната живина* („Priroda“ (Zagreb), XV (1925), br. 10, str. 161).
- Солфатара у Коселу* („Геолошки анали“ за 1925, књ. VIII, део I, стр. 145—146).
- Plen-er-muzeji* („Školski almanah“, Zagreb, 1925).
- Наше изложбе* („Аграрни алманах“ за 1925).
- Стара трговина* („Трговински гласник“ за 1925).

Тајни језици („Јужнословенски филолог“ за 1925/26, књ. V, стр. 222—226).

Мијачко племе [„Etnolog“ I (1926), стр. 68—73].

Тур и зубар („Гласник Географ. друштва у Београду“, св. 12 за 1926, стр. 103—123).

Главна обележја српског народа („Гласник Етнографског музеја у Београду“ књ. I за 1926, стр. 57—68).

Може ли се одржати народна ношња („Текстилни мајстор“ за јуни 1926).

Историја нашег жита („Гласник подмлатка Црвеног крста“ за мај—јуни 1926).

Саобраћај у нашим земљама ранијих времена („Економист“ за 1926, VI, бр. 4).

Гласоноше („Реч и слика“ за август 1926).

Уморство мале деце („Реч и слика“ за новембар 1926).

Радиоактивност у народном сазнању [„Priroda“ (Zagreb), XVI (1926), бр. 3, стр. 41].

Неки проблеми о српском народу („Гласник Етнографског музеја у Београду“ књ. II за 1927, стр. 43—54).

Историска докуменшта о неким живошњама [„Priroda“ (Zagreb), XVII (1827), бр. 9, стр. 173].

Губа („Реч и слика“ за 1927)

Нилска белостома [„Priroda“ (Zagreb), XIX (1929), бр. 8 и 9 стр. 235].

Ватра у животу и обичајима српског народа („Етнограф. зборник“ Срп. краљ. акад. књ. XLV. „Живот и обичаји народни“ књ. 19. Београд 1930, стр. XII + 339).

Текуница (Citellus citillus) [„Priroda“ (Zagreb), XXI (1931), бр. 2 и 3].

Бор. М. Дробњаковић.

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd

40

КЊИГА СЕДМА — ТОМЕ VII

2117-

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

БЕОГРАД — BEOGRAD

Штампарија „Глобус“ — Космајска ул. 30

1932

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА СЕДМА

УВЕДНИК

Исправке

Пошребно је пре чишања исправити ове грешке:

- У Садржају у 3 реду озго стоји: *Südserben* а треба: *Südserbien*
На стр. 10 у 8 реду оздо треба изоставити речи: да се
" " 13 последња се напомена односи на *пембезар* на стр. 14
" " 22 у 8 реду озго стоји: *макцину* а треба: *макину*
" " 46 " 5 " оздо стоји: *закључивши* а треба: *закључивши*
" " 72 " 15 " " стоји: *имема* а треба: *имена*
" " 73 " 11 " озго стоји: *старајко* а треба: *шарејко*
" " 73 " 17 " " стоји: *селнма* а треба: *селима*
" " 73 " 19 " " стоји: *огређена* а треба: *ограђена*
" " 73 " 19 " " стоји: *ограђени* а треба: *ограђена*
" " 73 " 13 " оздо стоји: *плочома* а треба: *плочама*
" " 81 " 2 " " стоји: *Anthropogeographen* а треба: *Anthropogeographen*
" " 98 испод слике стоји: *Деметрова* а треба: *Дмитрова*
" " 110 у 1 и 2 реду озго треба речи: *описивање и описивања* поправити на
описивање и опасивања
" " 111 у 5 реду озго и у 2 реду оздо треба речи: *описује и описивања* попра-
вити на *опасује и опасивања*
" " 120 у 24 реду оздо стоји: *изврсне* а треба: *изврсно*

БЕОГРАД — BEOGRAD

Штампарија «Глобус» — Космајска ул. 30

1932

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА СЕДМА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME VII

PUBLIÉ SOUS LA DIRECTION DE
BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

БЕОГРАД — BEOGRAD

Штампарија «Глобус» — Космајска ул. 30

1932

Садржај — Inhaltsverzeichnis

	страна seite
ЧЛАНЦИ — AUFSATZE	
<i>Д-р Јован Ерделановић:</i> Етнолошка проучавања нашег Југа. Његов етнолошки зборник (<i>Jovan Erdeljanović: Ethnologische Forschungen in Südserben. „Zbornik za etnografiju i folklor Južne Srbije i susednih oblasti“</i>)	1
<i>Д-р Јован Хаџи-Васиљевић:</i> Врањска градска ношња ранијих година (<i>Jovan H. Vasiljević: Die frühere Stadtracht in Vranje</i>)	6
<i>Душан Ј. Марковић:</i> Начин и ред напатања земљишта у Мркојевићима (<i>Dušan J. Marković: Feldbewässerung und Bewässerungsordnung in Mrkojevići</i>)	32
<i>Стеван Тановић:</i> Српске народне игре из Бевђелије и околине (<i>Stevan Tanović: Serbische Volksspiele aus Djevdjelija</i>)	45
<i>Д-р Миленко Филиповић:</i> Етнолошке белешке из северних велешких села (<i>Milenko Filipović: Ethnologische Notizen aus den Dörfern nordlich von Veles</i>)	64
<i>Луцијан Марчић:</i> Легенде са задарских острва (<i>Lucijan Marčić: Legenden von den Inseln bei Zadar (Zara)</i>)	78
<i>Манојло В. Кордунаш:</i> Народне празновице из Деровња у Бачкој (<i>Manojlo V. Kordunaš: Volksaberglauben aus Deronje — Bačka</i>)	82
<i>Д-р А. Шмаус — Мутар Влаховић:</i> О епској песми у Срему (<i>A. Šmaus — M. Vlahović: Über das epische Volkslied in Syrmien</i>)	90
МАЊИ ПРИЛОЗИ — KLEINERE BEITRÄGE	
<i>Д-р Тихомир Р. Ђорђевић:</i> Сребрни цар (<i>Tihomir R. Đorđević: Der „Silbergeist“</i>). <i>Алфонсо Чолић:</i> Паљење дрвеног угља у Боровици (<i>Alfonso Colić: Kohler und Kohlenmeiler in Borovica</i>)	106
<i>Петар Ж. Петровић:</i> Опасивање цркава (<i>Petar Ž. Petrović: Das Umgürten von Kirchen</i>)	110
<i>Петар Ж. Петровић:</i> Зла жена (<i>Petar Ž. Petrović: Das böse Weib</i>)	112
<i>Душан Бошковић:</i> Тежачка свијећа (<i>Dušan Bošković: Die „Gründonnerstagskerze“, „Bauernkerze“ genannt</i>)	113
<i>Д-р Боривоје Дробњаковић:</i> Неколико података о прилагању свећа црквама на Велики четвртак (<i>Borivoje Drobňaković: Einige Angaben über Kerzenspenden am Gründonnerstag</i>)	115
<i>Драгољуб Димишријевић:</i> Нешто о коси из кабларских села (<i>Dragoljub Dimitrijević: Über die Haartracht der Dörfer um das Kablargebirge</i>)	118
<i>Владимир Николић:</i> Прилози и фолклорне белешке (<i>Vladimir Nikolić: Volkskundliche Mitteilungen und Notizen</i>)	121
БИБЛИОГРАФИЈЕ — BIBLIOGRAPHIE	
<i>Д-р Миленко Филиповић:</i> Етнологија у часопису „Јужна Србија“ (<i>Milenko Filipović: Ethnologisches in der Zeitschrift „Južna Srbija“</i>)	122
<i>Рудолф Залмаша:</i> Прилог биографији и библиографији радова В. Тибелбаха (<i>Rudolf Zapata: Beitrag zur Biographie und Bibliographie der Arbeiten Titelbachs</i>)	129
<i>Аншон Качулини:</i> Лека, часопис за културно-просветна питања и књижевност, IV-1932 (<i>Anton Kaculini: Leka, Zeitschrift für Kulturfragen und Literatur, IV-1932</i>)	132
<i>Петар Ж. Петровић:</i> Библиографија за 1931 годину (<i>Petar Ž. Petrović: Bibliographie 1931</i>)	134
<i>Д-р Боривоје Дробњаковић:</i> Библиографија радова наших етнолога. — III Д-р Сима Тројановић (<i>Borivoje Drobňaković: Bibliographie der Arbeiten unserer Ethnologen. — III D-r Sima Trojanović</i>)	143
<i>Д-р Боривоје Дробњаковић:</i> Етнографски Музеј у 1932 години (<i>Borivoje Drobňaković: Ethnographisches Museum — Jahresbericht 1932</i>)	147
<i>Луцијан Марчић:</i> Етнографска секција Дубровачког музеја (<i>Lucijan Marčić: Die ethnographische Abteilung des Museums in Dubrovnik</i>)	153

Етнолошко проучавање нашега Југа. Његов етнолошки зборник.

С особитом радошћу пратимо етнолошка истраживања на нашем Југу. Ова је радост утолико већа, што проучавање нашег народа у Јужној Србији сваком годином све више напредује. Оно се и проширује и продубљује. *Скопско научно друштво* стекло је у овом погледу веома велике заслуге. Оно је постало врло живим и солидним средиштем за свеколики научни рад на нашем Југу, па је дало и врло угледно место проучавању тамошњег народа. У своме *Гласнику* оно је објавило читав низ врло драгоцених прилога за познавање народног живота, обичаја и особина како Јужних Срба тако и разних других етничких група које међу њима живе. У Скопљу имамо већ читаво коло ваљаних научних радника који се тако рећи такмиче у напорима око што темељнијег приказивања свега онога што је о тим толико истицаним, а научно тако мало познатим, деловима нашег народа било досад веома потребно да знамо. На челу тога заслужнога кола научних истраживача стоје чланови Скопског философског факултета (да их именујемо по старешинству), г. г.: Д-р Радослав Грујић, Д-р Петар Јовановић, Д-р Војислав Радовановић, Д-р Душан Недељковић, Д-р Миленко Филиповић и Д-р Атанасије Урошевић. А осим њих и уз њих ради у овом правцу још повелики број других испитивача који следују њихову примеру. Осим у издањима Скопског научног друштва ови су испитивачи објавили досад многобројне своје радове и по разним другим нашим публикацијама и у приличном броју засебних књига; знатан је број њихових списа издала и Српска краљевска академија.

Овом приликом не можемо пропустити, а да нарочито не истакнемо, да су из пера двојице од поменутих научних радника, а баш у многоме и помоћу етнолошке грађе из нашег народа на Југу, изишле две врло знатне научне расправе, које за нашу етнолошку науку, још врло сиромашну правим научним студијама, претстављају особите тековине. Једна је од њих студија г. Радослава Грујића *о крсној слави код Срба* („Црквени елементи крсне славе“, у VII—VIII књ. *Гласника Скоп. науч. друштва*), несумњиво досад најбоље и најтемељније написана студија о овом толико карактеристичном српском обичају.

У њој је г. Грујић изнео поуздане писмене документе из наше црквене литературе, којима је, уз помоћ многобројних других, исто тако поузданих, података могао утврдити, да је српска крсна слава у основи прасловенски обичај приношења крвних жртава душама својих покојника (предака), који је затим, после примања хришћанства, а особито под јаким утицајем реформи које је у овај обичај увео Свети Сава, попримао разне хришћанске црквене елементе. Велики значај ове светосавске реформе, који се раније тако рећи само наслућивао, г. Грујић је приказао у пуној светлости и дао нам на тај начин толико жељено објашњење: како се могло десити, да се од једног многобожачког, несумњиво општесловенског, обичаја развије баш код Срба тако „специфично српско-православна и црквено-народна породична свечаност.“ Само је овакав један истраживач, као што је г. Грујић, који је, као свештено лице, био добро упућен у црквену литературу и у чисто хришћанско-црквену страну овог питања, могао доћи до овако значајних открића и показати нам прави пут којим се имало ићи у решавању врло занимљивог, а веома тешког, проблема о постанку српске крсне славе. Сад су нам сва основна питања јасна, а уз њих су на несумњив начин решена и многа друга која су од спореднијег значаја, али су са њима у врло тесној вези. Нама етнологима остаје, као што и сам г. Грујић каже, да пронађемо даљим, чисто етнолошким, истраживањима: каквог су постанка и карактера разни други, већином спореднији, елементи у сложеном комплексу обреда наше крсне славе и других обичаја који су са њом у вези или њој сродни.

Друга знатна расправа, која заслужује да се нарочито истакне, носи назив „Народна предања о убијању старца“ (такође у VII—VIII књ. Гласника Скопског науч. друштва). Ту је расправу њен писац, Д-р Војислав Радовановић, означио као „географско-етнографска поређења“, а она у ствари претставља права етнолошка истраживања о томе особито и прастаром обичају. У овој својој расправи је г. Радовановић изнео не само сву досад познату грађу ове врсте, него и врло многобројне и веома знатне нове податке које је сам прикупио из народа Источне и Јужне Србије, и тиме је могао утврдити широко распрострањење народних предања о томе обичају у планинским пределима Источне и Јужне Србије и наших динарских крајева. Затим је обилатом упоредном грађом показао однос вероватних наших народних обичаја приликом убијања старца с обичајима код осталих Словена, код других (старих) балканских и европских народа и код многобројних народа и племена по осталом Свету и дошао до закључка, да је тај готово општечовечански обичај и наш народ донео овамо на југ из прасловенске заједнице, али да га је морао почети већ врло давно напуштати, свакако у доба примања хришћанства (закључак, супротан ономе који су извели г.г. Тројановић и Нидерле). Што су се код нашег народа и до данас одржала толика, врло жива, предања о томе тако

давнашњем обичају г. Радовановић објашњава „необичном народном културом и даром за све врсте традиција.“ Нема сумње, да је г. Радовановић овом својом особито брижљиво израђеном студијом дао врло темељну основу за даља научна истраживања у овом правцу. Како ми се чини, та ће се даља истраживања имати да позабаве и питањима: да ли су се и по другим деловима нашег народа очувала предања о негдашњем убијању старца и да ли се можда неће наћи још какво објашњење тим тако живо одржаним успоменама о томе обичају.

Велики национални значај нашега Југа и тешкоће око решавања етничких проблема у нашим јужним крајевима налажу потребу, да се изврши *нарочита организација* баш овога рада на етнолошким проучавањима у тим крајевима. Ја сам још 1927 године изнео „Предлог за проучавање народа у Јужној Србији“ (штампан у Гласнику Скопског научног др., књ. III), у коме сам нагласио велику потребу овог организовања. Указао сам на то, да имамо и довољно људи који би се могли посветити овим испитивачким задацима, а да би требало само извршити организацију посла и прибавити потребна средства. До остварења овога предлога није нажалост још дошло — свакако зато што се у том правцу није довољно радило, а можда се није наишло ни на потребно разумевање код оних који су имали да одлучују о томе питању.

Али иако није још изведена таква организација, велику и радосну утеху нам је донела појава етнолошког зборника, који је покренуло Скопско научно друштво и чију прву књигу имамо у рукама. Мени је лично утолико милија појава овог зборника, што ми она наговештава могућност скорог организовања на раду око проучавања нашег народа на Југу. Оно коло вредних и ваљаних испитивача нашег народа на Југу, чија смо имена напред изнели, може лако, заједно с осталим сарадницима на овом послу, основати *етнолошки одсек* Скопског научног друштва, који би узео на себе организовање овог испитивачког рада у Јужној Србији. Први и најпречи посао који би се имао извршити било би енергично прикупљање свеколике грађе за познавање народног живота, обичаја и особина, за које би се морала неминовно прибавити потребна средства. Јер треба водити врло озбиљна рачуна о томе, да све то неоцењено благо народне душе брзо, и све брже, пропада и да **наши данашњи нараштаји носе на себи врло велику, праву историску, одговорност пред целим нашим народом за спасавање те грађе од пропасти и заборава.** Сви други објекти научног проучавања на Југу (археолошки, историски и природњачки) нису ни из далека у толикој опасности да их нестане као што су они који се односе на етнички карактер народни. **Треба, дакле, учинити све што до нас стоји, да овој својој светој дужности одговоримо.** А кад се једном буде имала под кровом Скопског научног друштва сва та

грађа, лако ће се она после објављивати и обрађивати и лако ће се сви њени знатнији подаци износити у нарочитим публикацијама пред страни свет.

Скопско научно друштво је дало поменутом свом зборнику име: „Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних области“. Свакако је штета, што је употребљен застарели назив „етнографија“ место назива „етнологија“, којим се сада као јединим и правилним служе не само сви најобразованији народи у Европи и у Америци него и најнапреднији словенски народи, Чеси и Пољаци, умногоме и Руси, а већ је и у нашој науци довољно истакнут и наглашен. Такође је погрешка, што је унет назив „фолклор“, којим су се раније означавала етнoлошка истраживања код народа високе културе. И назив „фолклор“ је, дакле, само једно од излишних имена, којима се уноси забуна у етнoлошку науку. Наука о народу је само једна и она, разуме се, мора имати само једно име. Неки писци употребљавају означење „фолклор“ у сасвим узаном смислу: да обележе њиме прикупљање и проучавање народних умотворина (или усмене народне књижевности). Али је то такође погрешно, јер „фолклор“ има само оно значење које смо поменули. — Према свему реченоме је било најбоље и право име за овај зборник нашег Југа: *Етнoлошки зборник Јужне Србије и суседних области*, а ако би се хтелo нарочито да нагласи и скупљање народних умотворина, требало би га назвати: *Зборник за етнологију и народне умотворине Јужне Србије и суседних области*.

Али имена, уосталом, не значе много и време ће несумњиво и у том погледу учинити своје. За нас је, разуме се, главно садржина онога што се било овим било оним именом означава. А садржина је ове прве књиге новогa зборника за сваку похвалу. У њој су темељна и лепо сређена истраживања г. Глише Елезовића о именима и пореклу старијих муслиманских породица у Скопљу; кратка, али врло корисна, саопштења Д-ра Станка Карамана о рибарству на Катлановском Језеру; повелики рад Митра Влаховића о животу и обичајима народним у Средачкој Жупи; детаљно и брижљиво описани обичаји приликом рођења код православних Срба у Скопљу од Стојне К. Ристић; и велика збирка Д-ра Војислава Радовановића о Маријовцима у песми, причи и шали. Зборник се одликује особитом техничком опремом: штампан је врло лепим, пријатним, словима, на финој хартији, и са врло добро израђеним сликама у тексту и на крају књиге.

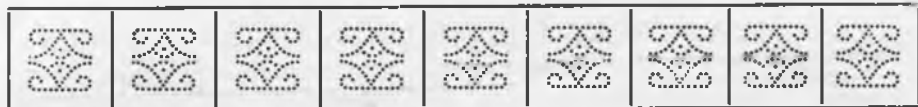
У раду Митра Влаховића о Средачкој Жупи изнети су истина само непотпуни подаци, прибрани приликом екскурзије коју сам ја са својим ученицима извео у лето 1927 године, али ће нам они ипак колико толико попуњавати празнину у научном познавању нашег народа у овом забаченом планинском крају под Шар-Планином, док се не нађе когод да изврши тамо опширнија испитивања. У овом су

раду најпотребнија обавештења о насељима и о пореклу становништва, о његову привредном животу, о кући и о другим зградама, о задрузи, храни и ношњи, о свадбеним, божићним и неким другим, мањим, обичајима, о породичној, црквеној и сеоској слави и најзад нешто о духовним особинама Сретчана.

Велики рад В. Радовановића „Маријово у песми, причи и шали“ доноси укупно 122 прилога, од којих су 65 песме а остало приче и шале. На крају су изнета имена лица од којих су забележени ови прилози и врло брижљиво израђен азбучни преглед садржине и речник ређих речи. Ово је у нашој књижевности прва, овако велика, збирка народних умотворина из нашег народа Јужне Србије. Она је утолико драгоценија, што је њу прикупио и средио г. Радовановић, који већ читав низ година проучава наш народ у великој и врло карактеристичној области Маријову (на крајњем југу наше државе, испод високе планине Ница), те је он сада најбољи познавалац тога народа. Уз то сам читајући његову збирку добио утисак, да је он у бележење ових народних песама и прича унео сву своју познату савесност и марљивост. Међу песмама ове збирке има приличан број (25) епских, у десетерцу, и у њима су поред многих успомена о Краљевићу Марку очевидно очуване успомене и о другим јунацима српске прошлости, који су опевани и у песмама осталих наших крајева („Дете Секуленце“, „Дете Костадинче“, „Дојчин, добер јунак“, „Кратовче Радоња“, „Јанкула војвода“ и др.). Али тако исто и у „женским“ и „бећарским“ песмама и у причама има доста таквих и сличних успомена. Као што је и г. Радовановић у свом предговору напоменуо, ове народне умотворине врло јасно сведоче о душевној ведрини и отворености тога дела нашег народа, о његовој јакој националној свести, о снази и свежини народних предања и о изванредном дару Маријоваца за шалу, који чини, да су они „за Јужносрбијанце оно исто што за Шумадинце Ере“.

С искреним и особитим задовољством поздрављамо појаву ове прве књиге етнолошког зборника нашег Југа и не желимо у овом погледу ништа више него да јој следују небројене друге са овако одабраном садржином и ваљаном опремом.

Јован Ердељановић.

Врањска градска ношња ранијих година¹⁾

Врањска градска ношња из ранијих година спада у групу ношње косовских градова: Гњилана, Приштине и Призрена; у ту је групу спадала и тетовска градска ношња. Једино се у Врању и јужно од Шар-Планине, у Тетову, носила женска ношња као у косовским градовима. Иако сваки аљетак није био онолико везен срмом и златом као што су били везени поједини аљетци у поменутиим косовским градовима, врањска ношња је била доста скупља од оне у косовским градовима. По лепоти и елеганцији, женска врањска ношња држала је прво место у низу ношњи свих градова на западу од Врања, која је била нешто друкчија (Пећ, Ђаковица и др.). Колико по томе што је град Врање у 19 веку, до ослобођења од Турака, био богат град, још више по своме савршеном укусу, Врањанци су, присвајајући ову женску ношњу од Турака, усавршили и своју у погледу лепоте, и женска врањска ношња била је врло лепа, али и врло скупа. Као на песму и коло, Врањанци су врло много полагали и на лепоту свога одела, и мушког и женског. И сиромашнији свет у Врању, који није могао имати скупо одело, шездесетих и седамдесетих година 19 века,

¹⁾ У другој свесци посебних издања Етнографског музеја у Београду «Аквареле и цртежи» објављено је деветнаест цртежа и акварела *Владислава Тителбаха*. Међу њима су два цртежа означена као из Врања и из околине Врања (XI и XIV). Међутим ни један ни други, ни *жена из Врање* ни *жена из околине Врање* нису из Врања нити из околине Врања.

Жена из Врање по овом цртежу је Циганка, и то не врањска ни по начину повезивања главе, ни по минтану, ни по шалварима и обући. И врањске Циганке су главу повезивале као врањске муслиманке и хришћанке, а нису имале шалваре као муслиманке и хришћанке. Али, до ослобођења Врања (1878) па и после тога, као на Тителбахову цртежу никада Врањанка није повезивала главу. Врањске Циганке никада нису носиле шалваре као на Тителбахову цртежу, већ само димије. Тителбахов цртеж претставља дакле нишку Циганку и то најпре какву турску служавку, премда су се, доста времена и после ослобођења Ниша (1877), могле у Нишу видети Циганке у оделу као на поменутом цртежу.

Исто тако није тачан ни цртеж: *Жена из околине Врање*. Овај цртеж претставља *лесковачку сељанку*, и то из ближе околине Лесковца.

Ово ми је дало повода да, по свом сећању и по својим опширним белешкама, опишем врањску градску ношњу из времена око половине 19 века и све до ослобођења Врања.

се појављивао само у скупом оделу. Тешко да се још у којем граду у оним странама као у Врању вршила позајмица одела. У богатим породицама се по неколико костима одједном позајмљивало за причешће, свадбе и саборе.

Па ипак се врањска ношња усавршавала тек од половине 19 века. До тога времена старији људи и жене у Врању нису носили онако скупе аљетке нити су жене онолико низале дукате,¹⁾ као они од половине тога века и доцније.

И у околним градовима се знало да су Врањанци врло много полагали на ношњу. Ма да је у Врању било одличних везача-срмакеша (Панајот-Пане Штипљија, Нака Ратајче, Тома Гринчар и др.) богате, самосталне и луксузне Врањанке су, око половине 19 века, извесне аљетке поручивале у Призрену и Скадру. Рисимка Лукарка је ради тога одлазила у Призрен. Било је Врањанки за које је, поред скупог врањског, поручивано и скадарско одело. Од неких се још и данас чувају скупи горњи аљетци скадарскога руфета²⁾ (в. сл. 1 и 2), а богате Врањанке су и од саме врањске ношње имале по неколико. Од Врањанке која је писцу ових редака била најближа, и која је у тридесет и првој години живота умрла (г. 1874), остало је од празничног, *стојаћег* одела: пет пари шалвара, и то три од гезије и два од џанфеца; једанаест свилених антерија; осам свилених и чојаних јелека; седам фермена, од којих три толико везана, да се једва распознавала

1. Скадарско џубе које се носило преко антерије

¹⁾ *Низање дуката, наниз и дукаши* значи накит од златног турског новца, који није био у општејау. Као што сам напоменуо, низа дуката је могла бити и до седам. Носио се од грла наниже до појаса, наниже све крупнији. Горње низе су ношене о врату, а оне од треће наниже, имале су златне или сребрне кукнице, и закачиване су по јелеку или минтану. Скроман, сиромашан наниз, уколико је било мало правог златног новца, називали су наниз „Стигни петле кокошку“. Тако су називали и сваки други скроман накит од новца.

²⁾ Госпођа Катерина С. Николић (сада у Врњцима) још чува два горња аљетка скадарскога руфета од своје старатајке која је умрла 1874. г.

материја од које су урађена; две шкортељке; две саке; два ћурка самурлија; три бејадера и неколико skutала; два фереца; потпуно скадарско одело; потпуно европско свилено одело с фустаном; местве, чизме, доглед, ташна, накит итд. Још се чувају њене непрекројене кошуље од венецијског и танког финог домаћег платна, мушке гаће и њени скупи везови на убрусима и деловима рубља.¹⁾

Врањска градска ношња око половине 19 века, и све до осамдесетих година, била је у главном турска и србијанска. Турска је била женска ношња, а србијанска је била мушка ношња. Према томе је сва горња ношња била од куповне материје — од свиле и од чоје. Богате Врањанке и Врањанци су о великим празницима рубље носили од свиленог платна (венедика) или од танког домаћег (крма, каврцик и пембезар) платна.

2. Женска врањска ношња. Виде се антерија, шалваре и јелек. Повећавање главе није овако како је на слици.

Хришћани су турску ношњу присвојили за кратко време, али не и лако. И ако је тридесетих година прошлога века било доста Турака трговаца са свилом и чојом, не само да они своју робу нису наметали и хришћанима, него ни сами нису допуштали да хришћани носе свилу и чоју, а још мање срму и злато. До тога времена су хришћани, и људи и жене, носили одело готово истог кроја као и Турци, али само од памучне материје и сукна; хришћанке ни у граду нису све носиле шалваре ни од памучне материје,²⁾ нити икакве гаће испод бојелека³⁾ или вуте. Зна се за наше старије жене које, шездесетих година, нису носиле не само свилене него никакве шалваре, а које су биле у стању да носе и свилене шалваре.

Тако је било и по руфету: одакле је која била доведена, онако се и носила. Било је угледних домаћица у Врању које су се свакако удале

¹⁾ По обичају од старине, који се у Врању 1874 г. још одржавао, соба у којој је ова покојница лежала на одру није могла примити сву њену гардеробу, која је била извешана у тој великој соби. По том обичају, гардероба сваке покојнице и покојника износила се у кући на углед приликом сваког великог празника и нарицало се над њом. Ако је покојница била девојка, износили су њене дарове. — ²⁾ Та је памучна материја звана китајка, алаца. Таква се свилена материја истих десена, за разлику, зове шам-алаца. — ³⁾ То је једна врста антерија од китајке. Име је турско и значи јелек дугачак на човечји бој, колико је човек висок. Пуњен је ватом, негде и вуном и прошивен. Без рукава је. Има бојелека за лето, непуњених (В. од мене: Јужна Ст. Србија књ. II. Прешевска област с. 264.) — Старије жене у Врању, ранијих година, које нису носиле шалваре, бојелек су носиле као горњу хаљину.

у град око 1800 г. па нису никако обукле шалваре. Једна од њих била је од рода Пркинаца из села Собине; као девојка није носила шалваре, па их није обукла ни пошто се довела у град и ако у богату кућу. Напротив, много старија од ње, хаџи-Јана, жена хаџи-Ристе Почарца, није носила шалваре све до свог првога поласка у Јерусалим 1834 г. Да није путовала у Јерусалим, никад не би ни она обукла шалваре, а после их је стално носила. А тако исто баба Божана, мајка Томе и Арсе Стајића, иако је била пореклом из села, због тога што се као дете с родитељима населила у Ковачку Махалу у граду, стално је носила шалваре.

Од свилене и чојане материје је још тридесетих година прошлога века у Врању носила хаљине само понека невеста, која је била у Врање доведена са стране, где су хришћани већ носили свилу и чоју. Такав је случај био са Хаџи Стојанком, супругом Хаџи Михајла Пога-чаревића, која је била у Врање доведена из Ниша.

Не би хришћани у ово доба у Врању присвојили турску ношњу, да се многи од њих нису знатно материјално и социјално подигли, и да из Цариграда није дувао повољан ветар за хришћане бар за извесно и привидно изједначење између хришћана и муслимана, као и да Врањским Пашаликом није управљао Хусејин-паша. Позната је тескера султана Махмуда II (1808—1838) из 1837 г. о реформама у оделу; он је препоручио и крој одела и материју; изјавио је да су његови поданици разних вера равноправни у грађанским слободама; *Мединово без разлике класа и вере*; у унутрашњости царевине се знало да је сам он обукао одело à la française и потсекао косу и браду по европском итд.¹⁾ Те Махмудове уредбе изазвале су скандал у Цариграду а још више у царевини. Због тих нових уредаба, по тумачењу муслимана, Мустафа-паша Бушатлија је и пошао на Цариград да Султана *чини сунет*. Мехмед Али-паша египатски пошао је на Цариград у циљу да заштити од Махмуда дотадање верске установе и ислам, које је Махмуд профанисао. Због тога га је, као, један дервиш на мосту у Галати освојио: *Падшах ђауре, ти упропости ислам*, итд. Напоменуо сам, да је све то много више одјекнуло у унутрашњости царевине. Што се тиче Врања, тада су муслимани и своје паши (Хусејин-паши) нашли ђаурско порекло, онако како ће, после двадесет година, и Мидхат-пашу, опет турског реформатора, прозвати Митар-паша. Има и песама о томе. Дотле су врањски трговци хришћани већ били узели у своје руке сву извозничку трговину ужетом која је чинила 2/3 целокупног обрта у Врању. У то време су врањски трговци хришћани почели путовати по целом Балканском Полуострву па и даље, и видели како живе хриш-

¹⁾ *Ch. Seignobos: Histoire politique de l'Europe contemporain, Paris 1926, II. c. 871—72; — Jousouf Fehmi: Histoire de la Turquie, Paris 1909, c. 221 и др. — О Махмудовим реформама види и N. Jorga: Geschichte des Osmanischen Reiches, V, c. 432—34. — 2) Ch. Seignobos на истом месту; — В. од мене Јужну Ст. Србију књ. II, c. 313.*

ћани по другим градовима и крајевима. И сами врањски хришћани су почели радити са свиленом и чојаном материјом као Топал Стојан, Дим. Јовановић-Магдинче, Томча Кичин, Апостол Христић и други. Поред развијене трговине са свиленом и чојаном материјом, Апостол — Тоља Христић је имао и радионицу, у којој је, скоро до ослобођења Врања (преко тридесет година), свилене и чојане аљетке радило по 30—40 мајстора и калфа. У тој су радњи били најбољи везачи срмом и златом. Врањски хришћански везачи, *срмакеши*, у многоме су, у току времена, и надмашили муслиманске.

Под таквим су приликама хришћани почели правити одело од чоје и свиле. Најпре су почели правити одело сасвим по турском кроју, везене чакшире и везене чепкене, и тиме изазвали Турке противу себе. Међутим и онда су се Турци бунили више противу свилене и чојане материје и противу украшавања одела срмом, златом и свилом, противу златних пуцади и свилених писћула. Противу тога су се љуто били подигли врањски Турци, да се морао умешати и врањски наследни господар, Хусејин-паша. Скупљени Турци у џамији у Дућанџику одлучили су, да хришћани никако не смеју носити свилене и чојане хаљине. — Не може се раја носити као њени господари Турци. Ту су одлуку поднели паши и молили га да поради, да је владика прочита хришћанима у цркви како би је се строго придржавали. Али су, само време и прилике у Врању и царству учинили, да су хришћани ипак, на неколико година по том, присвојили женску турску ношњу. Хусејин-паша, последњи наследни господар Врањскога Папалика, одржавао је везе с кнезом Милошем. Противу Милоша је био у бојевима око Чачка и на Морави и ту је и ране допауо. Међутим, Хусејин-паша је ценио кнеза Милоша по његовој владавини и реду у Србији, о коме се знало и приповедало надалеко од Србије, па је желео и да се такмичи с њим. У току времена је, преко својих повереника, Хусејин-паша дошао и у везу с кнезом Милошем, и један другоме су слали поклоне и изјављивали своје жеље.¹⁾ Хусејин-паша је од свих околних паша био најбољи за хришћане: помагао им је школу и цркву и, колико се могло, држао им и страну. Зна се да је Хусејин-паша желео да се хришћанима помогне и у погледу ношње, али, за време, није могао успети. Зна се да је предлагао турским првацима у Врању, да се, ако не свима, и старијим хришћанима, а оно бар младежи и младим људима хришћанима да се допусти да могу носити турске чакшире и чепкене. Па ни толико није успео. И та тако упорна борба врањских Турака за своју ношњу учинила је, да су хришћани (људи), место забрањене турске почели

¹⁾ О овим везама Хусејин-паше с кнезом Милошем толико се знало у Врању, да је испредена и легенда како је кнез Милош, кад је био у Цариграду, купио другу Хусејин-пашину жену, Стамболку, за 50.000 гроша и поклонио је паши. Због тога су Врањанци и веровали да је Стамболка била онако либерална према хришћанима у погледу ношње.

узимати србијанску ношњу: србијанске чакшире, зелену чојану доламу и др. под изговором, да је то прелаз с њихове беле сукнене доламе. Први је у Врању зелену чојану доламу понео хаџи-Михајло Погачаревић, који је код Хусејин-паше уживао поверење и уважање, а по увођењу рефорама по Танзимату, био и члан Идаре-меџлиза. Отада турске чакшире и чепкен ниједан Врањанац хришћанин није више обукао.

Процес присвајања ношње од стране хришћана има дугу историју. Између осталог, за свадбу Хусејин-пашинога првенца, Сулејман-бега, дошле су у Врање и сроднице друге пашине супруге, Стамболке Дер Гизел Наџи-хануме.¹⁾ То су биле жене разних султанових доглавника и чиновника на Порти, одакле се на провинцијске господаре — дребејеве наваљивало у погледу слободе хришћанима. Хусејин-паши је било познато, да многе хришћанке већ имају и облаче скупе, свилене и чојане, турске аљетке под ферецом и јуртијом, па му се сада указала згодна прилика да покаже како у његовом пашалику већ влада потребна равноправност међу муслиманима и хришћанима и у ношњи. Стога је пре свадбе позвао неколико хришћанских првака и препоручио им, да на свадбу дођу са својим супругама и да се и оне обуку што најлепше могу. Разуме се да је свадба била једна од дотле највећих у Врању. Хришћанке су се појавиле у пашином харему у својим скупим, златом везеним костимима и с великим и скупим накитом, све под ферецама и јуртијама. Узгред напомињем, да су се хришћани и њихове жене на свадби појавили на коњима, такође с богатим рахтовима и такумима. Тада је Рисимка Лукарка првипут, и прва хришћанка у Врању, метнула на се и *чаџраз*, највећи турски накит.

При свем том је ипак тешко ишло са присвајањем муслиманске женске ношње. Муслиманке су биле суревњивије чуварке своје ношње но њихови људи. Видели смо да су хришћанке и дотле носиле аљетке по кроју нешто сличне муслиманским, али само од памучне материје и од сукна. И муслиманке су се буниле више противу свиле, чоје и кадифе, а нарочито противу украшавања аљетака срмом и златом. Допуштале су да и рајетке могу украшавати своје костиме, али само црним вуненим гајтаном и бикметом, а никако златом и сребром. Стога је женска ношња, у почетку, више кријумчарски присвајана. У то време су хришћанке своје свилене и чојане аљетке носиле кришом и само у својим затвореним кућама и двориштима. Може се узети да су због тога, и без отпора, све добро ситуиране хришћанке и примиле фереце; примиле су га у свом интересу, да под њим крију на улици своје скупо и забрањено им одело, везено срмом и златом као и свој накит. Ово муслиманима није било сасвим непознато, али већ четрдесетих година прошлога века није се више имало куда. Око половине 19 века

¹⁾ У свом спису Јужна Ст. Србија књ. II. ст. 403 погрешно сам навео да се једна од Гркиња, незаконита жена Хусеин-паше звала *Дер Гизел Наџи-ханум*; тако се звала друга пашина законита жена, *Стамболка*, што и значи престоничка лепотица.

хришћани у Врању нагло су узимали маха на свима линијама па и у ношњи. Познати су случајеви да су поједине муслиманке и у то време нападале хришћанке и силом им скидале с аљетака забрањене украсе: златну пуцад и срмом и златом везене делове појединих аљетака. Било је случајева да су поједине муслиманке упадале на хришћанске свадбе и ножем и ножицама секле хришћанкама украшене аљетке. Зна се за случај да су две муслиманке једном и у цркву продрле и исекле хришћанкама златну дугмад на јелецима, нагрдиле им везове од срме и злата и покидале им низе од дуката, без користољубља. Ариф-ханума се у овоме истицала и после половине 19 века када је из Скопља доведена у Врање за Авзи-бега. Знају се случајеви да је неколиким хришћанкама и отсекла дуге и јако украшене рукаве на свиленим антеријама (види опис антерије).¹⁾

Како тако, хришћанке су се у Врању до половине 19 века у ношњи и украсима на њој и у накиту сасвим изједначиле с муслиманкама. Једино хришћанке нису смеле потсецати косу по врату и потиљку и нису смеле да праве *авраице*, ни да носе чапраз; све ово су муслиманке до краја само за себе задржале. Али и фереце су хришћанке одржале све до седамдесетих година прошлога века, а неке и до ослобођења Врања.

Од половине 19 века до ослобођења Врања муслиманке и хришћанке су, у погледу ношње, биле у сталном надметању. Нешто би у ношњи усавршиле муслиманке, а нешто хришћанке.

Према свему се, као сигурно, може узети, да је у Врању од половине 19 века па до ослобођења била једна иста ношња и за муслиманке и за хришћанке.

Женска ношња

Све богате младе жене и девојке, које су почеле носити турску ношњу, улицом су ишле под *ферецом*. Фереце су хришћанкама натурили муслимани и то из истих побуда из којих су га, у своје време, натурили и своје женскињу, из љубоморе. — Кад муслиманке не могу показати своје богато одело и свој накит, ни хришћанке га не смеју показати. Кад хришћанке хоће да се у ношњи изједначе с муслиманкама, морају примити и фереце, да се ни њихов сјај и салтанат не види. Поменули смо да су хришћанке и саме радо примиле фереце:

¹⁾ Кад год се по времену, у Врању говорило о Ариф-хануми, увек се истицало, да је њу сѝм Бог казнио због тога што је била онако насртљива на хришћанке. Родила је и очувала јединца сина, Сефедин-бега, који је био алкохоличар, дружио се највише с хришћанима и хтео је и да пређе у хришћанску веру још за живота своје матере.

По саопштењу г. Петра Костића и у Призрену су, ранијих година, муслиманке више пута нападале хришћанке на улици због ношења свилених и чојаних аљетака.

могле су себи правити богато одело које су скривале под ферецом и мирно се кретале по граду па и по турским деловима града.

Фереце није било онакво какво су носиле муслиманке. Разлике је било, и у забрађивању (забуљивању). Хришћанке су се „забуљивале“ танким белим куповним четвртастим марамама, *јурџијама*,¹⁾ које су лежерно падале на рамена и по прсима. Муслиманке су се забуљивале опет белом марамом, *јашмаком*²⁾. Док су се муслиманке у Врању, као и у неким нашим градовима на југу и данас, забуљивале дубоко, дотле су хришћанке своју јурџију лако пребацивале преко главе и испод ње повезивале по глави белу мараму, *ашрму*³⁾ и то своје забуљивање називале су *ашртма-направила* или само *ашртма*⁴⁾ Као што сам поменуо, хришћанке су као и муслиманке, ферецом покривале и сакривале од муслимана своје скупо одело, *дукаше* (тако су називале накит) и друге украсе. Последњих година пред ослобођење, хришћанке су у Врању облачиле фереце само кад су морале проћи по муслиманским деловима града и кад су муслиманкама ишле у посету.

Кошуља — женска и мушка кошуља, и мушке гаће, биле су од обичног домаћег платна урађеног од куповног памука у концу. Од обичног платна су се правиле кошуље док су хришћани носили одело од памучне и сукнене материје. Прихватајући турску ношњу, примили су и њихово платно, а са примањем муслиманског платна примили су и њихове називе. Празничне су кошуље отада биле или од белогатанког памучног полусвиленог домаћег, или од венецичког платна. Домаће платно су израђивале саме жене, а венецичко су добављале из Призрена и Скадра; доцније су га добијале и по другим градовима, па и у Врању. Боље домаће платно, *ћенарли* и *каврџик*, ткано је од танког памука. За ово платно се утак *иршка*, упреда, танко да се, кад се изатка, држи као набрано, припијено уз мишице и по снази. На ивицама овога платна с обе стране има *ћенара* (ћенара). Ћенар је припремљен још приликом сновања и навијања ткива. Колика се хоће ширина ћенара, толико ће се на ивицама основе основати тирета или свиле, жуте или беле; свила за ћенар обично је кувана, *цурунишк*. Такво платно се зове *каврџик*⁵⁾ и *крма*⁶⁾ платно; зову га и *ћенерлија*. Ћенар може бити мешан од свиле, од тирета и од обичног памучног конца. Има платна за кошуље, које се зове *крма-ћенарли*. Да се такво платно добије, да се ћенари купе у купце, треба и свилу или тире за ћенар добро *увршкаши* а тако исто добро уврткати, упрести, и утак, као за платно каврџик.

1) Турска реч, значи предмет за покривање, у овом случају главе. — 2) слична јурџији. — 3) Турска реч. — 4) Исто. — 5) Значи набрано, као плисирано, у овом случају платно. — 6) Слично. — 7) Пембезар, турска реч, означаје боју — *ружичасту*.

Каврцик или крма платно се навија на два вратила и с оба се од једном тка.

На једном је основа од тањег а на другом од дебљег памука или тањег *ширета*, фула.

Постојало је и платно звано *пембегар*. У њему је основа од свиле и памука; једна је жица од свиле а једна од танког, финог, бељеног памука. И *утак* је од таквог истог памука. Од овога су платна кошуље носиле само младе жене и девојке. Од њега су богатије удаваче шиле кошуље *даровнице*, али само за свекрву, заову и куму.

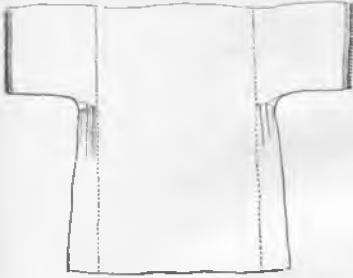
Ранијих година у 19 веку, док још све хришћанке нису носиле шалваре, кошуље од обичног платна биле су дугачке. Па и откако су примиле турску ношњу задржале су ту дужину (до чланка) за тање кошуље. И саме богате муслиманке носиле су дугачке кошуље до чланака. Те дугачке кошуље од венецичког или танког памучног платна, мешаног од памука и свиле, примиле су хришћанке од муслиманки кад су и њихову ношњу прихватиле. До шездесетих година прошлог века, те су кошуље и хришћанке носиле преко свих доњих аљетака, преко шалвара, антерије и фермена, испод шкортелке и цубета или ћурка. Нашао сам да су оваке кошуље хришћанке носиле и у Тетову, али се тамо погрешно памти, да су ту *богасију* носиле хришћанке што нису имале свилу и другу фину материју. Дуге кошуље су хришћанке носиле најпре преко шалвара, испод антерије, затим и преко антерије, док није „изишло“ бејадере преко антерије. Онда се кошуља преко ових аљетака није више носила.

Примера ради, ево димензија мушке кошуље из шездесетих година прошлог века: дужина 1,35; склопљена, широка, непрекројена испод мишица 0,93; ширина рукава 0,48; дужина рукава и трупа 1,88 см. Ранијих година рукави на мушким кошуљама били су просто отворени код руке, без икаква украса. Од половине 19 века почињу се и на мушким и на женским рукавима на кошуљама правити *оје*,¹⁾ на мушким од беле свиле а на женским опет од беле свиле и *манистара*.²⁾ На женским кошуљама су оје прављене на *ошвицама*, на прсима, и на јаки. Шаре на ојама на женским кошуљама звале су се *каренфили*, а на мушким *низами*.

Кошуље које су се носиле до тела биле су нешто краће и уже од оних које су се носиле преко шалвара и антерије. Кошуље су могле бити *непрекројене* и *прекројене*, (в. сл. 3.). Даривало се само непрекројеном кошуљом, која се прекрајала тек кад се хтело облачити је, на тај начин што се отварало место за врат, стављала јака и разрез по прсима.

1) Мемице — 2) Ситне перле у боји.

И од половине 19 века мало је људи у Врању носило гаће испод чакшира. Па и пред само ослобођење Врања било је старих људи и доброга стања, који никако нису носили гаће. Откако се носе, гаће су од истог онаквог платна од каквог се праве и кошуље. Гаће су биле комотне; и њихов је крој примљен од муслимана.

3. Непрекројена кошуља

Ево димензија гаћа богатијих људи у Врању: у струку 0.85; дужина један м. (в. сл. 4.) Сам учкур за овакве гаће био је доста широк (в. сл. 5). Овако комотна кошуља и гаће могли су се лако носити с тога што су били од домаћег танког или од венецијског платна.

Све до ослобођења Врања постојала је тако звана *кратка кошуља*,

дуга једва до појаса, од танког домаћег или венецијског или пембезар платна, која се облачила уз празнично одело преко обичне, памучне дуге кошуље — да се свила види.

Имала је још једна врста кошуља, *јакал'к*.¹⁾ То је било управо горње попрсје. Јакал'к се држао у кући при руци: затреба ли да се домаћица брзо покаже, а већ јој је кошуља мало за прљана, брзо је навлачила чист јакал'к и тако скрила кошуљу. То се могло чинити само код куће. Јакал'к би одговарао данашњим мушким пегланим грудима.

4. Крој гаћа

Јака, крагна на мушким кошуљама, била је *еклована* из тирета (фула), доста висока и падала је по врату и грлу. Јака на женским кошуљама била је од платна од кога је била и кошуља, ниска и окићена ојама. Последњих година јаку су правили и од куповног платна.

Од финог је платна био и учкур за женске шалваре па и чакшире. Учкур је био богато везен и доста широк, око 30 см.

Од горњих хаљина жене и девојке су носиле *шалваре*. И хришћанке су носиле широке шалваре; развијене шалваре биле су широке и по четири, пет и више метара, што је зависило од какве су материје. Најшире су се могле правити од данфеза. Шалваре су биле дугачке до чланака. Ногавице су им падале на ципеле или чарале у папучама. Поменуо сам да су *димије* у Врању носиле само Циганке. Димије су биле уске и кратке готово као мушке гаће за чакшире.

¹⁾ Турска реч од јака; овде попрсје.

5. Глава од учкура.

У харему су се муслиманке кретале само у шалварама, а хришћанке, готово све до ослобођења, никако нису ишле без skutала или антерије по шалварама. Кад би хришћанку не само стран мушкарац и жена, него и укућанин, па и сам супруг или брат затекао у кући без skutала или ма какве бошче место skutала по шалварама, побегла би од њега и сакрила би се док штогод не пребаци преко шалвара. Нанеколико година пред ослобођење Врања, и хришћанке, младе жене и девојке, почеле су по кући ићи без skutала или бошче, али и онда су по шалварама пребацивале бејадере које се, место појаса, везивало као машна са спуштеним и развученим крајевима по бедрима.

С променом ношње, после ослобођења Врања, дотадашња градска ношња односно извесни њени аљетци, прешли су из града на периферију, и то највише шалваре и јелече. У току времена су се девојке на периферији града појављивале једино у шалварама и јелечету. То је време потпунога пропадања врањске ношње до ослобођења Врања.

Стојаћне (празничне) *шалваре* су прављене од свилене материје: гезије¹⁾, китабије²⁾ (или шам-алаце), џанфеза³⁾, јунбасме⁴⁾ и од свилене материје куразе (и кроазе)⁵⁾. Гезија је била отворено мораве и *ђувез* боје, а била је и *лила* и *алене* боје. Шалваре лила боје је и у старијим годинама носила Рисимка Лукарка. И многе старије муслиманке су носиле шалваре лила боје. Уопште су млађе носиле шалваре од *ђувез* гезије, а старије од *мораве*. Познате су шалваре од црног џанфеза и оне су сматране за високо-господске (господарске) шалваре. Од џанфеза су прављене шалваре само за младе жене и девојке а од китабије (шам-алаце) за старије жене. Седамдесетих година прошлога века појавила се материја *јунбасма* (лаураћ), од које су правиле шалваре само млађе жене тањег материјалног стања. Шалваре од гезије и џанфеза биле су везене златом по ногавицама, око џепова, спреда по трбуху код почетка учкурлука, и по крстима. Ти су се везови на многим шалварама у лепим гранама састајали по коленима и бедрима и на страни по ногавицама с оним око џепова. Овакве

1) Нарочита свилена материја за аљетке. — 2) Пругаста, тежа свилена материја у разним десенима. Од ње су прављене антерије, мушки јелечи, минтани, шалваре и јоргани. — 3) Сада тафт; било га је у разним бојама. — 4) Сада лауораћ; многи га држе за пуплин. — 5) Не знам којој сада свиленој материји одговара.

шалваре имале су доста и златних гајтана на ногавицама, око џепова и у средини осталих грана од злата. За сваки дан су се правиле шалваре од обичне басме—џица и обичне материје, и то увек широке. Сиromашни свет и послуга носили су шалваре само од алаџе (китајке), а Циганке су носиле димије од плавог, често и од белог *американа*. Овако дуге и широке шалваре су се запрезале спреда и закачивале по појасу спреда више трбуха. Муслиманке су врло ретко запрезале шалваре.

Преко шалвара се обично носио *јелек* од свилене материје или од чоје, по прсима украшен свиленим или позлаћеним дугмадима и везовима. Доцније је јелек прављен и без ових украса. И *миншан* је прављен од танке свилене материје и по прсима је био украшен као јелек; прављен је од китабије, а доцније и од јунбасме и од гезије.

Преко шалвара и јелека носиле су, жене и девојке, *антерију*, која је била нешто краћа од шалвара. Прављена је највише од атлаза црвене боје, затим од *кишабије*, *селемиде*,¹⁾ *кутније*,²⁾ *џанфеза* и „*к'снака*“³⁾ — к'снак антерија. К'снак је свилена материја отприлике као атлаз или џанфез, али још у комаду везена златном или сребрном жицом у облику разних грана и лоза. Девојке и младе жене нису носиле антерију од китабије. Око половине 19 века, рукави у антерије били су дужи но у антерија доцнијих година; били су знатно дужи и од руку, и разрезани још од лактова тако, да су по бедрима падали доста испод руку. И капци у оваквим антеријама су били широки, шири од рукава, рецкасти и опточени неколиким редовима свилена гајтана и бикмета. Због тога што су били тако дугачки и изнутра отворени, капци су били и изнутра украшени везом и шарама и од исте свилене материје (в. рукаве на сл. 2). Поменуо сам да су овакве рукаве на антеријама забрањивале готово све виђеније муслиманке у Врању све до ослобођења Врања. Последња од њих била је Ариф-ханума која је и доживела ослобођење Врања. Антерија је по прсима отворена готово колико и јелек, ако не и нешто више. Била је разрезана и по бедрима, све до кукова, тако да су се шалваре могле видети кад је жена или девојка у антерији. Од хришћанки су антерију разрезану од колена наниже носиле само старије жене и те су антерије биле само од китајке (алаџе). Старије су Врањанке пред ослобођење Врања носиле антерије и на *ребарњаке*, који су се, нешто, поклапали по скутима (баба Кара Балџијска, баба Божа и др.). Те су антерије биле налик на бојелеке и антерије какве су, до ослобођења 1912 год., ношене у Тетову и у косовским градовима.

1) Била је првобитна врста материје за турбан, који је назван султанселим. Од ове свилене материје су прављене само антерије и јоргани. — 2) Материја за женске хаљине од свилена и памучна концца. Кутнија се зове по памучном концу. У народу се узима да се кутнија зове по коцкастим шарама, које има само ова материја. —

3) Турска (перс.-арап.) реч.

Скутало. И скутало је било од свилене материје. Широко је колико да покрије крило, а дугачко до испод колена (в. сл. 6). Старије су жене често, место скутала, носиле бошчу, коју су саме ткале од памука *вајнара* у разним бојама. За сваки дан су биле од вуне, и то само до половине 19 века. Као што и сам назив казује, скутало је само хришћански аљетак; носиле су га само хришћанке и старе и младе. Оно се носило преко антерије; горе је било препасивано бејадером или кушаком.

6. † Даринка З. Поповић у врањској ношњи из 1881 г.

Бејадере је свилени, куповни појас. То је био аљетак од најчистије свилене материје. Код многих покојница су, после седам до осам година, приликом раскопавања гробова наилазили на бејадера сасвим сачувана. Њих су сиромашне жене узимале и носиле их. Бејадере је везивано као машна, од које се крајеви спуштали по скуту (в. сл. 6). Преко бејадера су младе жене и девојке носиле мале и позлаћене *пафше* од филиграна.

Преко антерије је ношено *фермене*. Иако нешто друкчије од либадета у Србији, ипак је одговарало либадету. Фермене је било најчешће од fine, танке, црне, чоје, а врло ретко и од сомота. По кроју је било припијено уз тело и тесних рукава тако, да се није лако ни облачило ни свлачило. Празнично фермене је било везено срмом и златом, често толико, да се од веза једва распознавала чоја. На десетак година пред ослобођење Врања, фермене су почели мање вести но дотле (в. сл. 6).

До седамдесетих година прошлог века су жене и девојке носиле *шкортељку* (и шкуртељку), врсту чојаног џубета. Од половине на ниже шкортељка је била под мишком *на ребарњаке* — звонаста и била је дугачка до колена, ако не и нешто ниже. Била је постављена лисичјом тахтом и имитацијом хермелина, а највише је била од чоје голубије и зејтинлије боје. Од поменута времена на овамо, шкортељку су носиле још само средовечне и старије жене, и то од црне чоје, а младе жене и девојке почеле су носити *саку*.

Сака је била дугачка једва до колена. Њу су правили од разнобојне чоје, највише од чоје отвореније плаве боје или од сомота, највише вишњево боје. Постављали су је само лисичином.

Богате жене, без разлике старости, носиле су и *ћуркове*. Ђуркови су били од чоје и постављени тахтом званом *јелма*¹⁾ или самуровином, а називали су их *самурли-ћурк* и *јелма-ћурк*. Ђурк је био дугачак готово до чланака. Обично је прављен од чоје браун боје, а било их је и зелене боје. Ташана Хаџи Ђорђиница (не Боре Станковића), Рисимка Лукарка и још једна млада жена у Врању седамдесетих година прошлог века су носиле *ћуркове* од зелене чоје и везене златом. Ђуркове браун боје носиле су многе богатије жене (снаје Погачаревића, жене хаџи-Ристе Добревића и брата му Мике, жене Хаџи Стеванових и др.). Иначе су *ћуркови* били везени свиленим бикметом, а по ивицама опточени свиленим *ширишима* — тракама угасите боје. Жене које нису имале *ћуркове*, за време јаке зиме су носиле, и то млађе шкортељку, а старије чојано џубе. Џубе је било постављено највише црном јагњеном тахтом. Неколико богатих хришћанки, које су одржавале везе са богатијим беглерским породицама, по угледу на њих су носиле и горњу хаљину *'рку*, неку врсту мантила.

Малаков. — Описујући одело једне младе покојнице у Врању, која је умрла 1874 г., поменуо сам њезин фустан од свилене материје, *кроазе* (и куразе) и шта је с тим аљетком пристајало. Та се покојница, 1862 г., из Куманова удала у Врање. Ту хаљину европскога кроја носила је онда у Врању још једино Султана, жена Манета Лукара, која се, 1860 г., довела из Велеса. Већ седамдесетих година прошлог века фустан је у Врању носило око двадесетак жена. А на три године пред ослобођење Врања, онда млади врањски трговац, Јанча Јовановић, донео је из Солуна својој жени фустан звани *малаков*. Овакав фустан је био с *кринолином*. Дошло је ослобођење и ниједна Врањанка није више понела такав фустан. Тај Јанчиничин фустан носила је једном, одмах по ослобођењу Врања, Јанчина синовица Јелисавета, онда још девојка²⁾.

Мушка ношња

Насељавање града Врања у великом броју из околних села завршено је шездесетих година прошлог века. Многи су сељаци и у граду задржали своју сељачку ношњу, само финије израде и украшенију. Многи су с таквом ношњом дочекали и ослобођење Врања. Украси на тој

1) Постава од *ћурчијски* чињене коже, састављена од више пробраних делова коже — постане.

2) Малаков је у Куманово прва донела хаџи Стојкова ћерка Антина, која се, 1874 г., из Ѓњилана довела у Куманово.

улепшаној ношњи у граду били су гајтани: што више гајтана, све лепши аџетак. Стога се у Врању, и после ослобођења, могло видети доста људи у белим сукненим чакширама и у белој дугачкој долами до колена и без рукава, онако како се већина Врањанаца хришћана носила до четрдесетих година прошлог века, и како се многи старији људи у селима и данас носе. Основалац рода Стајића (Кара Стајића) у Врању, Кара-Стаја, умро је после ослобођења Врања у белој дугачкој сук-

7. Јања Влајинац (1817—1902) у свакодн. оделу

неној долами и с црном чалмом на глави, онако како се носио кад се, око 1830 г., доселио у Врање из села Барбаца. Стојан Машутковић, дугогодишњи кмет у Врању после ослобођења, све до своје смрти (1892), носио је дугачку белу сукнену доламу и беле сукнене чакшире са доста гајтана. Тако су се у Врању после ослобођења носили Јован Ристић-Пижа, Ита Костић, Златан Ланза, Стоша Вража и многи други.

По времену досељавања старији, односно ранији грађани хришћани, око половине 19 в. носили су празничне хаљине од чоје. У том времену их је већ било који су носили само чојано одело.

Чакшире — Чакшире су биле доста комотне, од мораве чоје и са доста гајтана око џепова и на пачалицима, који покривају ногу по рису и око чланака (в. сл. 7). До половине 19 в. су место чакшира носили и шалваре, зване *мушке шалваре*, опет највише од мораве чоје и дугачке скоро до чланака. Шалваре су биле или дизгама подвезиване испод колена, одакле су, по листовима, настајале беле вулене, доцније и памучне чарапе до колена, зване *доколенике*, или су по листовима падале скоро до чланака, опет по онаквим чарапама. Доцније су ове шалваре називали *грчке чакшире*. На оделу с грчким чакширама носио се највише појас *шраболуз-шарабулуз*.

Јелек је такође од мораве чоје или од китабије са једним редом свилених дугмади по прсима, од грла до испод појаса. На јелеку је било и џепова са стране (види се на сл. 8).

Долама дугачка — звали су је и *голема долама* за разлику од *доламчета* или *мале доламе*, која се носила сваког дана и била кратка

до половине. Долама је била дуга до колена. Прављена је од чоје зеленкасте боје и била је опточена свиленим гајтаном и бикметом вишњеве боје. У свему је прављена по угледу на доламу која се носила у Србији онога времена. Отприлике таква је била по кроју и бела сукнена долама, само што она није имала рукава, што се није препасивала појасом као чојана, и што се није ни преклапала по крилу. Неки су белу сукнену доламу звали *џубе* (и *џибе*). Велики трговци и богати старији људи зелене чојане доламе су стално носили. Хаџи Михајло Погачаревић је и у меџлиз (као члан Идаре меџлиза) одлазио под оваквом чојаном доламом, као што је Стојан Машутковић, доста година после ослобођења Врања, заседавао у општинском суду под белом сукненом доламом.

Зелену чојану доламу су носили многи виђени људи у Врању о великим празницима и после ослобођења Врања, а Јања Влајинац је носио готово до смрти 1902 г.

Преко чојане доламе описивао се појас *кушак*, који је морао бити од свиле или од памука и свиле.

Потом се облачило *фермене* од мораве чоје, дугачко до половине и покривало је пола појаса (в. сл. 8). Фермене су називали и *доламче*, нарочито оно свакодневно и од сукна. Уопште, после ослобођења Врања, откако је права чојана долама изостављена, и *фермене* су почели звати долама.

Зими се преко фермена носило или *џубе* или *ћурк*. И један и други аљетак прављен је од мораве и црне чоје. Џубе је било краће, умерене ширине и постављено јагњећом или лисичјом тахтом. Ћурк је био дугачак доста испод колена, комотан и постављен, као женски, тахтом *јелма* или *самуром*, а у најскромнијем случају *лисицином*. Ћуркови и џубад богатијих људи у леђима су постављени и кожом од дивље мачке, твора и веверице због тога што та тахта држи топло. На мушком ћурку није било никаквог украса. Према томе, ћурк је у ствари био дужи и комотнији од џубета.

До половине 19 века многи су људи у Врању носили *шапку*, а доста њих је носило шапку и после ослобођења Врања. Разликујемо шапку од шубаре, јер су ову, после ослобођења Врања, многи носили

8. Јавча Илић у врањској варошкој изобичајеној ношњи.

обичну и купљену у трговини, а многи и од астрагана. Шапку су правили домаће ћурчије. Многи су око шапке завијали и чалму од црнога мосула и другог платна затворене боје, па и од црне шамије. Богати људи, који су стално носили чојано одело, носили су скадарски фес плићак — *шкодрански фес*. Доцнијих година носили су обичан *турски фес*, али врло ретко без *кишке* — кићанке. Стамболски широк фес, који пада преко ушију, нико од хришћана у Врању није носио. Да не би изгубио облик, фес је пеглан *турањем на макњу*.

Мала су деца носила на глави *фешче-фесит* с парницама и са чешњем бела лука, или шивену или плетену *каву*; затим *мантиче* по горњем и *запаску* по доњем трупу. Обуло су им биле *чарапе* и *памбе*—ципелице и *памбице*, ако су још мање и мекше. О врату су деца стављане на тробојном концу по једна—две парике (старе сребрне паре). Било је деце у богатих породица која су носила и *бињшиз* (Погачаревићи).

Одело се чувало у сандуцима по *долапима*. Шалваре се разврчкају, развуку и калупе; антерије се само скалупе, увију у платнене бошче и нареде у сандуку. Горње хаљине, ћуркови, шкортелјке, саке, мушке доламе и други кабасти аљетци вешани су и о чивије по долапима. За заштиту аљетака од мољаца, ранијих су година употребљавали: дивљу метлу, лишће од јасена и ораха, а у последње време до ослобођења и нафталин. Често су одело и према сунцу износили, а лупање одела није било познато. И четку су мало њих употребљавали.

Кад вереница умре, у соби где је одар, изложиће се по зидовима главни њен дар, који је била спремила за даривање на свадби, и све њено одело. Њу би обукли у хаљине које су биле спремљене за венчање, и ставиће сав јој накит који је имала. Накит се пред сахрану скида. И покојнице *младе* су тако облачене и кићене. На њима се од накита за сахрану остављало само прстење.

Коса

У Врању су хришћани много полагали на косу; коса у женскиња се сматрала као највећи украс. По великој и лепој коси још се спомињу Мата Томчина, Мариче Атаново, Катерина Кумановка († 1874) и др. Неуређену косу је жена и од свога мужа крила. Хришћанке су женској деци почињале плести косу у *шиве*, у неколико шива. Обично од пубертета су почињали место шива да плету *коцеље*; била су два коцеља и носили су се као плетенице, спуштени низ леђа. Чим се девојка *уговори* или *сврши*—вери, оба коцеља скупи у један и тако ће косу носити до смрти. Коса се у разним овим облицима преплетала и „телом“ — златном жицом. Свакако да су хришћанке, примајући ношњу од муслиманки, од ових примиле и да потсецају косу по челу и по образима. До седамдесетих година прошлога века су хришћанске жене по челу правиле *крме*—шишке, а по образима, око ушију, зулуфе. У уторак или среду по свадби, доћи ће млади у посету старојковица,

донеће нове ножице, отсећиће млади кркме и зулуфе, и поклониће јој оне ножице. Раније (око 1860) кркме и зулуфе су правиле девојке чим би се вериле, после тога нису правиле ни кркме ни зулуфе. Зулуфи су били дугачки до половине образа, па мало и испуштени, савијени преко образа ка очима. Али *аврапе косу*¹⁾ нису хришћанке никако смеле носити. То је потсецање косе по врату и потиљку, отприлике као ово данас у Европи. Многе су хришћанке истицале своје младеже, на Истоку познат знак лепоте, а доста њих их је и вештачки извлачило. Младеже су извлачиле обично један на дну браде, а други по јабучици. Иако врло мало, било је хришћанки које су и подвлачиле испод очију, *правиле сурме*, а све су без разлике бојиле косу. Каном је бојена коса женској деци, и то још од треће и четврте године старости па све док се не вере, и то пред саму свадбу. Муслиманке су говориле хришћанкама: „Као што је ђубре потребно њиви да бољи плод доноси, тако је кана потребна коси да већа расте и да је лепша“. Жене су бојиле косу црном бојом, *мазијом*. На неколико дана пред свадбу вереници се први пут *тура боја*. Тај се акт обавља врло свечано. Онда ће присуствовати сва женска родбина, жене и девојке и све младине другарице и пријатељице — *аратл'ци*. Од мушкараца ни укућани не могу овом чину присуствовати. У ствари, ово је почетак свадбе. Свирају свирачи, игра се и пева, једе се, пије и части као на свадби. Вереница — млада постави се у средини женскадије на јастук или на столицу и „тура“ јој се боја по коси. Она плаче за оцем, мајком и осталим укућанима, а другарице и пријатељице је песмама теше и веселе.

Мазију праве сами у кући и то од шишарки, које се и зову мазија, затим од раст'ка, карабоје, каранфила и зелена камена. Све то зове се *арч за боју*. Сав тај арч²⁾ за боју и *хамам-шак'м*—рубље за купање, шаље младожења на недељу дана пред свадбу. Уочи саме свадбе млади се пере глава од мазије³⁾.

Пошто се *тури боја*, присутне ће *правити капу* за младу, у којој ће се венчати.

Многе су хришћанке бојиле и обрве.

И на мушку се косу полагало. До половине 19 века мушки су носили дугачку начешљану косу преко главе која је падала по врату. Доцније се ношење дуге косе ограничило на ожењене, док су после ослобођења сви почели ниско сећи косу. Коса по врату скраћивана је потсецањем као што женскиње чини данас. Браду су у Врању носили само старци и то не сви. Бркови су много цењени. Велики бркови су цењени као особити природни мушки украс. Многи су и силом исте-

1) Аврапе значи европски начин. — 2) Арч се пече на зејтину. — 3) Мазију употребљавају жене, како која, али скоро до шездесетих година. Овај се обичај врши и потпуно онако, како су га вршиле муслиманке у Врању.

ривали дуге и дебеле бркове, остављајући од браде, поред бркова, *столице*. Брката човека називали су *мустаћела*, често, по турском, и *палабујуклија*.

Као што су свуда радили, Турци и муслимани ни у Врању нису трпели у хришћана тај мушки украс. Ранијих је година било случајева, да су хришћанима на превару накараћивали лепе бркове. Приликом каквог хришћанског покрета и буне уопште, хришћани су увијали и крили своје лепе и велике бркове. Чак и после ослобођења Врања, претседник преког суда (урфије) у Приштини (1882—3), Ибрахим-паша, кадгод је позвао на саслушање Тодора Вукашиновића палабујуклију из Куманова, пришао би Тодору и ухватио га за брк и довикнуо му: „Што ће теби оволики бркови“, — а меџлизарима би увек говорио: „Видите ли овога ћафира (ниткова), тај би Турке, кад би му пали шака, и зубима клао“. Исто је тако поступао и Бели Мемед по Заплању.

Накит

Врањски хришћани су доста полагали на накит. Ту спада и повезивање главе код жена. До седамдесетих година прошлог века, па и после ослобођења Врања, девојке и жене свих доба старости, у кући и у затвореним просторима (баштама, њивама, виноградима итд.), главу су повезивале *чајком* — носиле су *чајку*. Чајка је кад се преко косе на глави и по коцељу или кујруку-плетеници привеже танка мања шамија или *каврак* или *тулбен*, па се плетеница, с крајем шамије или каврака или тулбена, посуврати преко главе, закачи и подвуче под превез од шамије или каврака или тулбена преко темена. Каврак је танка, прозачна, у разним бојама, свилена марама, обично са фронцлама. Шамије су куповне, а по боји их је било: *зејтинлија* (шамија), *каференглија*,¹⁾ *акшамђунеш*,²⁾ црна, жута, *џембе*,³⁾ *калемћарка* итд. Шамије су биле памучне и свилене. Све ове што сам их поменуо биле су памучне. Свилене су биле само *каференгије* — браун боје. Њих су носиле старије жене које су престале носити капу. *Чевре* је отприлике као мала шамија или каврак од белог, танког, ређег, платна, као данашњи тул, везено свиленим концем а често прошарано „златном“ жицом. И тулбен је као шамија од белог, танког, куповног, платна.

Жене су чајку највише носиле (везивале) при раду, да не би плетеница падала напред и сметала. Девојке чајку никако нису посувраћале преко главе, већ су је носиле стално спуштену низ леђа са косом. На празнично одело су место чајке младе жене свакога празника носиле *капу*. По примени и уопште по кроју, капа је одговарала србијанском фесу са тепелуком, а примљена је од муслиманских жена. Сем назива *капа*, сви делови на њој имају чисто турске (арапско-персијске) називе. Било је четири врсте капа. Обична капа се састоји из

¹⁾ Браун боје. — ²⁾ Значи боју чистог неба одмах по заласку сунца. — ³⁾ Плава боја.

ових делова: најпре фес с кићанком, која је расута по целом фесу као и код србијанских женских фесова. Кићанка је свилена и дугачка колико је и сам фес висок. Неке су с феса скидале кићанку због тога, што је фес (капа) био покривен другим лепим деловима и накитима. За фес се по темену пришије *тепел'к*. Тепелук је био од кованог сребра па позлаћен и по њему су имитације *урубџа* (в. сл. 9). Помало је обао како би био потпуно приљубљен фесу и темену. Тепелук је главни део капе. За њ' се прикачују, или пришивају, сви други делови. Најпре се по фесу, поред тепелука, превуче *отос*¹⁾. То је танка свилена марамица као каврак. Увије се рубасто и привеже испод самог тепелука у потиљку у виду машне, а крајеви се пуге по потиљку и падају чак по врату. Отос одговара србијанском барешу на фесу. Готово заједно с отосом се, око тепелука, увије по фесу и плетеница тако, да се под отос мало подвуче *арденсал'к*²⁾. Овај део капе је свилена

9. Тепелук

трака везена на ћерђеву, широка отприлике 3—4 см. и сва посута бисером. Арденсал'к има на крајевима коване сребрне кукице и њима се закачи за фес. На тим кукицама—иглама су шарене кујунџиске гране и разне фигуре. И арденсал'к је нешто подвучен под плетеницу по глави али тако, да се његови везови и бисер по њему довољно могу да виде. На доњој његовој ивици су пришивена два-три реда *азбисера*³⁾ и по једна низа урубџа. Све је то тако удешено, да коса, делом, пада и по горњој ивици арденсал'ка. Затим се за ивицу феса пришије *перишан*⁴⁾. По перишану су без реда разбацане, пришивене ситне турске златне паре, урубџе, серт урубџе и др. Перишан држи преко чела од увета до увета. Испод перишана, од половине чела до увета, закачи се за капу фес *шакатл'к*⁵⁾. По овоме делу капе су, на доњој ивици, пришивени крупнији турски и други златни новци: махмудије, чарк махмудије, мендухије и др. Многе су хуишћанке на шактл'ку пришивале и стари хришћански новац „костадинке“, у ствари златан новац из 18 века.

¹⁾ Турска (арап.-перс.) реч. Првобитно је значење било део телећег репа. Најпре је служио као украс на коњу о врату, па су га доцније почели стављати на копље од барјака у облику гомбе. Уопште, *отос* је украс, део накита на глави. —

²⁾ Турска (перс.-арап.) сложена реч и значи: нешто натраг привезано, прикачено и одговара арденсал'ку. — ³⁾ Прави бисер. — ⁴⁾ Турска (перс.-арап.) реч и значи нешто разбацано, у нeredу посуто, и одговара перишану на врањској *капи*. Накита за главу под овим именом има у северним крајевима, у селима предратне Србије. В. Вуков Рјечник код те речи. — ⁵⁾ Турска (арап.-перс.) реч и одговара овом делу капе по опису.

На шакатл'ку, на његовом почетку од половине чела, пришивен је *дублион*, или какав други крупан златан новац, *почеоник*. Поврх свега тога се на капу пришије и *писћул* или *кишка*. Писћул је ранијих година био од златне срме, а последњих година трајања ове ношње и од неколико низа ситна азбисера. Свака низица овога ситнога азбисера завршавала се једном урубијом.

10. Деформисана женска капа после ослобођења Врања.

Китка је била дуга и падала је чак на раме, а у последње време тек нешто испод увета. Разуме се да се кићанка носила на оној страни капе, на коју је капа била нешто накривљена на глави (в. сл. 10).

Муслиманке девојке су носиле и нешто друкчију капу. Та друга капа имала је само мали тепелук по врху темена израђен од срме филиграном с пупољцима од сребра, у којима је било разнобојно „драго камење“ и по дукат-махмудија на челу. Овакву су капу почеле пред ослобођење носити и две младе хришћанке.

Трећа врста капа била је *чапк'н капа*. Тако се звала капа која је била добро накривљена на глави — „лолински“. Назив за оваку капу донела је друга жена Хусејин-паше, Дер Гизел Нази хан'м, Стамболка. Када је Хусејин-паша за свадбу свога сина позвао неколико хришћанских првака, да му дођу у сватове са својим супругама, и препоручио да се оне обуку и наките што лепше могу, пашиница Стамболка је скренула пажњу тим хришћанкама, да дођу с *чапк'н капама*. Свакако да пркоси фанатичима муслиманкама.

Било је капа и са сребрним тепелуком, окићеним лажним сребрним ситним новцем *барбушима*. Карактеристичан је тепелук у овим капама. По њему су две укрштене звезде (астероида) и у рељефима је сав тепелук; на средини је двоглави орао, а по испупчењима око њега су обични орлови или пауни (в. сл. 11 и 12).

На овој капи нема украса што их има на оној са „златним“ тепелуком. На фесу самом на овој капи има од лажног бисера неколико укрштених редова и то се звало *илал'к*¹⁾ (сл. 13). Место китке—кићанке на овој се капи прикачује доста велика троугласта игла од кована

¹⁾ Турска реч и одговара овом накиту на фесу. Оваква је женска капа и у граду Тетову. Свакако по бисеру на женској капи, у оним крајевима постоји пословица: *ексик ћелчи* (ћелавку) *бисер капа*.

сребра. По овој игли је, по рељефима, разнобојно стаклено камење.

Пред само ослобођење Врања овакву су капу носиле сиромашније жене; а свакако да су само овакву капу, ранијих година у 19 веку, носиле и све врањске хришћанке, које су носиле капу.

Овако начињена капа, једном за дуги низ година и за цео век,

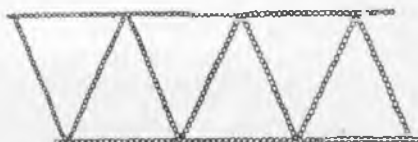
11. Сребрн тепелук.

12. Тепелук са капом.

била је готова да се сваког часа могла прикачити на главу иглама по коси. Откако су хришћанке напустиле фереце и *прављење ашртма* за улицу, и за сваки излаз уопште, жене су се преко капе забраћивале свиленом шамијом. Пред само ослобођење Врања, слободније жене су се почеле забраћивати и преко половине капе и то нарочито за цркву и сабор, где муслимана није било.

Свака жена и девојка хришћанка у Врању иоле доброга стања носила је по низу-две *дуката* по грлу и прсима. Било их је које су носиле и по три и четири па и до седам низа, од

13 Илал'к на капи са сребрним тепелуком.

грла на ниже све крупније до дублиона. Ти су *дукати* били из старог турског златног новца и из аустријских дублиона. Поменуо сам да је и на челу код капе ношен по дублион, а неке су носиле и урубију. И минђуше су прављене највише од старог златног турског новца или од другог кога ситнијег златног новца. У последње време, пред ослобођење Врања, минђуше су почели правити и од златног новца који је био у оптецају: од четвртине и половине лире или франге — наполеондора. Равије су минђуше биле везане танким сребрним ланчићем, који је падао по врату. Уши се за минђуше буше често убрзо по рођењу детета, или

на годину, две или три по рођењу. Било је случајева да и старијим девојчицама буше уши, па су уши бушене чак и по удадби.

Старије жене су, у време ослобођења Врања, носиле на прсима сребрну иглу *кукачку*, док млађе жене нису носиле тај накит.

У женски накит спада и *чевре*, врста женске марамице. Чевре је обично од белог тула, велико као већа данашња мушка џепна марамица, везено свиленим концем у разним бојама а неко прошарано и „златном“ жицом. Људи су чевре носили обично подвучено у појас, а жене уз бејадере, али увек да се види. Ово је чевре било много мање од онога којим су девојке повезивале косу.

Људи су ретко носили *прстење*, а жене су носиле по неколико. Прстење је већином било сребрно, у прво време од кованог сребра, а доцније од филиграна-жице. Носило се сребрно прстење и са златним новцем (урубије и др). Цењен је био прстен *канташ*. Тим су прстеном заустављали крволиптење из носа, па и из уста. У одабрани накит за људе спада и леп *ћустек* од сата, о коме је закачен сат и увучен у кушак или вунени (за сваки дан) појас. Ћустек се закачивао негде под грлом са стране, о јелек или минтан, и падао је по прсима и појасу. Одлика је била имати ћилибарску мундштиклу, лепу табатијеру и лепе бројанице. Штап и чибук нико није носио као украс.

И сиромашнији свет се китио па је и позајмљивао накит од својих сродника, пријатеља и суседа. Страст за кићењем је шездесетих година прошлог века толико била узела маха у Врању, да су се хришћански прваци, иницијативом Стојана Хаџи Михајловића-Погачаревића, обратили своме хоропископу Пајсију с молбом, да у цркви прочита анатему противу кићења новцем и другим скупим предметима.¹⁾

Примајући муслиманску ношњу, врањске хришћанке су примиле и *коље*. Оно је било од десетак низа ситнога *азбисера*; широко је било скоро колико длан и носило се по грлу; звало се просто *азбисер*.

Најскупљи и највећи накит био је *чапраз*. Чапраз, отприлике, личи на ајутантске знаке (акслебандери). Тако се и носио: с рамена преко прса закачивао се на куку. Носио се преко антерије и фермена. Чапраз је био покривен урубијама, серт-урубијама, махмудијама, чарк-махмудијама, мендуијама и др. На њему је било пет низа азбисера и другог златног турског новца, који више није био у оптедају. Оивичен је био крупним, златним, турским, новцем. Чапраз су носиле само богате муслиманке. Прва хришћанка, управо и једина, која је понела чапраз, била је Рисимка Лукарка, и то још кад су оно неколико хришћанских жена биле на свадби Хусејин-пашиног сина. Да Лукарка није била

¹⁾ Чува се у Државној Архиви у фасцикли. Поклон и откупљено од Др. Јов. Хаџи Васиљевића.

позвата у сватове, не би се смела, четрдесетих година прошлога века, ни окитити овим муслиманским накитом.¹⁾

Старији људи и жене носили су око врата *бојунбаги*. Бојунбаги се везивало од танкога, мекога и финога белог платна из трговине, које је било нарочито украјено: савијено по дужини неколико пута, везивало се по грлу као машна. Људи су га везивали и носили преко јаке од кошуље, а жене су га везивале и носиле непосредно по грлу, о врату. Многи су бојунбаги носили и после ослобођења, а многи и до пре двадесетак година (хаџи-Риста, Јања Влајинац, Таса Милулинче и др.).

И људи и жене у Врању су, ранијих година, носили беле кратке чарапе од вунене пређе. Пређу за чарапе израђивале су саме жене и звала се *мање*. Чарапе су биле кратке и високе до колена, *доколенке*. Доколенке су носили само они који су носили мушке шалваре. И мушке и женске чарапе су биле са нешто шара. Више је било шара откако су у Врању почеле жене плести чарапе од *тиреша* (фула). Те памучне чарапе носили су и људи и жене. Мушке памучне чарапе су шаране вуницом. Шаре су биле *лозе* и *диреклије*. Женске чарапе и од вуне и од памука имале су шару на сред ноге — по рису, која се звала *грањка*, затим *шириш*, траку разних боја нешто пред прстима, а врх у зеленој боји. Било је женских чарапа са грањком и по чланцима.

До половине 19 века, ако не нешто и доцније, људи су носили шивене *кондуре* од сахтијана, или *јеменије* од мешине, а богатије жене су носиле *местве* и по њима, лети, шивене кондуре, а зими комотне *чизме* од жута сахтијана. Сиротије женскиње је носило *цревије*, шивене од мешине или сахтијана са подигнутим, рогљастим врхом. Било је старијих људи који су, из навике и из економије, и после ослобођења Врања носили јеменије; било је и жена које су и у то време носиле цревије. Иначе, од шездесетих година прошлога века људи су почели носити ковану обућу²⁾ плитке ципеле — *кондуре* и *лаичине*³⁾ од *шељашина* и *видела*⁴⁾, док су, богатији, и млади људи, усвојили *пушине*, *јарам*

1) Као дете, после ослобођења Врања, сам сам слушао где је Рисимка Лукарка, причајући о овим приликама, казивала да је она са свадбе испраћена у Стамболкином интову с две њене дворкиње: с једне стране хришћанка, а с друге стране муслиманка. Сва та пажња, казивала је Лукарка, била је због тога, што је на себи имала чапраз. После више од двадесет година, тај исти чапраз је, више из шале, носила једном на себи снаја по брату врањскога хоропископа, потоњег скопског митрополита Пајсија, у Врању добро позната владичка Наза (Назалунка).

2) У Врању је ковану обућу први почео израђивати Димитрије Стишић-Торовелче. Занат је изучио у Београду. Сви доцнији мајстори, до ослобођења Врања, били су његови ученици.

3) Лапчине су биле тешке плитке кондуре са капком по рису; преко овога се закопчавао танак кајиш на прећици.

4) Шездесетих и седамдесетих година прошлога века виделом су називали и *лак*. Доцније су лак називали и *роган*.

пуштине (плитке) и *целе пуштине* (високе). Отада су жене и девојке почеле носити коване папуче. Те су папуче биле полуципеле: високе потпетице с избаченим лубом око пете да држи ногу у папучи. Папуче су прављене од *видела* или *рогана* — лаковане коже. Старије жене су носиле папуче и после ослобођења, многе и до краја 19 века. Наза владичка је прва Врањанка која је понела *роган-кондуре* и шарене налуње. А прве су у Врање ту обућу донеле из Велеса Султана удата (1860) за Манасију Лукарског и Катерина, ћерка кумановског иконома Димитрија (удата 1862 год.). Све до ослобођења Врања, жене и девојке нису ишле по собама у обући; муслиманке су по собама ишле у папучама; муслимани су скидали обућу пред собним вратима, а хришћани су почели — нарочито они који су носили високу обућу — ићи у обући по собама.

Ову градску ношњу напустиле су после ослобођења (1878) најпре жене, па људи. Али, иако су брзо примиле фес, либаде и хаљину, шалваре су испод модерне хаљине још неколико година после ослобођења и на улици носиле. А по кући су и даље носиле шалваре. Већина је жена шалваре по кући носила све до почетка 20 века. Било је жена које су и првих година 20 века носиле шалваре. Ташана Хаџи-Стеванова је у *Бечу* — где јој је син био на студијама — још 1899 г. носила шалваре и антерију.

Прве су се од Врањанки еманциповале ћерке Димитрија Влајинца, близнакиње Лена и Коца (Костадина). Оне су прве почеле носити европске хаљине, шешире, луксузне рукавице, сунцобране и друго.

Да завршим у вези поменутих цртежа пок. Владислава Тителбаха. Сељанка из околине Врања је, у време ослобођења Врања, па дуго и после тога, као горње аљетке носила *вуту* и *колију*. Дуго после ослобођења Врања велим због тога, што су многе сељанке и у околини Врања (и у Прешевском срезу), у последње време почеле напуштати вуту и колију.

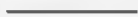
Вута је главни горњи аљетак по доњем, а колија главни по горњем трупцу. Вута је у виду сукње; дугачка је до чланака и разрезана од крста до дна, управо састављена по крстима и до дна тако, да се њоме омота доњи труп. Широка је 3—4 метра и набрана, затвара и задњи део трупа. А колија је градско доламче или фермене, само што је увек од црног сукна и, готово, без гајтана.

Жена у околини Врања никад није повезивала главу, нити је познат јелек у околини Врања, како је то на цртежу представио Вл. Тителбах. Она је главу повезивала или белим, танким, куповним тул-

беном, или куповном памиијом у разним бојама. Њена је кошуља, уколико се види од јелека и колије, потпуно развучена по прсима и закопчана. Преко кошуље је јелек такође затегнут по прсима.¹⁾ и ²⁾

Јован Хаџи Васиљевић

Zusammenfassung. — *Die frühere Stadttracht in Vranje.* Auf Grund seiner Aufzeichnungen und Erinnerungen beschreibt Verf. die städtische Tracht, wie sie etwa von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zur Befreiung der Stadt (1878) in Vranje herrschte. Die ältere städtische Tracht Vranjes gehört zur Gruppe der Trachten der Kosovo-Städte: Gnjilane, Priština und Prizren. In bezug auf Schönheit und Eleganz stand die Frauentracht Vranjes unter allen Stadttrachten westlich von Vranje an erster Stelle; sie war sehr schön und sehr teuer. Die Einwohner Vranjes hielten überhaupt sehr viel auf schöne Kleidung ebenso wie auf Gesang und Tanz. Selbst die armeren Stadtbewohner zeigten sich in den 60-er und 70-er Jahren des vergangenen Jahrhunderts nur in kostbarer Kleidung in der Öffentlichkeit. Wer keine solche besass, lieh sich dieselbe zu Hochzeiten, Kirchweihfesten usw. aus. Die Stadttracht Vranjes war um die Mitte des 19. Jahrhunderts bis zu den 70-er Jahren im wesentlichen türkisch und serbisch. Türkisch war die Frauen-, serbisch die Männertracht. Verf. beschreibt zunächst die Frauentracht, wobei er jedes Kleidungsstück charakterisiert, geht dann zur Beschreibung der Männertracht über, um zum Schlusse vom Schmuck zu handeln.

¹⁾ Више о ношњи у околини Брања види у мојој књизи Јужна Стара Србија, књ. II, *Прешевска Облас*, стр. 259-267. — ²⁾ Капа на 10 слици (стр. 26) је како су је, дуго времена после ослобођења Брања, по казивању, и *и досша шачно*, реконструисали за разне, скрпљене костиме, у којима се наше градско женскиње јавља на костим баловима и манифестацијама.

Начин и ред натапања земљишта у Мркојевићима

(Народни правни обичаји)

У црногорском приморју, недалеко од Бара, у подножју Лисиња су села: Добра Вода, Печурице, Грдовићи, Веље Село и Дабезићи, која су саставни дио *Мркојевића*.

Земљиште је већином кречно и ријетко се нађе иловаче и глине. Нагнуто је југозападу према мору, а равно је Мркојевићко Поље. Клима је блага. Снијег ријетко пада. Кише су у љето врло ријетке.

Воћарство, маслинарство и виноградарство су слабије развијени а превлађује ратарство. Од воћака успијевају: крушке, смокве, мурве, шипци, брескве, кајсије, трешње, вишње, ораси и др. Ближе морској обали, на мјестима заштићеним од хладних вјетрова, успијевају поморанџе, лимуни и мушмуле. Маслине дају главни приход становништву. Нешто због ниске цијене грожђу, а нарочито због тога што је становништво муслиманске вјере (око 95%), виноградарство је у опадању. Но „разаглија“, „чауш“ и „ђириткиња“ су на гласу као одличне стоне сорте грожђа, које се извози у наше приморске градове.

Обрађивање земљишта је доста примитивно. Старо рало с „вјешезом“ је још увијек у употреби. Од усјева се сије кукуруз („коломбоћ“) и пшеница, а мање јечам. Лан је прилично заступљен. У задње вријеме сије се и дјетелина.

Уобичајено је да се њиве засијавају једне године кукурузом, а друге пшеницом. Кукуруз се сије касно — у другој половини јуна. Незнатан дио земљишта који се не натапа, засијава се у мају. Кукуруз се натапа, а пшеница никад. И кукуруз и пшеница добро роде. Само кукурузни мољац прави велику штету.

Без мало цијело се земљиште натапа. Од текућих вода има: извора, врела, потока и ријека Међуречка. Све текуће воде употребљавају се љети за натапање њива и вртова. Лош приликом насељавања Мркојевића у ове крајеве водило се рачуна да се насеља подижу у близини извора. Сигурно је да су и тада земљишта натапали водом. Како је било мање становништва и мање зиратног земљишта, биће да је вода била јавно добро, и да су се њом у натапању служили сви, као што је и сада случај у Црмници и по Црној Гори. Са доласком Турака, вјероватно и раније, вода је добила карактер правне својине. Подизањем воденица на потоцима стваран је заплет интереса млинара и власника земљишта.

Са порастом становништва и са увећавањем зиратног земљишта почео се стварати неки ред у натапању, који се прилагођавао мјесним приликама. Повлашћени бегови кварили су већ постојећи ред да би задовољили своје прохтјеве. Њихови су „чифлаци“ морали имати довољно воде за натапање, без обзира на ред и потребе осталих. И њихове воденице морале су увијек имати воде, а ако би неко хтио да се водом служи, морао је штету надокнадити. (У Црмници се млинарима не плаћа никаква накнада, када се водом натапа). Бесумње да су земљишта раније натапана него што су воденице подизане. Без силе није нико могао натјерати власнике земљишта да дају накнаду млинарима, када млини не мељу због тога што се водом натапа земљиште.

Без ичије помоћи народ је изградио себи ред натапања, којему се безусловно сви покоравају. Нема нигдје писаних правила, већ је све усмено и тако се преноси с оца на сина. Свако село има свој другчији обичај — ред. Скоро и за сваки извор постоји нарочити ред. Слични обичаји о натапању и односи млинара и земљорадника постоје у Бару и у околини Бара.

Док поменута села имају доста добре сеоске путеве, који су већином калдрисани, а има и таквих, који су задужбином оправљени, дотле су јаке онакве какве су биле и прије неколико вјекова. Ништа се на овоме није урадило ни у задње вријеме. Због слабих јажа знатан дио воде љети пропада, што умањује жетвени принос.

Карактеристично је да се сви Мркојевићи служе сатом „ала турко“ (сунце залази увијек у 12 часова), а то правдају највише уобичајеним редом у натапању земљишта, који је свуда утаначен по оваквом рачунању.

Податке које овдје саопштавам добио сам од Муја Алковића, садањег претсједника Мркојевићке општине, а допунио их подацима од седамдесетогодишњег старца Божа Никочевића и других.

1. Добра Вода

Ово је село богато текућом водом. Има три врела: *Врело, Ушивац* и *Шкурту* и девет извора, којима се може натапати скоро сва зиратна земља (око 90—95%) а нарочито вртови.

Врело. Врело је најбогатије водом у околини. Са четири метра пада има осамнаест коњских снага, а са четири стотине дванаест метара хиљаду коњских снага. Врело покреће девет воденица са по једним каменом и двије уљаре.

Од земљишта које се уопште може натапати Врелом, сије се половина кукурузом, а друга половина пшеницом. Земљиште засијано кукурузом натапа се. Наредне године то исто земљиште засијаће се пшеницом и неће се натапати. На овај начин Врелом се натапа ниже од Бегова Млина три стотине четири рала.¹⁾

На извору Врела вода избија на два мјеста. Отуда називи „Горње Врело“ и „Доње Врело“, ма да између њих нема ни три метра разда-

¹⁾ рало = 1820 m².

љине. Доње Врело по количини воде стоји у односу према Горњем као 1 : 4.

Врело је подијељено на „јутро“ и „ред“. „Јутро“ траје пет часова и рачуна се од зоре док сунце огрије на „биљег“, који је ударен у стијену над сами извор.

Код „јутра“ опет разликујемо воду *Горње Врело* и *Доње Врело*.

Горње Врело натапа земљишта источно од водопута једнога дана, а другога дана земљиште западно од водопута. Овом се водом натапају њиве, вртови, воћњаци, шта ко хоће. Сваки осамнаести дан дође ред натапања. Кад Горње Врело натапа земљиште западно од водопута, прикључи у себе и извор Ушивац, те се с обије воде натапа. Ово је утврђено правило.

Сваки власник ове воде може уступити ред натапања другом, обично уз награду од 10—15 динара по једном сату.

Доње Врело се дијели на два равна дијела: на воду „од цардина“ и на воду „од чифлака“. Ред натапања је овакав: два дана се топи земљиште источно од водопута (зимског), а друга два дана западни дио. Час ове воде уступа се за 4—5 динара од реда.

Ред обртања воде је овакав: кад „прекине“ Горње Врело на мјесту гдје скреће Доње Врело, онда се тек смије окренути Доње Врело; тако исто кад стигне вода од Горњег Врела, мора се окренути и Доње Врело и придружити води из Горњег Врела.

Бегова Вода зове се нарочито „јутро“, које пада сваки петнаести дан и увијек у четвртак. Њу чине оба врела (Горње и Доње).¹⁾

Право „беговог четвртка“ везано је искључиво за ондашње бегово земљиште („чифлак“) и оно се не може промијенити на штету млинара, тј. да се овом водом натапа земљиште скрећући воду изнад млинова. Сељаци који би по утврђеном реду имали право да тога четвртка натапају, натапаће наредног дана — у петак.

Вода Горње Врело припада свакога шестог дана братству Салаковића. А ево како је то право постало:

¹⁾ Мујо Алковић прича да је ова вода постала на овај начин:

„У Бару је живио неки Аци-бег, родом из Улциња. Аци-бег је имао »чифлак« у Доброј Води: петнаест рала земље, воћњаке и кућу. Кад су Добровођани прије 137 година одлучили да подигну прву џамију, нијесу имали за то подесно земљиште. Умоле Аци-бега и он им уступи земљиште на којему се подиже џамија. Послије извјесног времена Аци-бег рече Добровођанима: »Ја сам вама даровао мјесто за џамију, а ви мени сада да даднете воде и то сваки петнаест дана »јутро«. Добровођани пристану и тако постаде »Бегова Вода« или »бегов четвртак«, који се и данас тако зове“.

Неки су ми причали да је Аци-бег на тужбу чипчије да »коломбоћ« суши и да нема воде за натапање, дошао међу Добровођане и заповиједио да се вода окрене на »чифлак«. Када су се сељаци потужили да нема »реда« и да је вода њихова, онда је Аци-бег рекао: „Е, па онда дижите џамију с мога земљишта!“ Послије овакве пријетње сељаци дадоше бегу пристанак и постаде »бегов четвртак“.

Била су три брата од којих су се намножила братства: Перочевећи, Вучковићи и Салаковићи. Брат од којег су Салаковићи остао је упоран према захтјеву поменутога Ади-бега, и није дозволио да се његов ред квари. Тако његови потомци имају и данас ред сваког шестог дана, док наследницима (власницима имања) већ изумрлих братстава Перочевећа и Вучковића ред може да дође седмог, осмог па чак и деветог дана.

„Јутро“ је вода која има карактер личне својине. Може се продати или купити независно од земљишта. О купопродаји се сачињава уговор, који се потврђује и пред властима. Цијена једном „сату“ Горњег Врела иде на тридесет турских лира у злату.¹⁾ Вода Доње Врело продаје се по шест до седам турских лира. При подјели кућне заједнице вода се дијели као и остали иметак.

Иако су млинари оштећени с натапањем воде „јутро“, немају право на никакву накнаду.

Стари Божо Никочевећ саопштио ми је, да је чувени и озлоглашени Селим-бег „барски“ имао једно имање („чифлак“) у средини хатара Добре Воде (сада својина браће Шлаковића), и да је силом приграбио воде: „јутро“, Ушивац и Шкурту колико му је доста било. Касније је то имање продато с „правом“ на ове воде. Тако је сила прешла у право.

Под „редом“ ваља разумјети оно вријеме за које се натапа водом која пролази испод Бегова Млина. „Ред“ траје непрекидно 18 часова. За један час стигне вода од извора до Бегова Млина, „јутро“ траје 5 часова, а остатак од 18 часова испуњава „ред“.

Ту испод Бегова Млина дијели се вода на двије јаже: „западну“ и „јужну“.

Западној јажи (која је дуга око три километра) припадају парне године 2 дана натапања, а јужној један дан. Непарне године бива обратно. Западном јажом натапа се 198 рала земље, и то се сваке парне године топи 132 рала, а непарне 66 рала орачице. До 1930 г. власници земаља имали су право натапати земљиште засијано само кукурузом, а отада могу натапати по слободној вољи воћњаке, вртове, дјетелиништа и слично. На свако рало земље сљедује по 4 сата воде „реда“, а најближе двадесет четвртога дана.

Власници земаља који се служе водом „ред“, а натапају западном јажом, плаћају млинарима (чије воденице не могу да мељу, јер је вода скренута) за сваких 18 часова по један багаш кукуруза. Нико не може окренути један дио воде, рецимо колико је дотичном потребно, а да не плати цијелу воду. Нико не може окренути воду с млина на краће вријеме од 9 односно 18 часова. Ако би неко окренуо воду платиће за сваки млин по пола багаша жита, ако се дотични послужио водом

¹⁾ Уобичајено је да се вода продаје за злато, а најрадије за турске лире.

за 9 часова или мање, а цио багаш свакојему млину ако се водом служио за више од 9 а највише 18 часова. Због овога се удружују они којима је истовремено вода потребна, па воду временски распореде по сопственом нахођењу а без учешће млинара. Када буде потреба већини за натапање, поставља се утврђени ред. Мора се водити рачуна да онај који је првога „реда“ топио по дану, другога „реда“ топи ноћу. Једно је лице овлашћено од обе стране да води „протокол“, из којег се види колико се ко водом служио и колико има да плати млинарима. Накнада се исплаћује благовремено и то само у кукурузу или по пристанку и у новцу. За накнаду у кукурузу дужност је млинара да дође сам, или да пошаље друго лице дужниковој кући те да кукуруз прими.

Важно је напоменути да се вода узима кад то један или више власника земљишта захеле. У овоме их млинари не сметају нити имају право, па макар било доста жита за млевење.

Раније су биле четири воденице које су имале право на ову накнаду. Сада их је свега три.

Рачуна се да млинар од ујама може за 18 часова зарадити с једним воденичним каменом највише багаш жита, и то под условом да меље без прекида. Ујам је „од багаша—багашић“. Багаш је 22,5 кг, а багашић 1,5 кг. Кад је вода „на ред“, млинари узимају на име накнаде највишу могућу зарату. Како је данас подигнуто много више млинова него што их је било раније, искључена је могућност да би ови млини имали увијек довољно жита за млевење. Изгледа по овоме да млинари добијају већу накнаду него што им је стварна штета.

До плаћања накнаде млинарима дошло је на овај начин. Аци-бег је имао поред „чифлака“ још и млин. Тада је ниже Бегова Млина ишла вода потоком. Да би ову воду искористио, бег подиже два млина, а најзад и једну ступу. Божо Никочевић ми је причао, да је бег једнога дана затекао орача на њиви испог Бегова Млина, па му нареди да узоре једну бразду домјеста на коме је мислио подићи млин. Том браздом пустио је воду и на тај начин испитао пад, а мало касније подигао и млин. Божов стриц, покојни Марко, који је живио стотину три године, а умро 1910 године, причао је Божу ово: Кад је бег подигао млин, сељаци нијесу плаћали „жито за воду“. Но пошто су сељаци испод Бегова млина (којему се не плаћа отштета) окренули воду у „западну“ јазу, нови млин, којег је Аци-бег озидео, остао је без воде. Бег је тражио накнаду. Сељаци су „у кошуљи“ носили по оку жита и предавали слуги или бегу онога дана, када су хтјели водом натапати. Додније је бег измијенио овакав начин плаћања и увео да се за сваких 18 часова сваком млину, који остане без воде, плаћа на име оштете по багаш жита.

За доба турске владавине сељаци су без протеста подносили ово плаћање млинарима. На зборном мјесту код Бегова Млина окупили би

се они, којима је тога дана била потребна вода, па би ту у заједници направили подјелу, водећи рачуна о правичности и о стварној потреби, а увијек се водило рачуна „да се вода не ломи“. Нијесу били искључени ни остали сукоби. По ослобођењу (1878 г.) настао је покрет да се селаци ослободе плаћања, усвајајући принцип да је вода јавно добро што је озакоњено у Имовинском закону Црне Горе (чл. 122). Из тога доба сачуван је препис пресуде Великог суда у Подгорици, кога овдје у цјелости саопштавамо.¹⁾

Послије уједињења ово је питање понова покренуто код Окружног суда у Бару. Власници млинова заснивали су своје право на на-

1) Редни број 43. Давија Николе Божова с друштвом противу Алила Алковића с друштвом сви с Добре Воде из Мркојевића око наплате ујма млинима за вријеме натапања земаља са водом »Врело«.

Као што ниже гласи ова давија достављена Великом суду под број 575.

У Добру Воду у Мркојевиће има једна вода, која се зове »Врело« и која љети служи за натапање земаља. На истој води има 12 млина, који док је турска влада овамо заповијдала кад су мљели узимали су на сваки један багаш жита по једну оку ујма. Но најдаљи четири млина у љету нијесу вазда могли мљети, тј. наизмјенице један дан и ноћ мљели су, а дан и ноћ нијесу, јер је вода извише њих обртана и за натапање земаља вођена, али дионици земаља који су са том водом топили плаћали су на сваки млин по један багаш жита као ујам за 18 сахата топљења. Такође ни млинари нијесу могли њима воду обуставити него дионици земаља по постављеном реду вазда су воду на земље водили и млинарима плаћали. Тај обичај постојао је од давних доба и до сада тако се вршило. Но кад је ова мјеста заузела Господарева Влада, онда укидено је на багаш плаћати једну оку — него уобичајно да се плаћа на багаш само пола оке.

Сада пак дионици земаља који воду за натапање узимају, на основу горе успостављеног новог обичаја захтјевају, да плаћају на један млин само пола багаша за 18 сахата топљења, чему се млинари противе ослањајући се на одавна постојећи обичај, тијем више што су исте млине купили од истих ових давуџија и њима прије плаћали онако као што сада од њих траже. Давуџије који млине имају и који траже да им се плаћа јесу: Суљо Ђуровић, Алил А. Алковић, Јусуф Салаковић и Мујо Каламперовић, а овамо остаје Никола Божов са 36 кућа других добровођана који захтјевају да плаћају само по пола багаша за 18 сахата.

На основу свега реченог, и пошто Никола Божов с друштвом признаје да је од старине обичај постојао да се плаћа по један багаш за 18 сахата, онда ови Суд за праведно увиђа да тај обичај и даље остане или да се млини уцијене па ове 36 кућа да их исплате за ралима баштине коју топе на коју осуду Никола Божов са друговима не пристаје, те се зато и упућује томе славном Суду на праведно ријешење. У Бару 20-9-890 Вићи бр. 575 — Окружни Суд.

Ову давију Велики суд пресуди: »Да власници земаља плаћају млинима онолико колико бише узели за оно вријеме колико се вода за топљење обрће«.

Велики Суд је ово пресудио својом наредбом од 24 септ. 1890 г. бр. 2358.

Но пошто је Алил Алковић с друштвом апелира пред Његово Величанство — и Господар пошто је ову давију разабрао изводио је ријешити да се млинарима плаћа као што се до сада плаћало.

Овако доставља Велики Суд са својом наредбом од 2 нов. 1890 год. бр. 2690. И тако достављено кап. Петру Вукмировићу са бројем 764 овог Суда«.

Ова се пресуда у оригиналу чува у архиви Окружног суда у Бару. Стручњаци најбоље знају њену вредност с правне стране.

веденој пресуди Великога суда. Власници земљишта захтијевали су да се по принципу: вода је јавно добро — ослободе плаћања. Окружни суд у Бару пресудом бр. 1106-IV-923-192 одлучио је да власници земљишта и даље плаћају накнаду млинарима „по старом“.¹⁾

Јужна јажа натапа стотину рала без оштете млинарима, пошто вода тече кроз млинове. Дужина ове јаже је око четири километра, веома је слаба, те знатан дио воде пропада.

Од западне и јужне јаже образују се тзв. „комуни“ и то: од западне јаже сваке године узимају власници земљишта „чифлак Шабегов“ воду „комун“, која траје све док се не натопа половина „чифлака“ (колико је и засијано кукурузом), а то може да траје 10—15 сати. За ово вријеме млинари добијају накнаду. Ред ове воде мора почети увијек у јутро, па све док се натопа. „Чифлак“ има 10 рала земље, од којих се једне године натапа само 5 рала. Власници ове земље имају право да први пут окрену воду кад нађу за сходно, а доцније само по утаниченом реду.

Од јужне јаже под исто оваквим условима узимају Алковићи „комун“, којим се натапају њиве „Под црквом“. Ових њива има 11 рала. Власници плаћају оштету млинарима.

Вода „на главу“ зове се право власника земљишта, који су уједно и власници воде „јутро“. Ова се вода може окренути највише три пута у години. Њу сачињавају Горње и Доње Врело. Размак између „редова“ не може бити мањи од 20 до 24 дана. Вода „на главу“ дијели се равноправно између власника воде „јутро“, без обзира колико ко има

¹⁾ Разлози пресуде су: Никола Вучинић, пензионер из Добре Воде, својом тужбом од 23-VI-1923 г. Бр. 1106 оптужио је Ђерђу Јанковића из Добре Воде за 228 кг жита или 1425 дин. у готовом новцу наводећи да дуг потиче од тога што је Јанковић 1920, 21 и 22 год. натапао земљу са водом која тече изнад млина тужитеља Вучинића и која је његова својина. Као доказ да је поменуто вода својина Вучинића тужитељ је навео пресуду овога Суда под ознаком IV-922-270 и пресуду Великога Суда под ознаком IV-923-59 по којима се сви тужитељи међу којима је и у овој спору тужени Јанковић одбијају од тужбе као на закону неосноване, а којом су тужбом оспоравали наплаћивање натапања од стране Вучинића, те према томе захтјевали да се вода прогласи заједничком — општинском.

»Тужени Ђерђа Јанковић на данашњем рочишту признаје да је за поменуто вријеме своју земљу натапао и није дао никакав приговор у погледу количине жита али наводи да и поред горе цитираних пресуда Великог и Окружног суда сматра да је та вода општинска, те се не сматра дужним и тражи да се тужитељ одбије од тужбе и тужбеног захтјева.

»На основу горенаведених пресуда Суд сматра да вода се којом се земља Ђерђе Јанковића натапа, као и на основу тога што сам тужени Јанковић признаје да је раније плаћао за натапање, да поменуто вода није јавно добро из чл. 122 Оп. и З. него је лична својина Николе Вучинића, према чему имао би му плаћати сваки онај који се са водом служи.»

Ову и овакву пресуду оснажио је и Велики суд у Подгорици.

Пада у очи да се пресудом подвлачи да је вода »Врело« лична својина Николе Вучинића.

дјелова у води „јутро“. Они који се користе правом воде „јутро“ плаћају свим млинарима (њих седам) у готову према цијени жита на име оштете: за 18 сати дају један багаш кукуруза.

Осим „јутра“ сва друга вода везана је за земљу, тј. продајом земље губи се право на воду, којом се та земља натапала. Искрчено земљиште не повећава власнику дио у води.

„Јутро“ иде на „ред“ по договору сељака удионичара. Уобичајено је да на Петровдан „вода иде на ред“. Од овога обичаја отступило се прошле године и узет је први јуни (по ст. к.) као рок за почетак „реда“.

Ушивац. Ушивац је врело сјеверније од Врела, удаљен за 4—500 м. Дијели се на: 1) *Воду Шабазовића*, која почиње топити Горњим Врелом и траје 5 часова, а само с Ушивцем још за 43 часа;¹⁾ 2) *Бегову Воду*, код које је све исто као под 1); 3) *Вуковића Воду*; 4) *Мехмедовића Воду*; 5) *Доњих Каламперовића Воду*; 6) *Горњих Каламперовића Воду*; 7) *Бошковића Воду*, која натапа с Ушивцем само док траје Горње Врело (5 часова). Када се окрене Горње Врело, Ушивац постаје *Вода Младића*. *Вода Младића* је постала овако: када је Петар Бошковић топио са својим „јутром“, тада су „младићи“ (имена су им непозната) натапали земљу у Локвању. За 43 часа нијесу дозволили да им ко окрене воду. Због овога се изродио сукоб с Петром Бошковићем. Бошковић је настрадао, а „младићи“ су мачем освојили и утврдили право да без прекида топе Ушивцем 43 часа, и да им га не одузимају они који натапају Горњим Врелом (и Шкуртом), као што је то случај с осталима; 8) *Кујунџића Воду* с правом као оне под број 1—6, и 9) *Дабезића Воду* коју не употребљава Ушивац више него 5 часова, тј. док је Врело на „јутро“, а послѣје ових 5 часова настаје „комунски Ушивац“ за 43 часа, подијељен на „димове“ (око 22 дома) у најближој околини извора. Исти овакав „комунски Ушивац“ настаје кад је „бегов четвртак“, а траје само 24 часа. И овај се „комун“ дијели на „димове“.

Вода Ушивац има карактер личне својине, те се продаје као и „јутро“ у Врелу.

„Ред“ на Ушивцу мора почети кад и „ред“ на Врелу.

Шкурта. Дијели се на Горњу и Доњу, и обије „иду на ред“ на Петровдан (по ст. к.). До овога дана служе се водом из обије Шкурте и то се зове „комун“, а с њим натапају братства: Лисичићи, Бошковићи, Ивановићи, Ђуровићи, Салаковићи, Рашкетићи, заселак Бијела Главица и сви власници земаља у хатару поменутих братстава. Поред ових, „комуном“ се може служити „чифлак Вујовића“. „Комун“ се дијелили на једнаке дјелове, без обзира на власништво воде.

¹⁾ О Води Шабазовића Божо Никчевић вели, да је био један козар коме сељаци нијесу давали воде за натапање. Једнога дана он батином растјера сељаке и установи право, да он први окреће и „јутро“ и Ушивац, па још и Шкурту. Тако стечено «право» остало је и данас на Шабазовићима.

Зна се да се заселак Равањ и братство Каламперовићи не могу служити водом „комуна“. Чак ни прави власници воде Шкурте не могу натапати властита земљишта, ако су изван хатара поменутих братстава, а то је „до Асона Бријега и гумна Дабезина.“ Сељаци који немају дијела у Шкурти (као власници воде) равноправно се служе „комуном“ до Петровдана као и прави власници.

Од Петровдана Горња и Доња Шкурта се дијели на „јутра“ и „дане“.

„Јутро“ се рачуна од зоре док сунце не огрије у означени камен више самог извора, а то траје 5 часова. „Јутро“ је издијељено на 8 дана. Девети дан опет почиње „ред“.

„Дани“ се дијеле на 28 дјелова, тј. двадесет деветог дана почиње понова „ред“. У току 28 дана тачно се зна колико коме припада часова натапања водом Горње Шкурте.

Горња Шкурта четрнаестог дана од „реда“ долази у Каламперовиће и има право да прими у себе воду Ушивац, без обзира коме он тога дана припада, само ако није већ поменута Вода Младића. На овај начин Горња Шкурта се удружује с Ушивцем за тринаест дана — све до двадесет седмог дана.

Доња Шкурта се дијели на „јутро“ и „дан“. „Јутро“ траје 5 часова и за 8 дана један „ред“. „Дан“ иде на ред за 35 дана. Дакле, земљиште натапано водом „дан“ Доње Шкурте натапаће се понова истом водом тек тридесет шестог дана.

„Ред“ Горње и Доње Шкурте броји се од Петровдана до Ивањдана, и у овом међувремену имају право власници воде њоме слободно располагати и изван одређене границе, па чак и у Равњу и у Печурици. На Ивањдан млинари из Добре Воде могу без икакве награде окренути Шкурту на млине, али под условом да се не натапа више западном јажом Врела „вода од реда“.

Сељак Зеко Салаковић има 11 дана и 11 ноћи Шкурте (обије), а то је трећина цјелокупног „реда“. Оволико воде прибавио је куповином, и то највише од Равњана док су биле некад 10—12 узастопно кишних година. Тада су Равњани распродали 12 дана и толико ноћи. Доцније су морали ову исту воду куповати, али под много тежим условима.

Вода Шкурта је лична својина и није везана за земљиште, те се „из темеља“ слободно може продавати по цијени: Горња Шкурта за 3 турске лире, Доња Шкурта за 2 турске лире а „јутро“ за 10 турских лира — све у злату, а за по један час.

Вода за натапање (не право) за један час уступа се по цијени од око 15 динара.

Точак Бошковића је извор „на вир“, тј. има резервоар. Ред натапања долази седмога дана. Шест дана су подијељени на удионичаре између братства Бошковића, а седми дан је одређен за уређивање

извора, резервоара, водопута и др., тако да онај који прими на себе ово издржавање, као награду узима воду за натапање и седмога дана. И ова је вода приватна својина, те се може продати. Подјела је извршена на „дан“ и на „ноћ“ (24 часа).

Студенац Мехмедовића се раније звао „Перов Студенац“. ¹⁾ Вода се обрће по договору и по потреби удионичара. Први обрће Божо Никочевић и има два „дана“ и двије „ноћи“ (48 часова). То је „вода на главу“; затим два „дана“ и двије „ноћи“ „Под тарацу“, а два „дана“ и двије „ноћи“ у Никочевеће. Вода се прикупља у виру. Кад сунце огрије врх брда Пасићева, вир се отвара и „ред“ почиње; кад сунце (након 48 часова) „пане у море“, „ред“ престаје и вир затвара други удионичар.

„Дан“ ове воде продаван је „из темеља“ за 10 турских лира у злату. Приватна је својина.

Вир Салаковића („ред“ је на шест дана), *Вир Рашкетића*, *На Лигату*, *Сеферовића Вир*, *Фолешница* и *Добрин Вир* су воде које су приватна својина. Слабе су снаге, те имају ограничен број удионичара.

Точак Вујовића је извор и лична је својина власника околног земљишта.

2. Печурице

У Печурицама су извори: *Студенац*, *Точак Равански* и *Стари Точак*. Без вира не могу натапати. „Редови“ су подијељени на „дан“ и „ноћ“. И ове воде имају карактер приватне својине.

3. Грдовићи

Ово је село нешто богатије изворима, од којих служе за натапање: *Вир Бркановића*, *Чифутово*, *Вир Лековића*, *Под Силе*, *Вир Сеферовића*, *Вир Вртаче* и *Студенац Асовића*. Све су ове воде у погледу натапања приватна својина.

Вирица је врело и дијели се на четири воде: Вељу Вирицу, Малу Воду, Капљетине и Воду Никичића. Веља и Мала Вирица и Капљетина имају „ред“ парне године на 26, а непарне на 22 дана. Парне године иде вода за четири дана у Мркојевићко Поље и зове се „вода од поља“.

Вирица „иде на ред“ првога уторника послје првога јуна (по ст. к.). Подјела је извршена на часове, који се сматрају као приватна имовина и могу да се продаду по цијени: Веља Вирица за 6 турских лира, а Мала Вирица за 3 турске лире, или укупно обије Вирице за 9

¹⁾ Један турски аскер постао је господар Перове имовине. Отуда и назив Мехмедовића Студенац, јер је аскеру било име Мехмед. Од овога аскера су: Кокошићи и Чалаки. Кокошићи се зову и Мехмедовићи. Ова два братства имају посебно гробље. Мехмед, као прави Турчин, није хтео да се копа у гробљу осталих Добровођана, чији су претци били хришћани, па прешли у ислам.

турских лира у злату за по један час воде „из темеља“. За вријеме сезоне натапања продаје се час првога реда до 15 динара, другога реда до 40 динара, трећега реда до 80 динара (ређе и 100 динара), а четвртог реда до 25 динара.

Вирицом се натапа земљиште села Печурица и Грдовића, а и четвртина земљишта у Мркојевићком Пољу. У Печурицама се може натапати (због положаја земљишта) само Вељом Вирицом, а дотле се Малом Вирицом служе Грдовићи. Уопште Печурани и немају право (осим школе и суднице) на воду Мала Вирица, али када натапају земљиште у Пољу служе се и њоме.

Вода се обрће изјутра, кад сунце огрије врх планине Можуре. То је права мјера и обавезна је и за оне који се служе сатом.

Прије почетка јуна вода се сматра као „комун“ и дијели се по потреби, али само међу онима, који имају и право власништва ове воде. Подјела се врши пропорционално према броју часова.

На потоку Вирици су саграђени млини и једна уљара, који немају накнаду када не мељу, као што је случај у Доброј Води на Врелу.

У Печурицама се назива једно имање „Бегов Чифлак“ и власници тога имања имају лавовски дио воде — 48 часова. Разумије се да је некадашњи власник (бег) сам себи прибавио онолико воде колико му је било потребно.

У Грдовићима има приличан број домаћина (на пр. Мачкићи) који уопште немају право натапања овом водом, ако је не би платили. Баш у близини самога извора дешава се да кукуруз пропада од суше, а кроз ту исту њиву тече вода — али за другога.

Студенац Никичића је својина тројице. Кад ова тројица не натапају, окрену воду у једну пећину, јер имају завјет да се не би још ко послужио овом водом. Због овога пропада знатан дио воде, док околни усјеви пропадају од суше. Нико и не покушава да би умолио или купио час воде. Завјет је — завјет!

4. Веље Село и Дабезићи.

Брод је врело на којему су подигнуте четири воденице. И Брод је приватна својина, а дијели се на 7 дана, сваки дан на 5 дјелова, и то на: „јутро“, „подне“, „ииндију“, „прије поноћи“ и „послије поноћи“. Знак у камену кад сунце огрије означава дјелове по дану, а за ноћ се служе сатом. Преко цијеле године познат је „ред“. Ако неко има да топи у понеђељник, тај се дан не мијења — сваке године топи у понеђељник. Ако је „првога реда“ топио „с јутром“, „другога реда“ ће „с поднем“, трећега „с ииндијом“ итд. Дужина дионице (јутра, подне и др.) зависи од дужине дана.

Љети се вода „затвара у вировима“ којих има четири. Кад се најгорњи вир напуни, испразни се у онај доњи. И тако редом, док

утврђени знак не каже да вода прелази у наредну дионицу. Тада се најгорњи вир затвара за рачун власника наредне дионице.

Вода се не може пуштати ни више ни мање, јер је удешено да вода „окреће“ млине, а на једном од тих млина намјештена је гвоздена лакомица — цијев (при дну жлијеба). На овај начин млинари мељу до највеће могућности, а избјегавају се злоупотребе, којих је раније било на штету млинара.

И ова се вода продаје, али на дионице. Једна дионица стаје до 60 турских лира у злату. На овај начин могао би неко постати власником воде Брода за 2100 турских лира у злату. За натапање по дионици наплаћује се 80—300 дин. Једна дионица топи у близини око два рала земље, а на два до три километра једва једно рало (1820 м²).

Још једна напомена. Уобичајено је да власник дионице чува воду: када се вир напуни дужан је јавити млинарима да се водом послуже. Ни млинар не може по вољи „пустити“ вир за вријеме сезоне натапања. То је искључиво право власника воде. Али ни власник дионице не може „пустити“ вир прије него ли он буде пун.

Козминац је мање врело. Ред је познат и преко зиме. За доба натапања вода се скупља у вир. Кад сунце огрије, вир се затвара. Кад сунце огрије Маркову Плочу у Камисору — „подне“ је; кад сунце зађе — „вече“ је, а „поноћ“ је по сату. И ова је вода приватна својина. „Из темеља“ се продаје за 2—3 турске лире у злату.

Ријека Међуречка дијели се овако: кад се „Влашићи“ појаве преко планине, имају право Међуречани да окрену воду из ријеке у своје њиве, а тако исто и Калимани оно воде што је преостало Муђуречанима. И једни и други натапају док сунце не огрије кућу Авдића у Љесковцу. Тада Међуречани сами врате воду у речно корито, а то учине и Калимани, али ови тек кад сунце огрије Црвену Стијену.

Водом из ријеке ниже Калимана имају право да натапају власници њиве Омераловића кадгод хоће и колико год хоће. Када се и ове њиве натопе, онда се топередом њиве у Пољу: прва, па онда до ње и тако до најниже и до краја сезоне. Једва поједном да стигне вода до оне најниже и најудаљеније њиве.

У селу Бојки (општина владимирско-бојанска) вода је подијељена овако: сваки „дим“ (дом) у селу добија по „дан“ и „ноћ“ воде. Угине ли дом, гине и његов дио воде. Подијеле ли се браћа, сваки добије по „дан“ и „ноћ“ воде. Браћа се највише и дијеле да би добили што више воде за натапање. Али „откад људи знају“ нема више од 18 до 24 дома.

Душан Ј. Марковић.

Zusammenfassung. *Feldbewässerung und Bewässerungsordnung in Mrkojevići.* — Die unweit der Stadt Bar im montenegrinischen Küstenland gelegenen Dorfer Dobra Voda, Pećurice, Grbovići, Velje Selo und Dabezići gehören zu Mrkojevići. Ihre Bewohner treiben vorwiegend Ackerbau. Fast das ganze Ackerland wird von ihnen mit Quell-, Bach- und

Flusswasser bewässert. Solange die Einwohnerzahl kleiner und weniger Ackerland vorhanden war, war das der Feldbewässerung dienende Wasser jedenfalls öffentliches Gut. Mit der Ankunft der Türken, wahrscheinlich schon früher, bekam es den Charakter des Rechtsbesitzes. Mit zunehmender Bevölkerungsziffer und Vergrosserung der Anbaufläche wurde eine den örtlichen Verhältnissen angepasste Bewässerungsordnung geschaffen. Ohne jemandes Zutun schuf sich das Volk selber diese Bewässerungsordnung, der sich jedermann ohne Widerspruch fügt. Schriftliche Bestimmungen bestehen überhaupt nicht, alles ist mündlich festgelegt und wird so von Geschlecht zu Geschlecht überliefert. Jedes der angeführten Dörfer hat eine andere gewohnheitsrechtliche Ordnung. Eine besondere Bewässerungsordnung gilt auch für jede Quelle. Ähnliche Gepflogenheiten der Feldbewässerung bestehen auch in Bar und Umgebung.

Српске народне игре из Ђевђелије и околине

Своме професору и пријатељу, Д-ру
Тих. Р. Ђорђевићу, проф. универз.
из захвалности. *Писац.*

Раније, када се на нашем Југу за кафане није знало ни по варошима, када о удружењима и сличним установама није било ни помена, када је сав живот и сељака и ситног варошанина био усредсређен у породици, о народним играма водило се рачуна. Људи, који су вешто и духовито умели извести извесне игре, уживали су глас не само у селу, него и у околини. Ко је умео коло добро да игра, одлично да се бори и пушком дивљу гуску или јаребицу у лету да погоди, тај је био свуда радо дочекиван и указивали су му увек особиту пажњу. Кад он говори, сви су с пажњом слушали, а пустити децу да слушају разговор таквих људи, сматрало се као нека врста сеоске школе, јер се од таквог човека имало увек нешто корисно да чује. Ако ловац прича о лову, он ће своју вештину тако лепо излагати, да је милина слушати. Ако неко прича о хрвању, он прича тако занимљиво, да се и сам превија и мислио би човек да се с неким и сада бори. Посматрао сам једном једног чувеног играча кола, како се, док су други играли, угибао час лево час десно, као да стварно он игра. И када коло није одиграно како је он замишљао, полетео је с узвиком, „стој, стој... није тако“... И приђе, нареди зурлашима да понова засвирају и отпоче да игра. И збиља, зурлаши су осетили да пред собом имају мајстора, опробаног играча, те су зурле сасвим друкчије свирале. Видео сам задовољство на лицу и код самих Цигана, кад свирају играчу.

У то доба се обраћала особита пажња и на игре животиња. Имати доброг бика, урањеног, са лепим роговима и лепим шарама (природним) на кожи — био је понос те породице. Таквог бика вежбали су да се бори и соколили га у борби; рогове му зашиљивали и мазали зејтином да се сијају, чистили га и тимарили, једном речју неговали су га као човека. Таквог су бика водили у борбу са другим биковима не само у селу, него и у суседна села, у њихова поља, и ту приређивали борбе са биковима. Често сам пута виђао на челу тих бикова амајлије привезане за рогове — да се бик не урекне.

Приређиване су и коњске трке. Ређе су их приређивали нарочито, али на свадби, кад се иде у туђе село по невесту, сватови су приређивали коњске трке на пољани, између дотичних села.

Игре које сам овде описао раније су игране врло марљиво; данас су потпуно забатаљене. Ко ће данас у селу да стане и да посматра

како се петлови боре? Ко ће да негује рогове своје јунцу, још телетом, да их везује и даје им правац у рашћењу? Када данас некога запитате о нечему из прошлости, одговориће: „ала си ти неки *замански* човек! Ко ће то памтити данас!“

1. *Борејне-ђуреш* (хрвање). Борење је витешка игра у којој се испољавају снага и вештина, али главну улогу игра вештина. Ма колико да је човек снажан и јак, ако не зна „ујујне“ (вештине), не може се користити снагом. Ова је игра раније играна врло често, а данас је сасвим заборављена. Има две врсте борења: *обично* или просто и *нај-штинско* тј. истинско, које у овом случају значи као званично.

Младићи се боре обично зими али и лети. Изаберу подесно место где нема камења или коља пободеног у земљи. Најрадије се боре лети на ливади или ледини, а зими на буњишту и ђубришту. Пре него што почну, сви се присутни саветују и договарају ко се с ким може борити. Ако нађу да су снаге подједнаке, ако у погледу знања „ујујне“ одговарају један другоме, и најзад ако одређени за борбу пристану драговољно да се боре, онда игра почиње. Ако се неко од одређених младића устеже да изиђе на мегдан било што се осећа слабир, или неће било из ког другог разлога, онда сви наваљују на њега, храбре га, износе противникове мане и недостатке, уопште говоре све у том смислу да га окураже и придобију за игру.

После датог пристанка пусте њих двоје у средину, а остали се измакну унаоколо и посматрају. Док се ови боре, посматрачи могу да их храбре, али не смеју да говоре и да упозоравају како ће да се боре и шта треба у појединим тренутцима да ураде.

Чим се борци нађу у средини круга, пођу један другом у сусрет, обоје пруже руке у водоравном правцу, напред, ухвате се за мишице, мало се повуку, одмере један другом снагу, пусте се па се окрену у круг једаред или дваред, и онда опет полете један другом у сусрет, ухвате се озбиљно за мишице и настане *борејне* (борба). У овом тренутку гледају један другом да подметну ногу, да један другог обори, или да га силно повуче лево или десно, па да га шчепа око појаса и обори на земљу. Сматра се да је оборен само онај, који при паду дотакне земљу леђима. Дешава се да вешт хрвач и сам падне ничице на земљу, „уклуби се“, ухвати свог противника за ноге и „одозно“ се бори. Овај одоздо може оног у стојећем ставу да збаци са себе и да измене улоге. Али може и онај у стојећем ставу, ако зна вештине и исте предузме у zgodном тренутку, да превари оног доле, да учини „курт капаа“, тј. да му седне на леђа, угура своје руке испод његових руку (мишића) и пошто му обема шакама притисне врат, закључивши, руке да јаче може притиснути, „закључи“ око његових слабина и ноге, и стегне га тако, да онај доле мора да попусти и да леђима додирне земљу. Има и разних других „ујујна“ (вештина) које употребљавају приликом борења („јанбаш“, „ченгел“).

Чим једном од њих леђа додирну земљу, макар и случајно, или примењујући поједине потезе, одмах се сматра да је изгубио игру. Тада полете сви посматрачи и раздвајају их објављујући ко је кога оборио. Често пута хвале и једног и другог, истичући њихове врлине и вештине. Уопште неће да потцењују побеђеног, да овај не би изгубио вољу за борење.¹⁾

Најштинско борење. Док се за обично борење не чине никакве припреме, него се боре кад им падне на памет, обично после подне и пред вече, дотле се за ово право борење чине припреме, а дан борења се одређује на 2—3 месеца раније. За ово се борење позову *пеливани* (из целог среза и из суседних срезова), сви који умеју и који су на гласу и важе као такви. Ово се борење врши обично приликом какве свадбе, сеоске свечаности, панађура итд. и почиње још изјутра, јер се тога дана имају да појаве по 20—50 парова пеливана.

Сви који хоће одређенога дана да се боре, уочи тога дана једу лаку, нарочито припремљену, храну, ни сувише чорбасту ни суву. Изјутра, на дан борења, узимају врло мало, опет неку лаку храну. Алкохола никако. Неки не узимају ништа, него се боре гладни.

Место за борбу је већ од раније припремљено. Очисти се од корова и камена, руле се попуне, неравнине изравне итд. Ако је свечаност приватног карактера, сви се још изјутра скупљају у кући дотичног домаћина. Ако је свечаност општег карактера, још изјутра у групама одлазе на одређено место и чекају док се сви скупе. Они који ће се борити носе нарочите знаке, да би пали у очи. Обично носе велике мараме, пребачене преко десног рамена а везане испод левог пазуха. Неки носе амајлије, неки леву руку изнад лакта вежу марамом итд. Чувенији борци из других места обично долазе у друштву својих мештана; ови им чине разне услуге, на сваки њихов миг одмах притрче, пале им цигарете, нуде дуваном итд.

Пре него се приступи борењу, изабере се нарочити одбор од тројице људи из места где се врши борење и по једног из околних села. Они заузимају одређено место и доносе одлуке усмено — споразумно и једногласно. Њихова је одлука кратка и јасна: пао тај а пеливан је овај.

Они који приређују свечаност, још из раније припремају „бакшише“ (поклоне) за борце. Поклони могу бити од обичне мараме и неколико аршина цица и чоје па до јунца, овна, бивола или *касашета* (кожних чакшира). Ти се поклони донесу и ставе на расположење одбору, пре него што почне борење.

¹⁾ Пре борења изваде из појаса и џепова све тврде ствари (нож, бритву, табакеру итд.). Ово чине да се у борби, при паду пљоштимице, са висине, на земљу, у потезу званом »јанбаш« не повреди онај који падне. Због тога се бира подесно и меко земљиште.

Ако је борење лети, онда се око места где се боре подигну шаторчићи од обичних чергица или од зеленила. Почасна места под овим шаторчићима заузимају пеливани, и сваки пеливан са својим мештанима има засебан шатор. Под овим се шаторима пеливани свлаче и чувају им се хаљине и веш.

Кад је већ све спремљено, зурлаши отпочну свирати нарочите арије, које усталасају присутне. Прво се боре обични борци, који још нису оглашени за пеливане. Сеоски *пратогер* (биров) обилази шаторе и остале и именује једног од тих обичних бораца. Кад се нађе такмац, и пристану обе стране, скидају са себе минтане, појасе и обућу, и само у узаним чакширама (зиврама) од „димије“ (шајака) и у кошуљи излазе на средину, поздраве се, и пошто се унаоколо прошетају два-три пута почињу да се боре. Ко падне на леђа, сматра се да је изгубио. Одбор одмах то огласи, да један мали поклон пеливану који је победио и отпусте их. Затим се ређају и остали обични борци, док не дође ред на праве. Публика прати борбу, али не с великим интересом.

Када дође ред на праве борце, наред игралишта се изнесе и ту остави бакрач (од 3—4 оке) са шарлаганом (сусамовим уљем).

Прави се борци боре само у *каспетима* (кожним чакширама¹). Ничега више на себи немају. Сваки борац има своје људе (пријатеље и рођаке) са којима седи под шатором и чека да га позову пријатељи неког другог чувеног борца да се бори. Ако нико не дође да га понуди, онда он шаље своје људе, да му они пронађу такмаца. Кад пристану обе стране, појављују се на игралишту. Пошто се поздраве, приђу бакрачу и намажу се шарлаганом по телу, рукама, врату, глави и по каспетима. Кад се добро намажу шарлаганом, бакрач се уклања и настаје борба. Прво се ухвате само за мишице, одмере снагу, прошетају се унаоколо и поздрављају публику и одбор, од којих као да траже одобрење за овај посао.

Сва је пажња усредређена на њих. Посматрао сам људе од заната и гледао како их „место не вата“. Као да и сами учествују не само духовно него и физички, те покрећу рукама, главом, угибају се — као да се они боре.

Кад се пеливани ухвате у коштац зурле свирају раздражљиво а у бубањ се не удара мачугом, него само прстима и једном танком шипчицом.

Ко буде вештији и противника обори тако да му леђа додирну земљу, тај је добио и проглашује се за „баш пеливана“. Понекад борба може да траје и читав сат, обично кад су вешта оба борца. За време борбе је допуштено да попију и по који гутљај воде. Тад

¹) Каспете су кратке панталоне до испод колена и не смеју покривати лисњачу. Спреда немају разреза као панталоне, а могу се нарочитим кајишем притегнути и учврстити уз тело.

се оглашује као нека пауза, али положај се не сме мењати. Са места се не померају, положај тела мора да остане исти, и како су се пре паузе држали, тако се има наставити.

За време борбе се може десити да неко угане руку или ногу, може да му се деси да услед болова падне у несвест, али се борба не сме прекинути, ако особа, која је дошла у тај положај, не каже „евала“. У противном јачи наставља све дотле, док противникова леђа не додирну земљу. Тада и сам „баш пеливан“ пушта свога противника, а присутни поздрављају и изјављују своје задовољство. У том тренутку „баш пеливан“ устаје, поздрави прво одбор па остале присутне, затим подигне свог друга са земље трипут у вис, што и овај после тога учини и онда заједно, држећи са за руке („баш пеливан“ с десне стране), стану пред одбор и поздраве.

Ако је случај био правилан, одбор одмах оглашује ко је „баш пеливан“, а ако није, или ако неко од бораца, обично онај који је пао, има што да се пожали на неправилно држање свога противника, саслуша и једну и другу страну, и онда споразумно објављују да ли је борба била правилна или не. Али обично право је на страни оног, који је искористио тренутак и добио борбу.

После тога „баш пеливану“ се даје најбољи поклон. Он га прими и одмах преда једном од својих пријатеља, који се увек нађу поред њега. После тога оба противника прикупљају „бакшиш“ од публике. Добивени новац пеливани (који су се борили) деле, а ако је „баш пеливан“ добио бољи поклон (овна, чоју или бивола) обично сав скупљени новац узима онај који је пао.

После свега овога „баш пеливан“ поведе коло. Хватају се у коло и сви они који су се борили, а могу и остали. У вече се свима борцима приређује заједничка вечера, а сутрадан, пошто доручкују, разилазе се. Овакво се борење врши на свечан начин и дуго се у селу прича о појединим „ујујнима“ „баш пеливана“ и осталих.

Пеливани се чувају од урока, те носе о врату амајлије.

2. *На три нози* (скакање) — а) *Тукмичко*. Обележи се место, обично правом линијом, одакле ће се скакати, и одреди правац куда ће се скакати. Онај који скаче стане обема ногама на белегу, здружи стопала, замахне рукама и горњим делом трупа, занима се два-три пута и отскочи колико може даље, али тако да обема ногама падне на земљу у чућењем ставу. Ово је у ствари скакање с места у један скок. Овако се ређе скаче.

б) *Тукмичко на три ноге*. Онај који скаче стане на белегу и као у првом случају скочи с места, али сад обема ногама не додирује земљу, него прво додирне земљу само десном петом, и у истом тренутку, не стајући, баца се унапред те додирне левом петом земљу, али и ту не стане него се заустави тек на трећем кораку, где стане обема ногама. Ту где су пале пете бележи се, што значи да је дотле

скочио. Затим скачу редом и остали, али се бележи само онај скок који је даљи од првог. Остали се не бележе. Ово се скакање зове „тукмичко“ стога, што се не смеју, пре него што скочи, ноге померати с места ни за длаку, и друго, што се при трећем кораку опет мора обема ногама стати одједаред, здружено а никако „раскорачено“.

в) *Трчиник*. Линијом се обележи место одакле ће се скакати. Играч се залети из даљине, и трчећи једном ногом згази на белег, па се у супротном правцу баца колико може даље на десну ногу, па на леву, и напослетку падне обема ногама колико може даље. Где су пала стопала, ту се и бележи. Затим се остали ређају. Кад се достигне највећа даљина, и не може нико даље да отскочи, престају играти.¹⁾

3. *Камин фрљање*. — а) *Тукмичко* (с места). Изабере се згодан камен од 2—3 килограма, обележи се место, и пошто се дохвати камен обема рукама, раскорачи се, замахне каменом горе и доле два-три пута, и држећи се у стојећем ставу избаци из руку унапред. Где камен падне, ту се цртом на земљи обележи. Ређају се после и остали. Неки уместо напред бацају камен преко главе натраг.

б) *Тукмичко (с рамена)*. Узме се камен у десну руку, односно положи се на длан и придржава палцем и малим прстом, а подупире осталим прстима; левом се ногом згази на саму белегу, а десна се повуче натраг, па, подупрвши се на десну ногу олако, и савивши труп мало назад, замахне се руком и телом и баца камен напред. Приликом замахивања се шака с каменом може мало ослањати и на раме (десно). Док се камен не избаци, лева рука стоји подбочена о слабину.

в) *Трчиник*. Пошто се узме камен, залети се са даљине од 10—15 метара, левом ногом се згази на белег и избаци камен из руке унапред. Овде треба доста вештине. Потребно је да се газати на белегу кретање тела с каменом не заустави ни мало, јер се у противном сила губи.

4. *Нишан (мета)*. — а) *Пушком* се обично гађа мета зими, по снегу, у пољу, или после кише, да би се траг олова видео. На извесном отстојању усправе један цреп или неку стару капу и одреде како ће се гађати (са наслона или без наслона; стојећи или клечећи; са подупртим лактом на колено итд.) Приликом гађања се употребљава иста пушка. Сачме се броје, а барут мора бити такође исти.

б) *Праштом* (праћком) се такмиче ко ће даље избацити камен, и чији ће погодак бити правилнији. Затим бацају камен из праћке и у вис. Најбоље баца у вис онај, чији камен падне сасвим близу њега.

¹⁾ Стари људи причају, да су раније белегу (одакле се почиње скакати) обележавали ножем, тј. на место линије стављали су на земљу нож са сечивом окренутим горе, тако да нико није смео ни за длаку ступити десном ногом напред да би бар нешто „укашарио“ (користио).

Праћка се плете од памучне пређе. Место, где се камен ставља, зове се „котар“ или „котлац“. При изради праћке котлац се удеси тако, да има облик читаве полутке уздуж правилно пресеченог кокошијег јајета. Не ваља она праћка која је од дебеле и круте пређе.

в) У гађању се вежбају и руком са каменом или штапом. Штапом се лети вежбају „воловари“ (чувари стоке) одрубљујући главице на стричку (*Carduus acanthoides*).

г) *Џитка*. Џитка је танка и дужа трска (дебљина око 5 мм, дужина 50—70 см.) с главицом (облика кокошијег јајета) од употребљена и стврднута катрана. Катран се загреје на ватри, измеша се са мало песка да би се доцније стврднуо, и пошто се начини лоптица убоде се трска у катран и чека се да се катран стврдне. Трска се сад лако не може извући из ове лопте (в. цртеж 1 под 1).

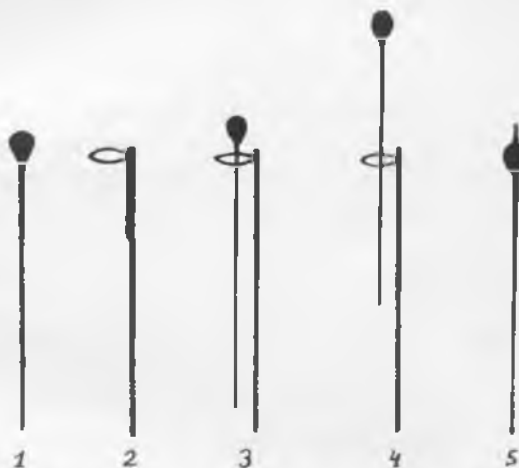
Џитка има и „калауз“ без кога се не може правилно гађати. Калауз се прави од мало дебље трске дужине џитке, са једним прстеном оплетеним од сирове врбове гранчице. Прстен је на крају и провучен кроз рупу (види цртеж 1 под 2).

Склопљена џитка с калаузом изгледа како је показано на цртежу 1 под 3.

Овако спремљена џитка се узима у десну руку. Палцем и кажи-прстом овлаш се држи џитка, а осталим прстима чврсто се стегне калауз. Замахне се, џитка се пусти а калауз се задржи у руди. Прстен је дао правац џитки. Избачена џитка у први мах изгледа како је показано на цртежу 1 под 4.

Џитком се гађа у вис, у даљину. Гађају се птице у лету. Пошто џитка увек прво удара у предмете лоптом (катраном) то неки, да би ударац био ефикаснији, у катран забоду ексер, и онда џитка изгледа како је показано на цртежу 1 под 5. Џитке са шиљком се употребљавају једино за гађање дивљих гусака, гавранова и других птица у лету.

5. *Гуцкајне*. Играју воловари. Пошто сваки има штап, немају потребе да припремају нарочите штапове, него само изаберу место где ће да гуцкају. Игра се састоји у овоме: Штап се замахне и пусти из руке тако да удари у земљу „бутурник“ тј. врхом а не пљоштимце.

1. Џитка.

Услед јаког замаха штап приликом првог удара у земљу мало отскочи и удари другим крајем у земљу итд. Што се више пута штап окрене „бутурник“, утолико је боље. Чији је штап најближи месту одакле се почела игра, тај понова „гуцка“, а са тога места, где је његов штап привнут ударио, сви остали гађају штаповима његов штап. Циљ им је да му штап сломе.

6. *Гечирме* (турска реч и значи: натакнути). Игра се као и гуцкање с том разликом што не гађају штап, него онај чији је штап најближе остао, ставља за мету своју капу, коју сви гађају штаповима. У овом случају се врхом штапа (тањом страном) може ударити капа тако да се пробуши. Због тога се ова игра зове гечирме. За мету могу служити и торба, марама, опанак, копоран итд.

7. *Саплама* (тур. реч и значи: убости, зарити на пр. нож у месо, груди итд.). Игра се обично лети, за време жетве; играју искључиво воловари. Кад се покупе снопови жита у стогове (снопови су сакупљени и поређани у гомилу купастог облика, али тако да је класје унутра) онда воловари из дугог времена играју саплама, и то овако: Стану 8—10 метара далеко од стога и штаповима гађају „бутурник“ у стог тако, да се штап забоду у стог и да ту остане. Ко тако не уради и коме се штап не задржи у стогу, мора на пр. једном ногом 3—4 пута да обиђе стог, или да донесе воду, или сам да чува стоку сат-два, а остали да седе у хладу итд.

8. *Дива бишка*. Игра се штаповима у пољу. У кругу се ископа онолика рупица, величине и дубине једног гушчијег јајета, колико има играча. Сваки стане поред своје рупе, стави штап с краја у рупу и наслони се на њега. Један од играча, на кога је коцка пала, стане у средину круга, и пошто каже „аларга“ (знак да игра почиње) отпочиње игра. То је бишкар (свињар). Он потера својим штапом „бишку“ (свињу), у овом случају комад округлог дрвета, камен или слично, не би ли је коме продао. Он је хвали, нуди, и хоће силом да је утера у нечију рупу. Док он бишку тако нуди, остали играчи очекују тренутак да је поткече штапом како би што даље отишла од круга, трудећи се да одмах свој штап поврате у своју рупу. Јер, ако бишкар улучи прилику, када неко „чалне“ бишку, да пре овога свој штап стави у његову рупу, онда он постаје играч, а играч предузима његову дужност, постаје бишкар. Он сада има штапом да дотера понова бишку у круг и да је продаје и нуди. Док нови бишкар „котка“ (на леп начин дотерује бишку у свињац) свињу и тера је у круг, дотле играчи имају да промене рупе — сваки да заузме другу рупу. Свињар у овом часу нема права да захвата рупу све док бишку не утера у круг.

9. *Панша*. Игра се у пољу на отвореном простору. И за ову игру сваки мора имати свој штап, што дужи и виткији утолико бољи. Поседају у правој линији „колинички“ (на оба колена наслоњени, а

стопала (пете) на стражњицу) и онда један по један „пантају“. Онај који панта усправи штап вертикално, горе дебљи крај, подупре га на земљу, ухвати кажипрстом и палцем, подупрвши га позади мало и средњим прстом, па пошто довољно запне о земљу (тежина штапа и замаха је изнад руке) два три пута, окине и штап полети напред. Уколико се штап при пантању ниже држи, утолико даље иде. Ако је штап дугачак 1.50 м., кад се усправи, вата се 20—22 см. за пантање.

Чији штап најмање „отпанта“, тај се диже са свога места, покупи све штапове и преда их играчима, а свој положи попреко пред играче на метар—метар и по остојања. Он сада стоји а остали играју: опет пантају, али сваки сада мора да погоди попречени штап. Ако сви погоде, онда онај који их двори узима свој штап и положи га на место, где је био најдаљи штап. Опет покупи све штапове и предаје их играчима. Игра се тако наставља. Ако неко од играча не погоди пантајући попреко положени штап, он губи. Сад он устаје, покупи све штапове, предаје их играчима, а свој положи попреко и игра се наставља. Ако се деси да се попреко положени штап играјући удаљи доста од играча и да га више нико не погоди, онда онај што их двори покупи све штапове у сноп, ухвати их обема рукама, и држећи их водоравно зажмури и баци их преко себе уназад. Сад, чији је штап највише одлетео, узима га прво, седне на оно место где је први пут попреко положио свој штап, па са тога места панта и гледа да погоди свој штап. Ако не погоди ни с једним, онда понова купи све штапове, предаје их сопственицима и игра се испочетка, али он и даље двори. Ако погоди са 2—3 штапа, онда двори онај чијим је штапом последњи пут погодио свој штап. Игра се наставља на исти начин.

10. *Умрен* (да дигнеш). Умрен се игра и у соби а и у пољу. Играју једино мушкарци. Један од играча легне на леђа, опружи се добро, ноге здружи а руке уз себе приљуби. Долази други играч, стане првome више главе и пошто подвуче обе руке испод његове главе, почиње да га диже. Онај што лежи укрути се и одупре се петама о ледину. Ако је довољно снажан онај што диже, подићиће овог са земље. Овако се редом игра наставља.

11. *Скукајне на педи*. Седну два младића један према другом, опруже ноге тако да им табан дође на табан. Сада они десну шаку рашире као да ће педом мерити, малим прстом руке додирну палац од десне ноге, и тако држе док други скачу преко тога. Изређају се тако сви који играју. Кад сви прескоче, онда ови који седе поврх педи десне руке ставе сада леву пед, додирујући малим прстом палца од десне руке. Сад опет остали скачу преко ове препреке, и ако неко од њих чиме било додирне прсте преко којих скачу, онда он седа, а овај се диже и скаче. Ову игру играју и женска деца.

12. *Штап тигљајне*. Ову игру играју деца и младићи. Нађе се

краћи штап дуг око 40—50 см. а дебео 3—4 см. Два играча седну један према другом, опруже ноге и подупру стопала. Узимају штап и наместе руке тако да десна буде споља. На дати знак почињу да вуку. Ко је јачи победи на тај начин, што други или попусти, или га просто подигне са седишта. Попуштање од слабијег не сме бити нагло, јер онај други може теменом да удари о земљу и да се убије.

13. *Месо тигљајне*. Играју одрасла момчад. Двојица по висини једнаки стану леђа уз леђа, и пошто се „закаче“ рукама стегну се добро (сваки своје песнице одупре о груди) и отпочиње игра. Први се сагне напред, а онај други отромбољи тело, те га овај, сагињући се, подиже са земље. Кад га је довољно подигао, онда се исправи, и самим тим подигнути дође у првобитни положај. Сад се овај други сагиње напред и подиже друга у вис. Тако наизменично раде док се не уморе. Дешава се, ако један од њих није вешт да одржава своје тело у равнотежи, да буде пребачен преко оног који се сагиње на супротну страну.

14. *Вршејне око штапа*. Нађе се кратак штап, око 50 см. висине, обичне дебљине, ухвати се десном шаком сасвим при крају и одупре о земљу. Левом руком се чврсто држи горњи део штапа. Сад се играч, увијајући и вртећи се испод десне руке, којом држи штап одупрт о земљу, окрене тако да опет дође у првобитни положај. Приликом ове игре главно је да се руке никако не померају а и штап се не сме покренути са првобитне тачке. Ову игру сваки не уме да игра.

15. *Вршејне око чаше с водом*. Напуни се чаша с водом и стави на судланицу играча, који је пре тога шаку положио на земљу. Сад се он окреће око себе, провлачећи се испод подупрте шаке на земљу и трудећи се да се поврати у првобитни положај а да чашу с водом не проспе. Ова је игра врло тешка.

16. *Металик* (тур. новац о 0.05 дин.). Играч легне на леђа, а испод потиљка положи металик. Подупирајући се рукама и ногама савија главу натраг да би устима новац подигао; или:

Играч седне „по турски“ и ухвати се рукама за прсте од ногу, па се онда полако сагиње напред да би могао новац, који стоји пред њим на земљи, устима да дохвати. Врло често играч удари челом о под, те настане урнебесан смех.

17. *Кјосшек*. Нађе се чврст, јак, штап, дугачак око 60 см. Играч га ухвати за оба краја, и пошто потскочи и доста скупи ноге горе, у моменту пружа обе руке са штапом и ускочи, односно прескочи штап не пуштајући руке и штап. Штап после овога остаје позади.

18. *Длг амбар* (дугачак амбар). Играју по 10—12 играча заједно. Прво се коцком поделе две једнаке групе и то на овај начин: Двојица најјачих и најбољих играча зову се „башевима“ (првима), а остали се сложе два по два, да по величини и снази одговарају један другом. Одвоје се у страну да остали не виде, узимају две ситне стварчице

са земље, на пр. каменчић или травчицу, назначе чији је камен а чија је травка, па пошто их један узме у руку, оде с тим код башева, отвори шаку и каже: бирај! Један од башева каже: камен је мој а трава је твоја (односи се ово на другог башу) и сада сваки играч иде на своју страну, тј. један једном а други другом башу. Тако се поделе на две једнаке групе. Деле се и на овај начин: Уместо да узимају стварчице, један од играча пружи кажипрст и средњи прст, да његов друг означи који је прст његов. Сада иду башевима и играч пружи оба прста и каже: бирај! Баш изјави који је прст његов, и на тај начин изврше поделу.

Кад се поделе, онда башеви нађу мали, пљоснати камен, или дреп, поквасе једну страну пљувачком и одреде чија ће страна бити „суво“ а чија „мокро“. Затим се каменчић баца у вис (10—12 м.) и кад падне на земљу, окупе се сви да виде како је каменчић пао: да ли је горња страна „суво“ или „мокро“. Пре тога се погоде ко ће први играти: „суво“ или „мокро“. Одређивање првенства у игри врше и на овај начин: Један од башева дохвати са земље зрно песка, покаже га другом башу, затим стави руке позади, узме зрно у једну шаку (у коју хоће), затвори обе шаке и испружи их башу тако, да се не може приметити у којој је песници зрно песка. И сад каже: ако погодиш у којој је руци зрно песка играћеш први, ако ли не — играће моја група. Пре него што други баш покаже у којој је руци зрно песка, он обично „баје“ изговарајући: „елем, белем, бељбашићи“ итд. или броји до 10, па на коју песницу падне број 10, он ту такне што значи да је ову изабрао. Сад овај отвори обе песнице, и према томе одређује се ко ће први играти, а ко ће да „лежи“.

Кад су све ово свршили, она странка која има да лежи изабере неко дрво или зид, који ће им служити за наслон (за наслон може послужити и неки од неиграча). Најслабији из ове групе стане исправно леђима поред зида са лицем окренутим играчима. Други из ове групе обухвати овог око паса обема рукама и пресавије се тако да му труп и ноге граде правугао. Сада трећи обухвати чврсто овог око кукова, главу склони у страну, уз слабине, и заузима исти положај са телом као и претходник. Тако се ређају сви из групе која лежи. „Баш“ ове групе заузима последње место. Кад су се ови постројили, играчи друге групе се договоре којим ће редом скакати. Обично први скаче онај који може највише скочити. Скачу „са мегданом“, тј. из залета. Кад се залети и дође за корак до оних који леже, одупре се обема рукама на последњег у лежећем ставу и баца се унапред преко свију докле може.

Са стране се не сме скакати него у правој линији. После овога, који може највише скочити, скачу они који нису тако вешти, а напоследку скаче баш — као највештији. Ово иде врло брзо, Кад сви скоче на „амбар“, онда баш броји до 20 без предаха. Ако изброји

до 20 без даха и нико од оних који су на „амбару“ не падне доле или ногом не додирне земљу, игру опет настављају. Ако баш не из броји правилно до 20, или се неко сроза са „амбара“ и додирне земљу, онда ови лежу, а они што су лежали — скачу. Ако „амбар“ не може да издржи терет и посрне пре него што је баш избројао до 20, те се тако срозају они који су на „амбару“, игра се не рачуна-Мора се опет испочетка.

Ова је игра врло весела. Ако се играчи добро наместе приликом скакања, и виде да им не прети никаква опасност, онда се обично мало и шале са онима доле, на пр. кажу: „Е овако би ја јахао до Солуна!“ или: „А ови су магарци изврсни“ итд. Они који леже протестују и траже да се одмах броји.

19. *Топарлак* (округли) *амбар*. Погађање, одвајање и остале припреме су исте као и у претходној игри. Пошто се одреди која ће група да лежи, стану у круг сви осим баша, ухвате се обема рукама чврсто за рамена, сагну главе доле и чекају. Баш узима канап или појас дужине од 2—3 метра, па један крај да држи један од његових који леже а други крај он држи и каже: „аларга“ (игра почиње).

Баш се сада окреће око пирамиде и брани да се неко из друге групе не баца на леђа оних што леже. Ако некога погоди ногом, макар и најмање, пре него је скочио и стао на леђа не додирујући земљу, онда та група губи, тј. цела група има да образује „топарлак амбар“, да сада скачу ови други што су лежали. Ако никога не погоди, или погоди тек онда кад је овај већ узјахао, игра се не квари, и тај остане на леђима докле може. Ако није згодно узјахао, он мотри моменат да се скине, али да га и тада баш не дотакне ногом, јер опет губе.

Ако се деси да сви играчи ускоче на леђа оних који леже, а имају право и баша на тај начин да узјаше, онда њихов баш (који играју) броји „на издушак“ до 20 или 30. Чим изброји без погрешке, сви се скидају комотно, јер сада баш нема права да „удара“. Не узима се у обзир кад се неко руком удари.

20. *Брни капа* (брани капа?¹⁾). Поређају се сви играчи по величини (10—20 њих) и почиње се извлачењем коцке (помоћу сламке или „на кријајне“) од најмлађег. Ко на послетку остане, тј. најкраћа сламка остане њему, узме своју капу, лепо је усправи и намести на земљу и нацрта један круг око капе. У том кругу, у пречнику од 3—4 аршина, он стоји слободно и брани капу. Сви други лете око круга и гледају да га „заваре“, ногом да дохвате капу, па да је шорају ко зна докле — ако је „сајбија (газда) ни курталише, узевши је да је врати опет на

¹⁾ Каже се „брни капа“ а тако сам и ја запамтио. Из саме се игре види да ће пре бити „брани капа“.

старо место. Место капе, ако је играч нема, може се ставити и торба само да се има шта шорати.

Чувар капе не сме излазити изван круга кад брани капу. Ако дотакне ногом некога, који је покушао да ногом дохвати капу још у кругу, па је није истерао ван круга, онда тај ставља своју капу а први постаје играч. Кад се зажели да се игра прекине, а капу нико није дирнуо, да не би капа оног који је требао да је чува остала сасвим „ајљак“ (беспослена), ради се овако. Тај који је требао да чува намести лепо капу на земљу, стане над њом и опкорачи је, а онај, који је пре њега чувао капу, дође иза његових леђа, удари је ногом те она одлети ван круга и тиме се задовољава правда.

21. *Криво гумно*. Играју и мушка и женска деца. Начини се круг у пречнику 10—12 метара, а играчи се поделе у две групе на раније описани начин. Пошто се одреди помоћу „суво“—„мокро“ ко ће први да игра, отпочиње игра. Они који играју ван круга су, а остали у кругу. Круг је зато да се сме играти само у њему. Један од оних који играју уђе у круг, подигне једну ногу а на другој трчи и гледа да ногом дотакне кога из противничке групе (који су у кругу). Они у кругу се добро чувају и беже да их овај ногом не дотакне. Ако кога од њих дотакне ногом, тај се „онеспособљава“ и излази из круга. Овај наставља игру, и ако је извежбан играч може да онеспособи по неколико њих. Ако се умори и не може даље да трчи на једној нози, да „клинка“, онда се он сам онеспособљава и излази из круга. Сад наставља други из његове групе, јер сваки играч сме само једаред да клинка. Ако земљу дотакне ногом приликом клинкања опет губи, иако никог није онеспособио — избацио из строја. Тако се ређају сви из групе која клинка. Ако не буду у стању да онеспособе све оне у кругу, онда улазе у круг и на исти начин отпочињу игру ови, што су били у кругу. Игра се тако понавља.

22. *Топка кријајне*. Подела лица и круг су као и у претходној игри, само уместо да клинкају, сви који су ван круга, који играју, оду позади каквог заклона, један од њих сакрије лопту (топку)¹⁾ а и сви остали завуку руке у џепове или појасеве, да се не примети код кога је лопта. Сад и они улазе у круг и сваки се прави озбиљан, као да је код њега сакривена лопта. Они који нису крили лопту чувају се од сваког из противничке странке. Онај код кога је сакривена лопта у згодном тренутку, када се нико не нада, извуче лопту неприметно, ошине неког из противничке групе и нагне бежати изван круга. Тај, кога су ударили, или неко други из његове групе, обично који најбоље гађа, дохвати лопту и гађа одбеглог. Ако га не погоди, тај се сада понова враћа с лоптом и игра „отворено“, тј. гађа кога било из друге групе. Слободно је да се с лоптом у руди прокрстари кроз круг и

1) У појасу или џепу.

ко је умешан доведе неког од противника у забуну, удари га лоптом и опет побегне. Ко је ударен лоптом повлачи се из круга. Враћа се у круг да и даље игра само онда, ако је погођен онај који је бежао. У том случају игру наставља други из исте групе све докле, док се сви не изређају. У случају да избаце све из круга, игра се обнавља на исти начин, тј. крију лопту опет исти. Ако се не избаце сви из круга, а они су се сви изређали, онда ови што су прво крили лопту улазе у круг, а лопту крију сада они који су били у кругу. И једни и други лоптом смеју гађати само из круга.

23. *Кјорова* (ћорава) *кубила*. Играју или само мушка или само женска деца. Узме се дугачко уже од 15—20 метара, вежу се оба краја чврсто, па се онда изабере један који ће бити „кјорова кубила“. Томе марамом вежу добро очи да не може „да назире“ и уђу сви у круг од ужета. Уже се придржава око слабина са једном руком да стоји увек затегнуто. Онај са незаним очима сада јури и труди се да неког ухвати рукама. Док их јури, сви вичу и изазивају га. Чим неког ухвати, ухваћени ћути па чак ако има на себи нешто по чему би га овај упознао, то брзо баца са себе. Сада „ћоро“ пипа и погађа. Ако погоди који је, онда скида с очију мараму и привезују је томе; ако не погоди, опет наставља да јури, пошто овога претходно пусти.

24. *Шук-топка*. За ову игру потребна је лопта коју граде од старих крпа или од длаке. Од длаке граде помоћу воде врло zgodне лопте, које су трајније и без рђавих последица од ударца.

Од играча који желе да играју (7—10) издвоје се два и бацају „суво“ — „мокро“ да виде ко ће први да баци лопту у вис. Онај који је први бацио лопту у вис, ако је ухвати при повратку, узјаши оног другог, а остали се окупе око њих и чекају да онај, који јаши, удари лопту вертикално о земљу. Лопта отскаче, и сад је хватају сви они који чекају. Ко ухвати лопту тај јаши, удара лопту на исти начин о земљу, остали хватају и тако се игра понавља.

Ако лопту нико не ухвати, сви беже на разне стране па и онај што је јахао, а онај кога су јахали узима хитро лопту и гађа кога хоће, обично најближег. Ако га погоди, онда он јаши тога и понавља игру као и пре. Ако никог не удари, онда онај који је најближи лопти, дохвата је брзо и гађа кога хоће. Ко кога погоди тај сада тога јаши, и игра као и пре.

За време јахања место да се лопта удара о земљу, може се бацати и у вис па да је сви хватају. Овако играње се зове:

25. *Чавдар оујусин* (нека раж расте).

26. *Робови* (аскер). Ову игру играју или само мушка или само женска деца. Поделе се на групе од 10—12 чланова, и свака група изабере себи краља, који ће управљати дружином. Размак између једне и друге групе обично је 40—50 метара. Краљ одреди и једног *реља* (кобац) а неки и два за сваку страну по једног, кога ће у даном мо-

менту употребити. Испред белеге, обично где стоје странке, на 4—5 метара повуче се још једна линија, и простор између група и ове повучене линије јесте „неутрална зона“. И с једне и с друге стране играчи смеју шеткати по овом простору и за време игре. Свака група са своје десне стране, до обележене линије, нацрта један круг, где ће стојати робови — заробљеници из противничке групе. Противничке странке не смеју улазити у неутралну зону, јер их одмах оглашују за робове.

2. Распоред у игри робова.

1 = краљ; 2 = рељо; 3 = војници; 4 = заробљеничко место; 5 = простор за играње.

Игра почиње са „суво“—„мокро“, тј. ко ће први да излети из „неутралне зоне“ у „зону борбе“. Кад овај изиђе, онда њему у сусрет полети други из противничке групе. Ако је овај први добар, тј. може лако да трчи и да умакне пред противником, онда он игра, потскакује пред њим, трчи у простору између обе обележене линије, а може и даље, на 100—150 метара од ограниченог простора, у страну. Онај што јури, ако се осећа способним, пусти се за њим да га сустигне и ухвати, односно зароби; ако не може да га ухвати, враћа се. Исто тако се и први враћа у свој логор кад види да га нико не јури. Сад се други јавља на мегдан, а тако исто и са противне стране други се појави, и игра се наставља на исти начин. Ако овај са противничке стране (који гони) сустигне и руком такне противника, онда тај постаје роб, долази у противнички табор и стаје у обележени круг за робове. Робови се могу понова вратити у логор, ако их неко из њиховог табора дотакне руком. Да се ово неби десило, добро се мотри на противну странку, да се неко неопажено не примакне заробљенику и не ослободи га, јер после и заробљеник понова ступа у борбу.

Улога реља (1 пад. рељо), је у овоме. Рељо је најбржи. У тренутку кад неком члану прети опасност да буде заробљен, краљ наређује да рељо полети и гониоца сустигне. Пошто је рељо доцније пошао из логора, он има право да овога зароби и тиме спасе свог члана. Али сада може и противнички рељо да ступи у борбу и да гони првог.

Игра се завршава на овај начин: Када буду сви заробљени из једне групе, краљ остаје сам, јер и рељо може бити заробљен од противничког реља када је полетео да спасава свог друга. Сада доведу

у противнички табор и краља. Онда краљ групе која је добила узјаши противничког краља, рељо — реља, а остали остале чланове, и ови их однесу на супротну страну. Тиме су и странке измениле места и игра отпочиње изнова.

Ова је игра врло интересантна и врло компликована, јер сваки мора да води рачуна о томе ко је пре њега изишао на мегдан, кога може заробити, ко после њега полази у бој и од кога се мора чувати.

27. *Прескакаљка*. За ову игру није потребно да се играчи деле. Један почиње игру на тај начин што се сagne и одупре рукама о колена, а други се за њим залети и одупирући се рукама о његова леђа прескочи га попреко, па на 2—3 корака стане, сagne се као и први па чека. Сада трећи прескочи и првог и другог, да се на трећем месту стави у исти положај као и претходни. Кад се сви изређају, први (који је лежао) устане и прескаче све редом, па кад дође на крај опет се сagne и чека. И остали се сад ређају један за другим, и игра се докле се хоће. Ако простор дозвољава, игра се у правој линији, ако ли не, онда се игра у круг.

28. *Топка — вгјајајне*. Поделе се у две једнаке групе по 10—12 њих, и пошто помоћу „суво“—„мокро“ одреде која ће страна лежати, начине круг и сваки друг узјаше свог друга. Који је први викне „аларга“ и баца лопту у руке свом суседу—јахачу. Овај дохвати лопту, баци је опет даље свом суседу и тако лопта иде у круг. Ако лопта у добацавању падне, онда сви који су јахали беже, а један од оних који леже дохвати лопту и гађа кога било из противничке групе. Ако га погоди, улоге се мењају: јахачи леже а они који су лежали јаше и игра се наставља на исти начин.

29. *На чивије*. Играју обично младићи. Женска деца не играју. Начине три чивије дугачке 20 см. и обележе цртом одакле ће се игра отпочињати. Први играч се залети, левом ногом згази на линију и у противном правцу отскочи на десну ногу, стане на њу и једну од чивија, које је држао у руци, забоду у земљу колико може даље, али тако да рукама ни другом ногом не додирне земљу. Затим опет са истог места, где је стајао, отскочи напред на другу ногу, испружи се унапред колико може и забоду у земљу другу чивију. Сад понова отскочи напред и трећи пут, опет на једну ногу, и пошто се испружи колико може да земљу не додирне ни руком ни подигнутом ногом, забада у земљу и трећу чивију. Тиме је он завршио свој ред.

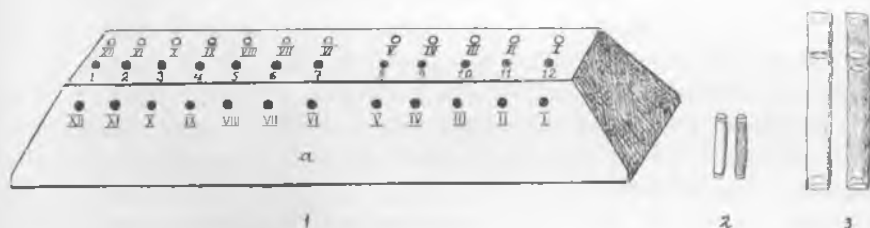
Сад се други залети, згази на белегу и отскочи на једну ногу правцу пободене чивије. Он се труди да дохвати прву чивију, и пошто је дохвати, помера је унапред. Играч је успео ако бар за сантиметар даље пободу чивију. Исто тако ради и са другом и трећом чивијом, и онда је и он завршио свој ред.

Ређају се и остали. Никакве обавезе или казне нису предвиђене

за ову игру, ако неко не може да помера у напред чивије. Тај само престаје да игра.

Има још и других витешких игара, али су најтипичније ове које смо овде описали. О забавним и другим играма биће говора у наредној књизи "Гласника". Овде ћемо описати још само врло стару забавну игру „ћосницу“.

30. *Кјосница-ћосница*. Ћосницу играју стари људи обично празником, с јесени кад заврше пољске радове, и зими. Играју двојица а остали посматрају. Кад један пар једну или две игре одигра, онда обично други предузимају играње. За ову су игру потребни: „глава“ ћоснице која је од дрвета или од иловаче (в. сл. 3 под 1). Поред „главе“ треба имати 12 белих и 12 црних дрваца дугих 6-7 см., а дебелих 3-4 мм. Бела дрваца припадају једном играчу а црна другом. Та се дрваца зову „кокошке“ (в. сл. 3 под 2). Осим тога треба имати 4 ћоса, који су слични уздуж преполовљеним клисовима. Ћосови су с једне стране с кором (црни) а с друге стране бели. Први ћос има једну рецку (сличну рецкама на пекарским рабошима) други две, трећи три а четврти четири (в. сл. 3 под 3). У игри се ћосови узимају по два у сваку руку, паралелно, и унакрст се ударају и спуштају на земљу. Ћосови падају на земљу у разним бојама: на пр. 2 бела и 2 црна или 3 бела и један црн итд. Кокошке (беле или црне) утурају се у 12 рупица с прве стране изнад римских бројева. Рупице с арапским бројевима, с прве стране, горе — на слемени, остављају се празне, јер се у њих истурају кокошке из рупица обележеним римским бројевима. И друга страна има са стране 12 рупица и горе 12 рупица.¹⁾ Обележене рупице са ● припадају једном играчу а рупице ○ другом, дакле по 24 сваком. Сваки играч има по 12 кокошију.

3. Кјосница (ћосница)

1 = глава ћоснице; 2 = кокошке; 3 = 4 ћосови са зарезима; а = прва страна

Приликом пада на земљу, ћосови могу имати само ове боје:

1) *ћос*: три црне стране и једна бела. Ћос се рачуна бели комад дрвета. Сад се он окрене да се види колико рецки има на полеђини, и

¹⁾ На слици су бројенима обележене рупице ради разумевања приликом описивања — иначе их нема на глави ћоснице.

за толико рупица унапред, горе, од броја 1 па преко броја 12 иде у лево његова кокошка. Ако је ћос имао 2 рецке, онда се кокош из рупе 1 ● утера у рупу 11 ●.

2) *алшија*: све четири стране су црне. „Мести“ (помера) или већ горе истурену кокош за 6 рупа у лево, или неку из средине у рупу премештене (I ●) кокошке (од VII ● у I ●).

3) *дѳрт икиси*: Четири беле стране. Помера се за четири рупе унапред, удешавајући да има празно место (рупу). Рецимо празно је место IV ● онда може у ту рупу преместити кокош из VIII ● итд. Не мари ништа ако рупе од бр. VII ● до IV ● нису празне, јер преко њих скаче — као коњ у шаху, само овде у правој линији и само напред.

4) *икирч*: две беле поле и две црне. Помера се кокош на исти начин за две рупе унапред.

5) *ичек*: три беле стране и једна црна. „Мести“ три рупе унапред, исто онако као и у ранијем помицању.

Ово су елементи помоћу којих се игра.

Приликом одређивања ко ће први отпочети игру, сваки једанпут баци сва четири ћоса на земљу, и ко буде имао више белих или више црних страна, како се већ споразумеју, тај почиње игру.

Помицање кокошију зависи од једног услова: док играч не начини ћос тј. не баци на земљу три црне стране и једну белу, не може померити с места ни једну кокошку. Ако један начини ћос може да помера, али други мора да чека и не помера све дотле док не начини ћос. Ћосови се бацају на земљу наизменично: један једаред — други за њим, па после опет први итд.

Кокошке које се померају унапред кад је играч добио ћос (три црне и једна бела) зову се „ћоследисане“, и оне имају првенство да их само ћосом могу „јести“ (уклонити са главе), и то опет ћоследисаном кокошком. Кокошке се могу ћоследисати на овај начин: кад се већ истури прва кокош горе, онда рупа бр. I ● остаје празна. У том случају, кад се понова баце ћосови и начини ћос (три црне и једна бела) и ако на ћосу, кад се окрене има 4 рецке, онда се узима кокош из V ● и унесе у I ●. На овај начин не само да је ова кокошка ћоследисина, јер је померена помоћу ћоса, него су и све оне које су десно од ње тј. IV, III и II ● ћоследисане. На исти начин, даље у игри, може играч све своје кокошке да ћоследише, и онда је у неколико осигурао своје кокошке, јер их противник без ћоса не може уклонити са главе, а ни ћос се не може увек и лако добити.

Кад један играч ћоследише све своје кокошке, онда са оном првом, горе истуреном, иде напред у лево од бр. 12 ● до краја — бр. 1 ●.) Кад дође до броја 1 па начини у игри ћос, прелази у противникове рупе — горе на глави обележене римским цифрама, и сад у игри помера опет у десно за онолико рупа, колико је имао рецки његов ћос, који му је омогућио прелазак у противников логор.

На том месту, где треба да стане његова кокошка, ако противник има кокошку, па била она ћоследисана или не — „једе“ је, тј. извуче је из рупе и оставља је поред себе (као пионе у шаху).

Али ако противник од броја I ○ ка броју XII ○, играјући добије ћос, а има ћоследисану кокошку, и ако у померању ова ћоследисана кокошка падне на противникову ћоследисану кокошку, која је већ зашла у његов ред, исто тако и он може да је „једе“ — тј. да је извуче и стави поред себе.

На овај начин један другом узимају кокошке и ко први изгуби све кокошке — тај губи игру.

Ову су игру играли врло много и са вољом. Окупљало се око играча по 10—15 њих и посматрали. Ко изгуби, тога обично уз кикот и шалу свију присутних „брију“. Сапун је „глава“ ћоснице а бријач један ћос.

Ст. Тановић.

Zusammenfassung. — *Serbische Volksspiele aus Djevdjelija und Umgebung.* St. Tanović, der im „Glasnik“ schon mehrere Beiträge aus der Umgebung Djevdjelijas veröffentlicht hat, beschreibt hier dreissig Volksspiele, meist Kampfspiele aus der gleichen Gegend. Früher waren diese Spiele sehr beliebt, und die Spieler, die sich durch Geschicklichkeit auszeichneten, nicht nur in ihrem Heimatsort, sondern in der ganzen Umgebung sehr angesehen. Heute sind diese Spiele schon stark im Schwinden begriffen.

Етнолошке белешке из северних велешких села

У току 1929 и 1931 год. извршио сам проучавања насеља и порекла становништва у северним велешким селима, како сам назвао општим именом следећих седамнаест села: Карабуниште, Слп, Еленоводицу и Белештевицу на десној страни Вардара и Рудник, Ветерско, Сопот, Новачане, Башино Село, Отовицу, Чолошево, Кумарино, Мамучилар, Сојаклар или Јунузбегово, Иванковце, Лугунце и Ново Село на левој страни Вардара. У синору Слпа је и недавно расељено село Лафчане. У Еленоводици, којој је недавно враћено то име пошто се неко време звала Бузелаково, има Арбанаса, који су се ту населили почетком овога столећа, дошавши из суседних скопских села у сливу Кадине Реке и из Јаболчишта (у Срезу велешком). У Кумарину, Чолошев, Јанузбегову, Мамучилару и у Иванковцу има Турака, поред Срба, који су иначе у великој већини у том крају. Резултате тих проучавања сам саопштио у своме раду *Северна велешка села* (Српски етнографски зборник. Насеља и порекло становништва, књ. 28), а овде саопштавам оне етнолошке податке које сам скупио у поменутиим селима.

У одељку о ношњи поменуо сам поједине делове одеће углавном само по имену, јер су то делови који су, појединачно, по кроју и по боји исти као у другим крајевима чија је ношња већ описана (као нпр. у скопској котлини, у околини Ђевђелије¹ и др.). На више места чинио сам поређења с обичајима у скопској котлини, где сам 1929 год. вршио обимна етнолошка проучавања, чији ће резултати бити наскоро објављени у издањима Скопског научног друштва.

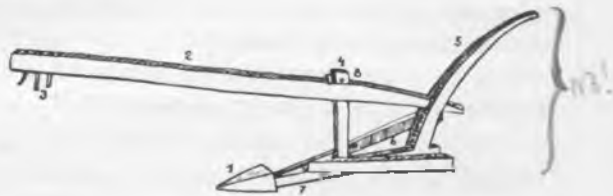
Привреда. — У свом раду *Северна велешка села* дао сам карактеристику привреде у том крају. На овом месту саопштићу неколике етнолошке податке. Земљорадња је главно занимање, а *ралло* главно оруђе. Оре се са ралом (турски *сабан*) на ком је једино *паличник* (турски *демир*) од гвожђа. Паличник је нешто ужи него у Скопском, а иначе су исти делови, само што су тањи. Поједини делови се зову на српском и на турском: *пошек* (тур.: *ок* и *око*), *паличник* (у Белештевици: *ралник*; тур.: *demir*), *брдица*, у Новом Селу *брадица*, (тур.: *кљ* или *брдица*), *илаз* (тур.: *енек*), *рачка* (тур. *куп*), *уши* (тур.: *кулак*). Ралло

¹) Види о ношњи у околини Ђевђелије: »Гласник Етнограф. музеја у Београду«, VI, 43—54 и »Етнограф. зборник« С. к. а. XL, 132 ид.

и његови делови претстављени су на приложеној скици. У свим селима је рало истога типа, а такво је рало и на Овчем Пољу. Новоселци знају да на југу, у Тиквешу, има рала и без уши, која се зову *кука*, и да је у велешким Оризарима у употреби и *лопар*, нешто друкчије рало. Арбанаси у Еленоводици ору с *кук*, као и њихови рођаци у скопским селима.

Брана се у тим селима веома ретко употребљава. *Остен* је свуда исти, и то је обично пљоснато гвожђе, савијено мало у страну а такнуто на дугу мотку.

Земља се оре сасвим плитко и слабо се искоришћује. На њиви на којој је једне године сејана пшеница до године ће се сејати кукуруз, уров или бостан, или ће је оставити на *угар*. Или се на њиви која је била засејана ражи, друге године посеје јечам или мак. За угар се оре неколико пута

1. Рало

1 = паличник — demir; 2 = потек — ok; 3 = чекер, чивије — čeker; 4 = bodica — bodica; 5 = рачка — kûr; 6 = уши — kulak; 7 = плаз, плас — elek; 8 = чивија.

као и за сејање. *Прелог* је њива коју не стигну да ураде: нити да је засеју нити да је угаре.

У селу се за превоз жита и других потреба обично употребљавају *кола* или *двојанки* (тур. *араба*), која се на Овчем Пољу зову *колишник-колесник*, али се двоколице губе, а место њих долазе *четворија* (тур. *доршлеме*). На двојанкама су делови: *оиште* (тур. *ок*), *стрианица* или *лесе* (тур. *аркрӣ*), *душеме* (*дшеме*), *прагови* (*ешик*) предњи и задњи, *слаци* (коље — тур. *сивен*) и *шркала* (*шекрлек*, *точкови*), чији су делови: *шест гобели* (тур. *шабан*), *12 пиралки* (тур. *пиралка*), *главина* (*башлк*), а okreћу се око осовине: *оска* (*дингил*). Волови се упрежу у *јарам* (тур. *бојндирук*) помоћу *жегре* (тур. *севле*).

У Иванковцу турске жене и сада израђују црепње: *ионица*. Праве их и у Мамучилару, и то у јесен од неке жуте земље која се копа код Коца-Чешме. Међу Србима су жене то већ напустиле. У Башином Селу се зна да некада жене „правеа“ црепње, и то само да имају за случај кад им устреба да што хитно испеку. Жене пак, и српске и турске, копају уму за прање. У Башином Селу је копају у Умен Долу на Русу и на Ивањдан, а турске жене у Иванковцу кад којој треба.

Изишли су из употребе *рачници* (жрвњи).

Ношња. — Народна ношња је у току последњих неколико десетина година претрпела велике промене. Особито је занимљиво да су међу Србима мушкарци сачували „народну“ ношњу, док су је жене готово сасвим напустиле. И ту се сада види занимљива појава да

жене израђују све што је потребно за одело мушкарцима у кући, а саме за себе купују у граду. Али већ и мушкарци примају варошку ношњу, особито у Башином Селу, у Новачанима и у Руднику, и кад изумру старије генерације мушкараца, изумреће и стара ношња. Деца се већ у свима селима одевају варошки, чак и у Карабуништу. И од насељеника из Азота само старији људи држе своју стару ношњу, а млађи носе варошку. Иначе је ношња у свим проучаваним селима била иста, и таква је ношња и у селима левом страном Тополке и до Азота, где настаје друга ношња. Затим се ова ношња разликује од ношње у суседним пределима од оне у скопској котлини и на Овчем Пољу, где је ношња много друкчија.

Код свих Турака је једнака ношња, а малобројни Арбанаси имају ношњу села из којих су дошли.

Мушка српска ношња. У старо време мушку су ношњу чинили: *кожуф, долама, встан и силав*, чега више нема, па *фута, бевевреци, појас, јелек и антерија* (Кумарино). У Карабуништу је ношен *ф'стан* до пре педесет година, а ношен је *копаран* са расеченим рукавима који су се могли копчати и спустити низ леђа. Мушкарци су, и бећари и старији, носили *перчик*, који је некима допирао до појаса.

У новије време нестаје бевеврека, а место њих почињу да носе чакшире. Тако у Сопоту на левој страни Вардара носе бевевреке, а у Слпу на десној страни носе чакшире а врло ретко се носе бевевреци (шалваре). У Слпу, у ком је иначе мушка ношња најбоље очувана, мушкарци носе до тела *гаће и кошуљу*. Горње делове одела чине: *јелек* од клашња или од „шареног“ који нема рукава а копча се на грудима, или *авџиски јелек*, који се копча са стране и скоро је уведен; *појас*, који може бити *селски* или *велешки* (селски је дуг до 15 аршина, а велешки је простија): *чакшире* с уским ногавицама а само још старци носе *шалваре* са широким ногавицама. Преко јелека се носи *антерија* с памуком, па *копоран* од клашња, затим куповни капут и онда *кожуф*. На ногама носе *чарапе* и *опанци*. По чарапама дођу *објала* од вуне која се омотавају, или *калци* који се навлаче. Опанци се вежу „со врви од коноп“. На глави су некада ношени *фесови*. Сада се у стараца виђа бела крпа, а код млађих шубара и шајкача. Код старијих људи су сви клашњени делови одела природне, смеђе боје. Свако још носи *бришалка* (убрус). Затим мушкарци носе *фута* (прегаче), што је у Новом Селу напуштено. На Овчем Пољу мушкарци носе вуту само кад жању а у пролеће пуне кошуљу по гаћама, па се и по томе разликују од суседа у Новом Селу.

Увек су се Башиноселци унеколико издвајали ношњом од сељака у осталим селима, чија је ношња била простија. По казивању старијих људи, у Башином Селу су мушкарци некада носили *гуњу* без рукава а дугу до колена. Ретко је ко носио чакшире или што слично. Гуња је ношена преко појаса и била иста као што се сада носи око Битоља. На ногама су ношени *тузлуци*.

После је настало да се носе *шалвари* од шајка са врло широким ногавицама. Било их је црних и белих. Са шалварама су ношене и *бечви*, црне или беле, „врзане“ око ногу подвезама. Истовремено је ношено и *копаранче* с обешеним рукавима. Само најбоље газде имали су *копаран* од црног шајака. Тај су копаран позајмљивали један од другог за венчања и за сличне свечаности. После је уведена *бунда* од модре или црне чохе, а постављена лисичином, и она је заменила копаран. Ни њу није свако имао него је позајмљивана.

Садашња мушка башиноселска ношња, коју одржавају још неколики старци (у потпуности само Коце Атанасковић), настала је пред 40—50 година. Носе се: *бевевреци* од црног неваљаног сукна (ретко се носе шалваре од шајака), тамноцрвен *појас*, *минтан* од куповне тканине, а зими и *сетре*. Коце Атанасковић још носи и *либаде* *лишо* (без *подлака*, без поставе) лети а *подлачено* зими. Правило је, да се либаде носи уз шалваре. Други зову либаде „копаранче, подлачено со јагнечка кожа“. *Бечви* од шајака имале су копче по страни и капке за преко кондура. Ко је носио опанке, завио би *објала*; то су особито чинили кириције.

Има и тетовисања. Обично се виђа код мушкараца на рукама крст и име личности (у Слпу и Кумарину). Казују да је раније био обичај да се на повији тетовише полукруг с тачком у средини.

Турска мушка ношња. И код Турака нагло продиру поједини делови варошке ношње. Главни су делови одеће код њих: *чакшир* од конопљаног платна или од смеђег шајака, које нису одавна; *кушак* (појас); *јелек* (без рукава) и *аншери* (с рукавима). Поврх тога се носи *фљока* од шајака с рукавима а има и *кукул*. На глави носе *фес* обавијен са *шилвета* (марамом). Сви носе *сетре* (варошки капут). Зими носе тешки вунени огртач—*кеге*, које је разне боје и с малим рукавима. Многи носе сребрне ланце и прстење.

Женска сриска ношња. Жене су некада носиле од горњег одела: *ћурдију*, од белог или црног клашња која није имала рукава а била дуга до средине листова, затим *сунциу* (појас) од вуне, па *јелек*¹⁾ од „шареног“, дуг колико и антерија, *скушину* (прегачу, а сада говоре *вута*) и на глави шамију у разној боји. Скутине су биле црвене или „право“ („со црни прачиња преткавано“). Кошуља је доњом ивицом и на рукама имала веза. Носиле су и *опинци*. У косу су додавале *црцли* од сабране косе. Ни једна се жена више тако не носи. Средовечни свет и не зна како је изгледала стара женска ношња. Сад носе *фустани* или *встанки* (сукња) и фланеле (блузе), на глави шамије а на ногама *чели* (ципеле).

У Башином Селу, док су мушкарци носили гуње, жене су носиле *чкурта* без рукава, а кад су мушкарци почели да носе бунде, онда су

¹⁾ И док су у Новом Селу ношени јелеси, они су били друкчији од овчепольских. На Овчем Пољу се и сада носе јелеси.

жене почеле да носе *сако* с лисичином и *фустане*. Испод фустана су носиле *ћинџијани*.

Као код мушкараца тетовисање, тако се код жена одржава обичај бојадисања косе. Уочи празника жене, а особито девојке и девојчице, бојадишу косу *кном*, и та боја се држи по осам дана.

Турска женска ношња. Турске жене носе: *шалваре*, *минџан* (јелек), *анџери* и на глави *шамп*. Преко шамије пребацују бео *чаршаф*, а кад иду где у посету носе *фереце* (уједно сукња и бошча). Све носе *енаба* (скутачу). Већином иду босоноге, иначе носе опанке и ципеле. Код свих муслиманских женскиња коса је бојадисана.

Друштвени живот. — У задругама живе и старије српско становништво и новији досељеници из Азота, али задруга нема много нити има снажних задруга. Највећа ће бити задруга Тасенаца у Чолошеву са 25 душа. За задругу се обично вели *заједно* (Слп), *челад* (Рудник), *калабалук* (Белештевица), а израз *задруга* је нов. У Слпу има јачих задруга из којих понеки члан стално живи са стоком изван села: он је *овчар* а жена му је *бачиларка*. Зими буде код стоке само овчар. Ако је кућа већа, онда сваке године на бачију иде друга породица. Они тамо израђују *благошу* а од куће добивају брашно и друге потребе.

У Новом Селу је задруга готово нестало. Живи се у породицама од по 4—11 чланова. Правило је, да синови, пошто се ожене, остану у заједници с оцем док је жив, а после његове смрти се деле. Истичу да је у задрузи пок. Ђорђија Карађорђевића у прошлом веку било 40 чељади и да су приликом обеда постављане четири софре.

За организацију задруге важно је да је у кућама, у којима је више жена, један разбој (а не да свака жена има свој разбој као у околини Скопља).

Код Турака домаћин, пошто му одрасту синови, не ради теже послове.

Више породица истога порекла чине један *сој* или *вамилија*, а Турци веле *џинс*. Чланови једног соја међу собом су *деленици*, тј. некада је то била једна задруга па су се изделили.

Кумарино је мало село па нема *лаб*-ова (родбинских имена), а иначе људи у осталим селима поред личнога носе још два или три имена. Сваки уз лично име носи и очево име у виду присвојног придева, и за то име нема нарочитог термина. Или се иза личног имена дода очево у првом падежу, нпр. Тоде Трајко (у Карабуништу). А сваки род има опет своје име: то је *лаб* или *лаби* како га зову Турци а *галабија* како га обично зову Срби. За галабију се још чује и назив *параман* (Слп, Карабуниште, Башино Село и др.), док *презиме* увек значи само надимак, а и надимци су веома чести. Ређе сам слушао израз *прекар* (Белештевица) или *прекор* (Башино Село) у значењу назива

за род или надимак, а то се мешање може објаснити и тим да од надимка обично постају галабије. Неколико надимака из Башиног Села показале су врсту имена: Инжињерот, Хаџија, Абаз, Загар, Мурат, Идриз, итд. Сви родбински називи саопштени су у опису појединих села у поменутој раду *Северна велешка села*.

Обичаји. — *Лична слава: имендан.* У Башином Селу, у Сојаклару, у Руднику и другим селима сви држе *имендан*. Држали су га и присталице ексархије и њени противници. О имендану је дизана *панађија* (Сојаклар) или *панагија* (Рудник), што се и сада чини, и примане су посете. Негде је слављен имендан за свако чељаде у кући (Сојаклар) а негде само за неке (Рудник). Сада се тај обичај напушта.

Служба. Породична служба је код православних Срба по овим селима општи обичај. Описујући службу у Велесу,¹⁾ изнео сам претпоставку да је морао постојати и назив *слуга* за службу. Сада могу изнети да је по северним велешким селима тај назив врло раширен и употребљава га не само старо становништво него и нови досељеници из Азота, који су такође донели тај назив. Тако се говори „слуга“, „слуга на Митров ден“, „друга слуга“ (преслава), а позната је и узречица „света Петка—прва слуга“. Али се врло често говори и *служба* (Лугунце, Карабуниште, Слп, Белештевица и др.), а ређе *ден-от* за целу службу (Белештевица). У новије време Ажани говоре и *слава*. Служба траје три дана и њени су делови: *заслуга* (у Лугунцима и код Ажана *заслуг*), *ден-от* и *патерица*.

Породичне славе падају само у празнике у зимској половини године. Поглавито служе св. Николу, св. Петку, св. Арханђела и св. Димитрија. Светог Николу служе највише стога што „зенин је св. Никола и зато повеће пријатељи има тој“ (Белештевица). Многи родови имају и прислужбе за које нема нарочитог назива, него се обично вели да „крева“. Андреја Терзиовски у Слпу слави Арханђеловдан, као и цео род му, и „крева кога Андреја месец влезује“ (30 новембра). Те прислужбе могу да падну и у лето, и различитог су порекла (завет, домазетско, сеоска слава).

Уверавали су ме, да су обичаји о служби исти у селима с обе стране Вардара. Главни је обред „крева се панађија“, а од старих времена за службу се спрема само једна панађија (у скопској котлини и други хлебови). У Башином Селу на „заслуга“ би унели у кућу рало и на њега би залепили и упалили по једну свећу за сваки „севгар“ (јарам) волова, што их има кућа. Обичај је напуштен.

О преслави, која траје мање, само се крева панагија, а неки не чине ни то: Синсировци и Сојаклар служе св. Николу а прислужују о летњем св. Николи, када примају госте али не „кревају“ пресвету или панађију.

¹⁾ Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. II, 28—33.

Међу досељеним Шоповима у Иванковцима, поред оних који никако не славе, има их који „дига панагија само“, што значи да слави не примајући госте. Тако чине само они који су у свом родном месту у Кратовском или у Кривопаланачком срезу оставили браћу, која су продужила да славе на нормалан начин.

Славе се мењају: по правилу то чине домазети. Саздовић у Сојаклару славио је као домазет неко време женину славу св. Арханђела, па се вратио очевој слави после неког сна у ком је био прекорен што не поступа као „домаћин“. Милошевић у Башином Селу, досељен као домазет из Станишора („Гиљанско“), док је био у жениној кући славио је св. Петку, а пошто су 1928 прешли у другу кућу, он се вратио својој слави, св. Николи.

Сеоске славе. Свако православно село има своју сеоску славу, а и овде је, као и у скопској котлини, црквена слава уједно и сеоска слава. За црквену се славу вели *храм* („на црквата храмот Велигден“ (Белештевица, Карабуниште и др.) а за манастирску *ден* („денот на манастирот“ у Белештевици). О црквеној слави се примају гости из других села. Где црква слави Ускрс (Карабуниште, Белештевица) гости се примају у току сва три дана. Док се за породичну службу спрема само панагија, за сеоску се славу спрема и велики сеоски колач (Лугунце). У Слпу црква служи св. Илију и тог дана и свака кућа спрема за се панагију или пресвету, тј. преславља. Тако је и у Башином Селу где је свака кућа о св. Илији, када се коље сеоски курбан, spremала пресвету и пшеницу. Црква у Новачанима слави св. Атанасија и лети и зими, и у оба празника чекају госте, којих буде више о летњем св. Атанасу. Село Кумарино нема цркве али има сеоску славу Спасовдан, када се скупљају код крста. Насељеници из Азота у Отовици држе своје обичаје, па су донели и Спасовдан као сеоску славу, и тог дана прима госте сваки код своје куће, а нема заједничких састанака у селу. Намера је да то буде права сеоска слава. Црква у Башином Селу слави св. Николу (9 маја).

Св. Николу славило је и цело Башино Село, јер није било куће из које није ишао „кирација“ у Србију. Сви који су били на путу хитали би кући, да о св. Николи (летњем) буду у селу. Најпре се славило тачно о св. Николи, а после, да би долазили гости из Велеса, слава је померена за девет дана, на св. Талалеја. То је померање извршено пре шездесет година.

Општи су обичај сеоске славе са клањем жртве, *курбана*, с чим су у вези и култна места по сеоском синору, обележена каменим крстовима. Курбан се коље или о св. Атанасу или о св. Илији или у оба та празника. У Карабуништу кољу курбан о св. Атанасу, 18 јануара, („заколуеме“) код напуштене цркве. Има ту нарочита плоча коју преврну и на њој закољу овна, а онда плочу опет окрену. У Слпу, иако црква слави св. Илију, курбан се коље о св. Атанасу. Раније су

га клали код цркве а сада у селу. Закоље се један ован, и свака кућа треба од јела да узме бар по једну лажицу „за здравје“. У Ветерском се такође коље курбан о св. Атанасу, а у Кумарину и у Белештевици је обичај напуштен. У Лугунцима кољу курбан на оба св. Атанаса и о св. Илији, а по један „крс“ у селу намењен је св. Атанасу и св. Илији. У Руднику су пре неколико година напустили обичај да кољу курбан на зимњег св. Атанаса, и сада кољу само о св. Илији. У Чолошеву су клали курбан и о св. Атанасу и о св. Илији, па су напустили, откада им не може редовно да долази свештеник. У Новом Селу су клали сеоски курбан о св. Атанасу (18 јануара). Поред тога село служи и св. Николу у лето. Тог дана свака кућа у селу слави за себе, а раније је на средини села „кревана“ „селска панагија“ и сваке године би се други *шаксао* да је спреми.

Новачане, Сојаклар и Башино Село имају крстове „св. Илија“, и ту се коље курбан о св. Илији. У Сопоту су два крста: св. Спас у рушевинама цркве крај села и св. Илија у близини. Село коље курбан о св. Илији. У Сојаклару се коље ован или овца. Што се не поједе приликом заједничког обеда код крста, подели се свакој кући по мало. Ако празник падне у постан дан, онда се не коље курбан, него спремају посна јела, за што свака кућа даје граха и др. (Башино Село, Сојаклар и др.).

Пре насељења Арбанаса и у Карабуништу је био „крс“ од камена, и ту се село сабирало. У Отовици је место *Крс* и ту излазе њени нови становници о св. Илији, износе и међусобно деле јело. По причању у околним селима, ту је био камени крст и један Турчин који је хтео да га уништи умро је због тога. У Сојаклару је крст св. Илија, у непосредној близини гробља, сав поцрнео од чађи од свећа.

У тесној вези са славама је и одржавање епске поезије, које већ увелико нестаје. Некада су у Башином Селу певали јуначке песме свирајући уз кавал. Тога у Башином Селу више нема. На скуповима обично певају двојица и двојица, и то тако да друга двојица понове стих који отпевају прва двојица. Неке су песме научене предањем а неке „од старе књиге“. У Башином Селу се као певач јуначких песама истиче Вељко Костић, који иде по славама и свира уз гајде. Пева песме: Служи Марко летња св. Петка, Ага од Рибника, Дете Дукадинче, Ђуро Смендерлија, Грче забегнато (изгубљено), Болен Дојчини Црн Арапин.

Остали верски обичаји. — У Слпу секу за Божић *бадниковицу* од крушковог дрвета, а у Белештевици само од „дабово“ (храстовог), и обичај је да се Бадње вечери вари кестење. Бадњи дан се зове *Коледе*. Тог дана деца *коледају*, иду од куће до куће и певају: О коледе, коледе! У селу им се дају мали колачићи од хлеба.

На Василицу (1 јануара) у Башином Селу месе баницу, коју ломе

на стожеру па раздају деци. Још до пре неколико година било је у том селу *џамалара*, а и сада иду деца и вичу „суро̀ва“. И у Чолошеву су некада у времену од Василице па до „Водокрс“-а играли *русалије* или *русалинци* (или *џемалџије*). На месту Русалије побили су се неки русалинци, и ту им је гробље. Обичај је напуштен. И у селу Сојаклару има *џамаларско гробље*. У Карабуништу се и сада игра „џамала“ на Василицу.

На св. Трипуна би први пут „закривали“ виноград: засекали би по једну до две лозе и веселили се у винограду (Башино Село и др.). Грожђе би први пут окусили на Преображење.

На *Неврџ*з (Младенци) и међу Турцима у Мамучилару празнује ко хоће.

Бурђевдан (турски *Едерлез*) славе и Срби и Турци. У Кумарину и једни и други излазе на страну над селом и ту се веселе. Турци из Мамучилара проводе тај дан у весељу, за које кољу и јагњад, и одлазе у теће код Џумајлије, где се тада састаје многи народ. На Јеремијевдан („Еремије“) обичај је да жене месе *пиднице* (црепње). *Илиндан* је велики празник и тада славе нека села. Новоселци тада иду на брдо Св. Илију, где долази и маса Велешана.

На *Касум* (Митровдан) Турци не раде него се веселе (Мамучилар).

Кад је велика суша, онда Турци чине дову, и то понедељником или петком. Може да се чини у џамији или на сретселу. Коље се ован или овца за курбан. Курбан једу деца и моле се Богу да да кишу. У молитви учествују и деца и одрасли (Сојаклар).

На Крстовдан (14/IX 1929) цело село (Кумарино) било је у берби грожђа.

Друштвени обичаји. — Обичај је, да се и мушком детету стави обетка на ухо, ако се деца у породици не држе. Поред обичних личних имама, у Ветерском има и Сава.

И сада се преко зиме приређују прела: *попредок*.

Важно је да је моногамија и код Турака била једина врста брака. Само што два врло богата Турчина у Иванковцу имају по две жене. А код свих се за невесту плаћа: код Срба, код Турака и код Арбанаса. У Слпу се код Срба даје за невесту 5—15 лира, један добар кожух од 600—700 динара, пола пастрме, неколико ока ориза и шећера и по које марамче и сл. за жене у кући, шураку ципеле итд. А код Арбанаса у Еленоводици даје се за невесту 20—25 лира, а с осталим трошком изиђе цена и на 100 лира.

Занимљив је положај Новоселаца у том погледу: они се жене девојкама с Овчег Поља и плаћају за њих. Да им није Овчег Поља, не би могли да се жене. Своје девојке удају у Велес и уз њих дају мираз од 5—10.000 дин., а неке и саме одбегну. Свему је узрок ношња: девојке с Овчег Поља иду радо у Ново Село због ношње која је

готово варошка, а девојке из Новог Села хоће само у Велес, да би могле да носе варошку ношњу.

„Дала му је ред“ вели се у селу Руднику кад сестра допусти да се њен млађи брат ожени пре него што се она уда. Док је раније било женидбе и „со грабење“, сада је много у обичају да се жене „со бегане“. Иначе посредује *зговорник* или *сводник*, који носи *нишане* на обе стране. Пошто се већ уговори свадба, онда суботом иду по девојку *стројници* и враћају се исте вечери, ако је блиско. Сутра иду по невесту *сватови* с неколико *сватинки* (међу којима је и свекрва), а сватови су већином бећари (нежењени). Кад се доведе невеста, иде се „на честит“. За венчање су потребни уз младенце *кум*, *старојко*, *поткум* и *девер* (подаци из Рудника). У новије време настају случајеви довођења четврте жене и невенчаних бракова (Слп). Много је домазета, како код Срба тако и код Турака, који употребљавају исти назив. У Слпу живи један мушкарац од 50 година који се никако није женио: једини случај целибата за који сам сазнао.

Имао сам прилике да видим сва гробља по тим селнама. Заједничка им је особина велика запуштеност. О тим гробљима се слабо води рачуна, ретко да су огређена или нису ограђени како треба, и обично је да се стока пушта да пасе по гробљу.

Ма да је предео врло мален, ипак у њему има осетних разлика у погледу на старање о мртвима и о гробљу, али ипак нема ни једног елемента који не би био заступљен у скопској котлини.

На дан смрти блиског рођака жене иду с расплетеном косом, а као знак жалости носи се црна шамија (Слп). Мртвацу се ставља у џепове новац да купи место на оном свету. По сахрани мртваца, а и о задушницама, ставља се на гроб бардачић с водом. Много таквих бардачића видео сам на гробљу у Сојаклару и у Слпу. Турци имају обичај да одмах после сахране прелију гроб водом (Иванковце).

Мртвац се сахрањује без ковчега у капке: пошто се положи на земљу, око њега се усаде и озго покрију плочома. Један гроб послужиће за више покојника из рода. У Кумарину у једном гробу леже највише по два покојника и не преносе кости из њих, јер имају довољно земље. (Речима „место немаф“ они објашњавају обичај преносења кости у породичне костурнице у Велесу). У Слпу су три гробнице уређене као породичне костурнице у Велесу, али су плоче тако рђаво склопљене, да се виде кости унутра. Кад се у Башином Селу сахрањује неко у стари гроб, онда нађене кости скупе у мараму или у сандуче, па ставе изнад ковчега покојника. А раније је био обичај да се кости ваде на св. Лазара, да се оставе у цркви до Духова и да им се тамо пале свеће и кандило. Док је привлут покојник сахрањиван без ковчега, кости би му приликом тог поновног сахрањивања ставили у мали сандук и онда уз обред преносили у заједничку по-

родичну гробницу — костурницу. Иначе по Чучук-Колу нема костурница.

Мртвима се чине помени и дели јело „за душу“: седмог дана, на „шест недељи“, пола године и о години, и то увек „у сабота се испеват“ (Рудник). Раздавање се врши на гробљима, у трпезаријама. У Ветерском је дугачка трпезарија од камена с разорене цркве, а у Слпу је око јужног и западног зида цркве трем и у њему зидане клупе.

На „Дуовден“ ките крстове босиљком и ораховим листом, а гробове мету ораховим листом. Тог дана се једино стављају надгробни споменици (Рудник).

За свеж гроб усади се с горње стране мања дугуљаста плоча. На већини гробова тако и остане, и то је, може се рећи, општи обичај и главна врста надгробног знака. У Карабуништу стављају камене крстове који су се затекли на гробљу од старине, а нове не купују, и тако је само на неким гробовима крст. Многи гробови имају опет само усађен крст (Сојаклар, Ветерско, Сопот и др.). Тек понегде виде се дивљански ковчези: тако су на гробљу у Сопоту само два гроба с дивљанским ковчезима, а има их и на гробљима у Сојаклару, у Ветерском, у Руднику, у Новом Селу и у Кумарину. (Манасија Панов из Кумарина преселио се је пре тридесет и пет година у Велес и пренео кости својих родитеља, а хтео је да пренесе и камене ковчеге. Како је он тамо наскоро умро, ковчези остану у селу и сада служе као клупе). У Ветерском има, као и по неким скопским селима, на једном гробу по више крстова, највише по три.

Правни обичаји. — За свршетак послова који захтевају више радних снага зове се *помоћ* (моба), а ако се зову радници за новчану награду, онда су то *аргати*. Има и тога да се ради „у зајам“, да се враћају аргати, на пр. у Слпу.

Они који имају по једнога вола па се удруже да заједнички ору зову се, и код Срба и код Турака, *оршаци* (Сојаклар). У Слпу сам забележио и израз *запрегнаши* (партицип пасивни).

Приликом деобе задруге *врља се ждребе* (баца се коцка) и за огњиште, па коме остане, као и за њиве и за остало имање (Слп). На границе између имања стављају се *међници*, а уз њих ситно камење: *нишани*. Причају стари људи како се у случајевима спора за границе носила земља на шији, а веле да се то и сад чини (Слп).

Сеоски кмет, *коцабашија* (код Турака *мифтар*) биран је раније првога марта, а тада је биран и *прошогер* (*пошегер* код Турака). У Белештевици пољака зову *падар*, а тако и у Раштанима. Турци зову пољака *бекчи*, а бирали су га „на март“. Село Мамучилар узима сео-

ског овчара за време од Ђурђева до Митрова и од Митрова до Ђурђева дана.

Особитост су по турским селима камени *дибеци* (дибек, ступа) на угловима махала (Иванковце, Мамучилар). Кад коме треба да туче пшеницу за бунгур, особито кад је свадба, донесе је и туче у махалском дибеку. Пошто се пшеница истуче да испадну мекиње и пошто се извеје на ветру (а претходно се не вари), онда је свако меље на свом „бунгур-таши“ (жрвњу).

Псовке су у обичају не само код мушких него и код женских.

По селима (Слп, Новачане) има *ортачких* воденица. Ортака у неким има до петнаест. Ортачка воденица постаје или деобом за друге, па свака нова породица добије свој ред у воденици, или тако да се сложи неколико кућа и заједнички направе воденицу, па после мељу у њој на ред. Балабановци и Соколовци у Карабуништу купили су заједно са земљом од исељених Арбанаса воденицу. Воденица је била ортачка, и сваки деоничар је млео по недељу дана. Када су се Васе, Коце и Тоде Балабановци поделили, поделили су и ред у воденици („редот му на воденица“), и сваки од њих меље по два дана.

Обичаји уз послове. — Кад се почне сејати, кад се „сефте“ нади семе из хамбара, сејачу се умеси „зелник“. Сејач ставља на поласку босиљак и прстен у бисаге, а на средњи прст натакне женски прстен. Зелник ће појести на њиви. Тог се дана не даје ништа из куће (Слп). У Башином Селу „сукаат зелник сос прас“. Сејач не враћа ништа од тог зелника кући, треба да га поједе цела. Тих обичаја нема међу Турцима (Мумучилар), који знају да тога има код Турака у скопском селу Коњарима.

Кад се оврши сво жито, онда се кити стожер: вежу се на њега слама и метла, којом је метено гумно, а у сламу се задевају босиљак и друго цвеће (Слп, Карабуниште, Балештевица, Башино Село и Чолошево). У Башином Селу после тога се спрема баница и док се она „сука“, деца дувају у њу да би и до године дувао подесан ветар. И код Турака је обичај да ките стожер („тоџер“), пошто се доврши вршај (Чолошево, Кумарино).

Празноверице. — 1. Кад наиђе град, ко се сети треба да оде и да преврне плочу на којој се коље курбан тако да буде горе окренута рупа у коју се код клања слива крв (Карабуниште).

2. У синору Слпа је *Петочна Вода* у Лафчанима изнад железничке пруге. Верује се да лечи болесне очи. Иду у петке око Ђурђева дана, и то пре сунца, да се њом мију. Ко се умије оставља новац и веже црвену пређу за какву границу. На тромеђи Башиног Села, Отовице и Чолошева је извор. Прича се да је ту била црква, и ту се долази о Ђурђеву дану. Раније су долазили и Турци. У воду се баца

новац. Изнад Рудника је кладенац Свети Илија, на који долазе болесни петком да се мију, а у близини је опет друга вода, којој се иде недељом. Везују се црвени конци од одела. На те воде у Руднику долазе сељани чак из Чолошева.

3. Ради лечења иде се недељом „пред слице“ у Чолошево где има један шупаљ брест, у чијој се шупљини скупља вода. Том се водом мажу, а даривају је новцем и остављају нишан од себе. У Лугунцима је на месту где је била црква „вакавско“¹⁾ дрво и не сме се сећи. У Сопоту се прича да је код крста св. Илије била крушка, коју је неки Турчин хтео да посече, па га једна гранчица ударила у око, избила му око, и он умро од тога. Уз цркву у Слпу су два стара хрста, у чијим су стаблима заковани многи клинци. Кад неко дете има падавицу, нека баба га измери пређом уз стабло, а онда изнад главе болесникове забије у дрво клинац. На једном месту је за тај клинац везан један крај пређе а други за други клинац, укован у стабло при земљи, и тако пређа стоји на стаблу. У текији у Иванковцима, у оном одељењу где су гробови, на зиду виси старинско оружје и два дрвета са спиралном вијугом, какве сам виђао код скопских Арбанаса, који то зову *дрелак*.

4. Верује се у разна бића. Треће вечери по рођењу детета долазе *наречници* да му одреде судбину (Рудник). По шумама и дрвећу има *самовила*, а *змај* иде „по самовили“. У облаку живи *ламња*. Опште је веровање у *вампире*, који су у старо време ишли по кућама. У Руднику верују да се Турчин после смрти „посвињује“ и онда иде тамо где је ишао за живота. Вампира може да види *вампирџија*, који меће неку траву под језик. У Вардару бораве *стие*. Стија је некада била цела жаба, а сада је пола жаба а пола човек. Има неома дуге косе, којима хвата људе и дави. Опште је веровање у *чуму*, која је жена и удара у ребра, под мишку. Био је у Лафчанима неки дедо-Пано Вилиповски. За њега се прича да га је била чума ударила, и он је увек по боловима осећао кад куга мори у некој другој земљи. У Слпу има прича како је у Босни некада било много народа и да нису могли да запазе како куга мори, све док није ударила јединца у родитеља. Кад је морила колера по Велесу, Башином Селу и околини, у ноћи би палили сламу или борину па с тим бакљама обилазили око села. На путеве би остављали пепео од сламе, да не улази колера у село (Башино Село).

5. Ради врачања се узимају мртвачке кости, и треба их копати ноћу (Слп).

6. За „волонско здравје“ жене раздају погаче од новог брашна, чим приспе, и дају у сваку кућу помало.

¹⁾ Вакав, од вакуф (задужбина).

7. У случајевима болести обично се „вети“ (заветује) штогод оближњем манастиру.

Мил. С. Филиповић.

Zusammenfassung. — *Ethnologische Notizen aus den Dörfern nördlich von Veles.* In Bd. 28 der „Naselja“ (Etnografski zbornik Srp. Kralj. Akademije) hat Verf. seine Forschungsergebnisse über Siedlungen und Herkunft der Bevölkerung der nördlich von Veles gelegenen Dörfer (Severna veleška sela) veröffentlicht. In der vorliegenden Arbeit gibt er einen kurzen ethnologischen Überblick, indem er einige auf die Wirtschaft bezügliche ethnologische Angaben bringt, dann die Volkstracht (Männer — und Frauenstracht), ferner religiöse, soziale und Rechtsgebräuche behandelt.

Легенде са задарских острва

Код људи, па и код оних најкултурнијих, још је увек жив онај стари номадски инстинкт мењања средине. Он се врло често, после краћих или дужих временских размака, слабије или јаче, испољава код разних људских група, увек потакнут разним узроцима, које ми овде нећемо испитивати. Свакако да је тај инстинкт један од главних разлога, због кога не можемо да нађемо на земљи ни једно парче тла, где би биле од искона остале исте људске групе, изворне и непромењене. То нарочито вреди за земље Балканског Полуострва, где су народи показали вазда врло јаку динамику сељења. Ретко су се где разна племена исте расе а и другог етничког порекла услед сељења толико међусобно изједначила колико баш на Балканском Полуострву.

Оно што нас нарочито занима у тој живој миграционој динамици јесте непрестано варирање разних легендарних прамотива као и њихово непрестано освежавање у новим срединама. Тако су на Балканском Полуострву разни мотиви источних легенди преношени на запад, где би се прилагођивали приликама нове средине ипак асимилујући и неке елементе које би ту затекли. Баш због тог непрестаног мешања тешко је са тачношћу одредити порекло појединих њихових елемената, али нам они ипак могу користити код антропогеографских испитивања као доказ кретања, а врло често и као средство за одређивање смерова миграција.

Тако су и неке легенде са задарских острва са својим елементима врло карактеристичне за порекло становништва у том крају.

Легенда Жманска.¹⁾ Била два брата. Један је био вазда дебео, а други је даномице мршавио. Једног ће дана дебели забринуто да упита мршаваг: „Е, реци ми, брате, зашто тако нагло пропадаш?“ Мршави одговори: „Зло и наопако, ослабио сам у борби са црвеним биком“. Дебели се зачуди и затражи од брата, да му потанко исприча о каквој се то борби ради и мршави стаде да прича: „Сваку вечер кад падне сутон долази са зморца²⁾ на сридње поље, под оскорушу

¹⁾ Жман је село на Дугом Отоку општине Сали, среза Преко, Приморске бановине.

²⁾ са зморца у тамошњем наречју значи са северозапада, тојест : са северозапада на Средње Поље, под оскорушу, један велики црвени бик.

(*Sorbus domestica*) *један вели црљени бак*. Бесан и љут хоће да навали на село и да побије све мушко у њему, а мене је ту затекао баш прве вачери и заметнуо са мнош борбу. Ја сам управо не знам како је дошло до тога, да га ја сваке вечери морам да чекам на Средњем Пољу под оскорушом, и да се с њим борим, да не провали у село. Ту на Средњем Пољу ја се вазда претварам у белог бика, па кад црвени дође одмах се заметне борба и боримо се тако дуго док оба не малакшемо, па се тад црвени враћа пут запада, а ја повративши се у човека враћам се уморан у село. Снаге су нам једнаке. Не може он мене, али не могу ни ја њега да савладам. Зато ја силно пропадам и не знам ни сам колико ћу тако моћи да издржим. Добро би било, брате, кад би ми ти помогао“.

Дебели брат пристане да му помогне у борби са црвеним биком, а на то ће мршави да настави: „Ти ћеш брате са мнош пре борбе на *сридње поље* са секиром. Сакрићу те у крошњу оскоруше и ту ћеш чекати тако дуго док ја у борби не доведем црвеног бика под оскорушу, тад ћеш ти у најзгоднијем часу нагло скокнут са стабла и ударити бика секиром равно међу рокове“.

Дебели пристаде и кад први сутон паде пођоше оба брата заједно на *зморац*, на *сридње поље*, под *оскорушу*. Дебели је носио велику и оштру секиру. Кад су дошли под оскорушу, дебели се сакрије у крошњу, а мршави се претвори у белог бика. Не прође дуго и појави се са запада црвени бик. Одмах се заметне борба и мало по мало доведе бели бик црвенога под оскорушу. Бели бик даде знак, а дебели брат у наглom паду снажно удари црвенога бика међу рокове. Цикне црвени од бола, застаде, нагло се окрене и у бесном трку нестаде на *зморац*. Бели се бик поврати у човека и задовољна су се браћа враћала у село.

Кад превалише пола пута, стаде мршави и рече дебелому: „Стани ми брате на палац леве ноге“. Дебели то изврши, а мршави настави: „Чујеш ли сад нешто?“ — Дебели одврати: „Чујем како звона звоне у Јакину“. — „Ето видиш, брате“, — рече мршави, „то мој противник умире тамо, *прико мора*, далеко на *зморац*“.

Дракун бадаљички.¹⁾ — На острву Ижу сам слушао сличну причу, како је са *зморца* *прико седла* *пришао дракун бадаљички* да уништи све живо у селу. Он би вазда долазио на вечер у великој пратњи разних сабласти. Зато је сеоски поп сваке вечери дозивао коледаре, да пале ватру према седлу на северозападу, а он би сам тако дуго крижао и молио док се не би *дракун* повукао са свом својом дружином на *зморац* за *седлом*. Дуго је трајала та борба попова и коледара противу змаја и сабласти, а сад има — како старији у

¹⁾ *Дракун бадаљички* је змај бодулски. *Бодулима* зову становништво острва. Народ тумачи да реч *бодул* долази од речи *бадати*, јер да су Оточани у борбама са гусарима бадали непријатеље дугим коцима.

селу причају — више од шездесет година да је престао долазити *дракун бадаљички са својом дружином на седло на зморац*.

Неки се елементи ових легенди подударају са старо-грчким мотивима, али има и таквих, које су досељеници нашли овде код старинаца. Карактеристична је у првој легенди борба бикова, претварање човека у бика и магична моћ палца леве ноге. То су елементи које је народ носио собом на острва, а по романском пореклу речи дракун, што значи змај, види се да су досељеници примили неке елементе и од врло ретких старинаца. Ти старинци нису били Римани већ Хрвати из првих досељавања од 7 до 15 века, који су асимиловали романизоване Либуrne.

Ипак је овде најважније пронаћи факторе, који су били узроком да се те легенде појаве или освеже на острвима у овом облику. Ако пођемо у Жман на *зморац*, на *сридње поље* одмах ће нам бити јасно како је до те легенде дошло, а исто тако и на Ижу ако пођемо преко седла у поље. То су карсна поља од земља црвенице, од материјала који је настао распадањем кречњака; то је карактеристична „terra rossa“ карсних предела. Док је на падинама околних брежуљака била макија, дотле је у пољима било вазда слабије испуњених комплекса, где би се у доба пролетних киша купила вода, која је давала баре и локве, а у њима су се легли комарци узрочници маларије. Маларија је највише косила мушкарце — баш како каже легенда — јер су они највише радили у пољу. Међутим, густих макија је по мало нестајало са брегова, нешто због тога што су досељеници сточари уништавали шуме ватром, да би на гаришту имали траве за стоку, а опет нешто и због тога, што су Оточани палили „вапнице“ за креч који су морали да носе млетачким властима у Задар. А Оточани су били дужни да носе властима у Задар и дрво за гориво¹⁾. Тако су и макије са густим жбуњем планика, црника, зеленика и лопочика потпуно нестале, а јаке су кише екваторских периода испрале стене са брежуљака. Вода која је текла према пољу временом је изравнала све баре и локве, и тако су нестале и све појаве палудизма. Испитујући насеља у Далмацији могао сам често установити ову појаву природне асанације а и мелиорације тла.

Свакако су у овој појави палудизма нашле своју генезу ове легенде или — можемо да кажемо — да су се у њој амалгамисали разни стари елементи и оживели у легенду. *Чрљеног бака* и *Дракуна бадаљичког* можемо сматрати инкарнацијом страшне грознице у народној машти, а природни конац појаве палудизма сматран је као успех мршавог брата, попа и коледара у борби противу немани.

Зидање Св. Миховила. До праве и тачне, боље речено до потпуне версије ове легенде нисам успео доћи, иако сам дуго времена

¹⁾ Види: *Л. Марчић*, Задарска и шибенска острва («Насеља» 26, стр. 234).

испитивао старије жене из разних села острва Угљана, која су под Св. Миховилом. Изгледа по свему, да се та легенда већ губи у народу као што су нестале и многе друге традиције због промене занимања и тежих животних прилика. Прошло је доба кад су сточарство и мала земљорадња држали млађи свет на окупу око домаћег огњишта, где су старији млађима причали у стиховима или у прози о давној прошлости. По фрагментима које сам могао да истиснем из памћења појединих старица види се, да је овај народ, после доласка у ове стране, оживео око старе тврђаве Св. Миховила стару легенду о зидању Скадра. Ево шта се може извести од сабраних фрагмената:

„Ту су они људи давних времена, кад се живело у непрестаним погиплима, али не у страху, градили кулу на стеновитом брегу над морем. Што би по дану саградили, по ноћи би им виле разградиле. Коначно је и ту требало узидати мајку, којој су са тврђих зидова куле вириле пуне дојке. Са села су сваког јутра водили једно сироче узиданој мајци, да се насиса млека под тврдим зидинама Св. Миховила“.

И ове кратке реченице су од значаја за нас.

Многи тврде да је на овоме брегу већ у 10 веку био бенедиктински манастир са црквицом Св. Миховила. Свакако је сигурно, да су Млечани 1203 г., после разорења Задра са четвртом крсташком војном, подигли јаку кулу, са које се пазило на Задрани, да не би обновили град. На острву тада није било других насеља, јер се не помиње ни једна црквена организација из тога времена. Тврђава је била напуштена у 15 веку, тј. баш у доба кад је народ са копна почео да прелази на острва услед притиска од стране Турака¹⁾.

Динарски су досељеници собом носили ношњу, обичаје, легенде, песме и многе традиције са истока, па није ни чудо ако су неке мотиве, ослабљене услед далеких путовања и примања нових појмова, освежили у новом облику и применили на предмете нове средине.

Наведени примери могу врло јасно потврдити наше тврдње, да је становништво ових острва донело са Балкана многе мотиве, које је применило на појаве и предмете нове средине, примајући нешто и од ретких старинаца, које су затекли. Уверења смо, да су и легенде од значаја за антропogeографе код одређивања порекла становништва.

Луцијан Марчић.

Zusammenfassung. — *Legenden von den Inseln bei Zadar (Zara).* Verf. teilt drei Legenden von den Inseln bei Zadar mit (legenda Žmanska, Drakun badaljički, Zidanje sv Mihovila). Indem er sie eingehender kennzeichnet, will er den Beweis für seine Behauptung erbringen, dass die Bevölkerung der Inseln bei Zadar viele Motive von der Balkanhalbinsel mitgebracht und sie auf Erscheinungen und Gegenstände der neuen Umwelt angewendet habe, wobei sie auch von den wenig zahlreichen Urbewohnern etwas übernommen hätte. Verf. ist der Ansicht, dass auch die Legenden für den Anthropogeographen von Bedeutung seien, um die Herkunft der Bevölkerung zu ermitteln.

¹⁾ Пом. дело, стр. 218—222.

Народне празноверице из Дероња у Бачкој

Жена којој је дете умрло не сме да једе јабуке до Петровдана због тога, што онда св. Петар неће тој деци да удели јабуке, пошто им је мати јела. Исто тако мати не сме да једе грожђе до Преображења.

Кад некрштено дете сахране, лопови му отсеку руку и ногу. Кога прекрсте том руком, тај одмах заспи и тврдо спава док лопови у кући краду.

Жена, којој деца умиру, треба новорођенчету да надене очево или материно име — да не би умрло.

Кад се дете роди, не сме се само под комарником¹⁾ оставити, да не буде подмече. Значи, није своје дете него подметнуто, па се иде врачарама и лечи се шишарком. Ако се шишарка скупи, онда ће умрети, а ако се шишарка рашири, онда ће дете остати живо и повратити се.

Кад је жена при порођају, треба да метне гаће свога човека под јастук, па ће лакше родити.

Жена се после порођаја не сме никоме споља одазивати за шест недеља — због вештица.

Кад жена за време бабина, трећи дан, иде ради себе напоље, треба да узме нож и да га пред собом држи говорећи: „Не иди мени, настрадаћеш! Не бојим те се!“

Кад је жена при порођају, треба да је човек из својих уста водом напоји, па ће се лакше породити.

Кад младенце одведу да спавају, девери разбију земљани лонац пред вратима, и викну: „мушко!“ или „женско!“ — онда ће се тако дете родити.

Када дете носе на крштење у цркву, онда мати, као млечна жена, треба трипут да прође око стола и да нешто пише; тада јој не ће ништа млеку на'удити, а дете ће бити добро и напредно.

Приликом крштења у цркви дете од кума мора добити као дар, ако је мушко плаву свилену траку, а женско добије исто тако, али розе траку. Те траке чува мајка у орману, па јој нико млеку неће моћи нашкодити, а дете ће јој бити сретно и напредно.

¹⁾ Комарник је платно које се као шатор разастре око кревета да се породила не види; лети се на исти начин стави платно, да би се заштитили од комараца и мува.

Кад је жена „тешка“, па нешто украде и сакрије, где се најпре у'вати за своје тело, на том делу ће имати дете белегу.

Ако „тешка“ жена украде кудељу или вуну, па ако се ухвати за косу, дете ће имати једно бело пресмо (чуперак) косе на глави.

Кад је жена „тешка“, па ако задене прст за појас, и у некога се загледа, дете ће бити налик на личност у коју се загледала.

Кад је жена „тешка“ не сме заклану живину живу; тј. док потпуно не угине, парити (шурити) — да јој дете не болује од падавице.

Када трудна жена дотка свој снутак, трску из вратила треба да стави у зубе и жмурићи да је изнесе на шор; кога тада угледа кад очи отвори, било мушко или женско, такво ће дете родити; ако је угледала човека, родиће мушко, а ако је видела женскињу, родиће женско дете.

Док маломе детету не никну први зуби, дотле не може жена (детиња мати) „занети“, тј. не може остати трудна с другим дететом.

Штогод трудна жена затражи да једе треба јој одмах набавити, па јој дете неће имати белеге.

Које се дете роди у петак, биће несрећно.

Ако мало дете много плаче, биће љуто кад одрасте.

Малом детету не ваља у руку дати јаје за годину дана, јер док му се не даде, дотле су му руке златне.

Кад мало дете иде први пут баби, онда му баба даје бело јаје, али не детету у руке, већ ономе ко је дете донео, па ће му кошуље бити беле.

Кад се на дете први пут облачи кошуљица, онда се перце пирне кроз кошуљицу, да дете буде лако као перо.

Кад се дете роди, ако га тетка прва још неокупана пољуби у образе, онда ће на том месту, кад се смеје, имати јамице.

Новорођенче до пола године не ваља стављати пред огледало, јер ће бити лажљиво. — Дете не ваља и увече носити пред огледало, да не сања ружно.

Кад дете носе на крштење, треба нешто писати и око астала трипута обићи, па ће дете бити писмено.

Ако се дете брише по устима пеленом, макар и чистом, зауда раће му из уста.

Кад се дође из мрака, не иде се одмах детету пред очи, јер ће ноћу плакати.

Мало дете до шест недеља не ваља никако по ноћи носити због „нечистих“.

Кад дете не може да проговори, треба га напојити из водира.¹⁾

Кад се хлеб извади из пећи, стави се вода у чинију и руком се хлеб умије; ту воду ваља дати детету да пије, па ће брзо проговорити.

Новорођенчету остављају косу за годину (не шишају је) да теме отврдне; ако се детиње косе стрижу пре навршене године старости, онда ће му теме бити мекано.

Ако мајка хоће да новорођенче држи у чистоћи, није грех прати детиње пеленице и кошуљице у недељу и празничним даном.

¹⁾ Водир употребљавају косиоци и у њега стављају брус којим општре косу; у водиру има воде да би брус увек био влажан. Ур.

Ако се дете шиша, треба га трипута у тој години ошишати, па му неће шкодити.

Када мало дете пада у проходању, не треба се плашити, не може се убити, јер му света Богородица подметне јастук да се не угрува.

Ако новорођенче бали и често шмрка, слуги да ће бити бркато, ако је мушко; ако је женско, биће космато.

Ако мушкарчић дозива своју мајку: „Баба, баба...!“ слуги, да ће му мати опет родити мушко дете. (Исто вреди за женску децу).

Кад неко први пут гледа дете, пљује на њега, да га нико не урекне.

Кад се дете у сну плаши, онда се мати мора свући и преко колевке трипута прећи, па се дете не ће у сну плашити.

Мрве на столу уочи Божића треба скупити, завезати и чувати, па њиме окадити колевку, ако се дете буде плашило. — Кад се те мрве понесу на јутрењу, види се ко је вештица.

Када детету излазе зуби, ако горњи изађу први, неће живети; а ако изађу доњи, онда ће живети.

Кад дете има у трбуху власи, онда се по леђима маже машћу и таре на једном месту — па ће на том месту изаћи. Вуку се као конци, и несмеју се претрговати.)¹

Кад дете има власи стави се пепео унакрст на сва четири угла корита. Кад се дете окупа и извади из корита, пепео се промеша кроз воду и процеди, па се у пепелу нађе много власи.

Кад девојка иде цркви или у коло, метну јој у џеп чешњић бела лука — да је не урекну.

Кад девојка у вече (уочи) Ђурђева задене у прошће три коприве, те за сваку помисли по једног момка, онда у јутро, која није увенула, тај је воли.

На Велики петак умеси три ваљушка (кнедле) и сваки намени по једном момку; која се кнедла прва дигне, тај је воли.

Момка не ваља тући метлом, мотовилом или судопером, јер се неће оженити.

Кад девојка види коња чилаша, па се трипута „чешне“ испод левог колена и трипута пљуне, видеће онога кога воле.

Кад две другарице заједно једну реч рекну, ухвате се за мињуше и „цвркају“ устима, — верују да ће видети кога воли.

Кад девојка оде у кућу где никада није била, треба да ишчупа ексер из крова те куће, и да га стави у џеп, па ће је момак кога воли узети.

Кад девојка спава где никад није спавала, треба да замисли четири момка; кад се пробуди кога се момка најпре сети, тај је воли и узеће је.

Кад девојка или момак ухвате слепог миша па с њиме ударе кога хоће, онда тај (та) иде за њом (њим) као слеп(а).

Кад млада дође с венчања, не сме цео дан јести супе с резанцима, јер ће јој деца, ако их буде имала, бити балава.

¹) На Кордуну кажу, да власац, кад се покаже, најбоље излази на мокар, али млак кестенов влас, кад се добро привија.

Кад млада дође с венчања, из њене родитељске куће донесу јој погачу. Младенци ту погачу разломе на кревету, да се млада лакше као жена „побаби“ (тј. да се лакше и брже опорави иза порођаја).

Ако младожења млади на венчању не стисне руку, онда ће се она лакше „побабити“.

Ако млада „дречи“ (плаче) кад иде око стола, деца ће јој бити „брундаста“ (жалосна).

Кад снашу воде колима са венчања, неће прва да седне — неће да се покори ђувегији.

Ако се чиоде, којима је превез младенца био приденут, ставе под главу, сања се онај који се воли.

Кад млада иде на венчање, броји оцаке до цркве, да не би за три године имала деце.

Пре него што пођу на венчање, младенци једу слатко млеко и то млада дробу у млеко, да буде вазда њено првенство.

Кад младенци дођу до ђувегијине куће, онда он скаче први из кола, да је његово првенство, затим жари у пећ и гледа у оцак, да би видео све шта му жена ради.

Кад се младенци венчавају, момак или девојка пазе да „ујагме“ ону чиоду, којом је превез био свезан. Ако том чијодом девојка боцне момка или момак девојку, одмах ће се завоleti и узете се.

Ђувегија мора за годину дана подерати кошуљу у којој се венчао, макар је и силом поцепао, јер ће иначе умрети.

Кад девојка иде на венчање, ако обуче кошуљу од дереклија, онда колико је утканих дебелих жица, толико ће добити батина.

Кад девојка ухвати слепог миша, па га метне у џеп момку, овај мора ићи за њом као слеп.

Кад се ухвати кртица, па јој се ноге отсеку, свежу унакрст и девојка их метне момку у џеп, онда је овај мора узети.

Кад кум одведе младенце да спавају, ошине свако три пута пругом, да буду покорни у кући.

Кад се иде некуда, треба најпре погледати у „помијару“ (суд за прање суђа), па те онда не може нико „подрећи“. Или: Треба се умити, па се с наличја о скуте отрти; може се ићи куд год се хоће, неће те нико урећи.

Лепу коњу треба уплести у гриву пантлике или „стреке“¹⁾ црвене или плаве, па га не може нико урећи. Уопште лепо марвинче, као и леп човек, слабо је од урока, зато га тако треба чувати.

Ако се некоме зачудимо како добро изгледа, добро се држи (телесно), онда треба истодобно покуцати чланцима од прста по столу или по нечем другом — да га не урекнемо.

Не ваља нож у некога упирати, јер ће тај, на кога се нож упире, имати протисли.

Руке не ваља после прања отресати, јер ће се добити заноктице.

Трском не ваља никога шибати, јер ће онога, кога шобају, болети очи.

Не ваља се петком мити, јер ће болети глава.

Не ваља јести орахе први дан Божића, јер ће болети зуби.

¹⁾ определена вуна.

Кад се чује први пут грмљавина, треба се ваљати по земљи, да не боле леђа.

Ко о Ђурђеву први урани и умије се росом, тога неће болети очи.

Кад неко има грозницу, ухвати и распара жабу и метне је у вино да се удави; то вино попије и грозница „оде“.

Кад неко има грозницу, онда псећи измет метне у ракију, па процеди и пије те грозница више неће да се врати.

Тако исто против грознице раде с гушчијом нечисти, па се болесник ослободи грознице.

Кад кога псето уједе, треба да ишчупа од њега длаке и да метне на рану, па ће брзо зацелити.

На први дан Божића умивају се руменом јабуком, да буду румени.

У лавор, кад се умивају, метну динар, да буду срећни. И ово се ради о Божићу.

Кад се дође с јутрење на Божић питају: „Ди вам се буве легу“? — На то се обично одговори: „Код комшије“ — па тако целе године нема у кући бува; или: Скину се гаће, па се о комшијски зид ударају, те неће бити бува.

Не ваља прести између Божића и Малог Божића, да овце не полуде.

Кад дрво неће да рађа, треба га први дан Божића ударити секиром.

Ако о Богојављењу има воде на путу да може врабац пити, родиће вино.

Кад иде латија у поље, жене бацају жито на народ (учеснике); колико на кога падне зрна, толико ће година живети.

О божићним празницима не ваља ићи на таван, јер су тамо тада вештице, па би могле наудити.

Одело не ваља метнути на сто да преноћи, јер ће се вештице у њега облачити, па ће се мислити да је онај вештица, чије је одело.

На ускршње покладе треба се љуљати због вештица (да га не поједу). Љуљашку треба склонити (спремити) да се вештице на њој по ноћи не љуљају.

На Бели петак се мажу нокти на рукама и ногама белим луком, задевају се виљушке у прозор и метла се натрашке подупре о врата, да не уђе вештица.

У вече, кад се чисти соба, не ваља смеће изнети напоље, да вештице не дођу.

Вештицу можеш убити штапом од црнога глога, и то је треба ударити преко руке.

Ако багрем и јоргован двапута годишње цвате, с пролећа и у јесен, биће јака зима.

Кад се гуске по води лепршају, биће кише. (Исто се вели и за патке, кад се по води играју и лепршају).

Кад роде обуку беле чарапе (ноге им побеле) значи да се спремају на пут.

Кад морка дречи (крешти) биће кише.

Кад магарац чешће њаче, биће времена.

Кад се краве отресају, биће зиме.

Кад мачка бежи пећи, биће зиме.

Кад ђуран често блебеће, биће кише.

Кад се у зиму с југа чује шум црквених звона, одмекнуће време.

Кад се на видику све укаже близу, биће кише.

Кад мачка иде по крову, веле, да ће бити кише.

Кад петком почне падати киша, целе ће недеље падати.

Кад у марту буде магле, онда ће у „стоти дан“ бити „руље“ (зло, страшно, време).

Кад се први дан иде сејати жито (пшеница), тога дана не ваља давати ништа из куће, да не буде главнице (снети) у житу.

Јабукe није добро сећи и лоптати се њима (плодом) све до Петровдана, јер ће лед (град) падати и побити летину.

Колико се недеља пре Ђурђева чује грмљавина, толико ће стотина бити скупље жито.

Кад се саде бундеве, треба јести шећера, па ће бити слатке.

Салату не ваља сејати петком, јер ће бити горка.

Ко сади лубенице, треба на сваку кућицу да седне, па ће бити велике.

Ко види роду први пут у пролеће с главе, целу ће годину бити лак на послу; ко је види с репа, биће тежак; ко је види први пут у лету, тај ће бити вредан и напредан у свему.

На чијој кући рода стане и клепеће, домаћин те куће биће kneз.

Понедељником или четвртком почиње сетва; уторак је несрећан дан, среда и петак су пост, а субота је последњи дан у недељи, те у те дане не ваља почињати сетву.

Кад се сеје жито, треба око прста завезати нешто црвено, да не буде главнице (снети).

У који је дан било Усековање, у тај дан не ваља почињати сејати. (Ако је Усековање, рецимо, било у четвртак, онда се ни у један четвртак преко године не почиње сетва).

Ако је жена љута („бесна“) кад сади лукац, биће и он љут.

Краставце треба сејати у стоти дан по Божићу, па не ће бити горки.

Кад је зими клица (леденица) дугачка на стреји, биће добар кукуруз.

Бундеве се сеју „водене недеље“ да буду добре, водене и сочне.

Ако шљиве не роде, жена кад замеси божићну чесницу треба да оде под шљиву и да је затресе — шљиве ће после тога рађати.

Ако на Бадњи дан у јутро имамо мирна полажајника, онда ће и квочке бити мирне; а ако је полажајник немиран („бесан“), онда ће и квочке бити такве.

Уочи Божића, кад паори уносе сламу, уносе цео „серсан“ (амове, оглаваке), стављају под астал и ту стоји преко Божића, да би стока била здрава.

Колико жена опреде жица на Туџин дан, толико ће бити пилица.

Кад неком живина цркава, на Туџин дан нека стави обруч и у њему помешану зоб и кукуруз да да живини да једе, па ће „цркавица“ одмах престати.

Ако полаженик нема код себе новаца, неће бити пилица. Ако је полаженик од оних који иду много по селу, ићи ће и живина много по селу.

Која жена рано скува варицу, тој ће се рано кокоши „разлежавати“.

На јаја, која су снесена у мају, не ваља насадити кокош, јер се не легу пилићи.

Ако ли се у мају насади кокош на јаја из тога месеца, веле, да се излегу и да добро напредују.

Не сме се резати хлеб ножем у млеко, јер ће крави, кад се музе, из вимена ићи крв место млека.

Ако Швабица уочи Ђурђева или Спасова засече унакрст врата или капију куда крава пролази, одузме јој се млеко.

Кад се одузето млеко хоће да поврати, зове се Швабица да баје; она донесе траве, која се на жеравицу метне, па је накади испод вимена и говори неке речи. И онда се млеко крави врати.

Кад ласта пролети испод крављег вимена, млеко поцрвени.

У вече не ваља из куће давати ником кравље млеко, јер јој се тако млеко одузме.

Ко убије стотину змија, тај се опрости греха.

Која змија не оде до Крстов дана у земљу, та је неког ујела и мора црћи.

Кад кокоши цркавају, онда у пролеће треба убити прву угледану змију, и њену главу закопати тамо где кокоши леже; цркавање одмах престане.

Кад некога змија уједе за ногу, закопају његову ногу у жуту земљу и око њега играју, свирају и чупкају га да не заспи; или: Ставе од живог пилета тртицу на рану, па тако придржавају пиле да му извлочи отров; од тог се пиле напне и угине, а уједени се излечи.

Петком не ваља кућу кречити, да не буде буба шваба.

Где има мале деце у кући, не ваља увече ништа говорити о змијама нити их спомињати. Ако се неко неразуман триви, па почне да прича о змијама, одмах ће неко од старијих укућана пресећи такав разговор: „Та мани и! уво им се у камен створило!“

Кад женско пређе преко пута испред кола, ако кочијаш тада завеже на камцији неколико чворова (узлова), толико недеља неће иста моћи мокрити.

Кад у друштву неко скрсти ноге, друштво ћути.

Кад се легне у кревет и ноге прекрсте, страшно се не сања.

Кад се пође на пут и види или сретне поп, онда тај пут неће бити срећан. Зато ваља откинути нешто од себе и бацити, па ће пут бити срећан. Нешто се мора „штетовати.“

Кад свиње цркавају, треба опанак спалити, пепео метнути у мекне и дати свињама да поједу, па ће „цркавица“ одмах престати.

Ако се врата у кући не дају затворити, значи да ће доћи гост. — Кад се кућна врата сама отворе, онда ето госта. — Кад петао кукурекне на кућнем прагу, доћи ће гост.

Кад нека жена дође у туђу кућу, па неће да седне, него само затражи воде, напије се и одмах оде, онда ће у тој кући црквати живина.

Кад иза човека остане у „бирцузу“ (кафани) у чаши вина, бирташ (кафеџија) ће то вино усуги у празно буре, па ће тај човек постати пијанац.

Кад се први пут у пролеће чује кукавица да кука, каже јој се: Кукавице колико ћу година живети? — Колико пута кукавица закука, толико ће година живети.

Ко први са даће иде кући, тај ће први умрети.

Ако се оснутац уведе у нити а не и у брдо, онда не ваља тако оставити преко ноћи. Мора се увести и у брдо, па неће шкодити.

Ако чељаде хоће да начне хлеб, па кад га пререже, те му можда није лепо на округу одрезан како би требало, већ му се мање или више зареже у страну, онда је откривено, да је то чељаде тај дан нешто слагало.

Када се сипа вино у чаше, па ако се случајно некоме препуни чаша, онда кажу ономе чија је чаша: „Гле, како си жедан!“

Манојло Бубало-Кордунаш.

О епској песми у Срему¹⁾

У предговору издању од 1824 год. Вук Караџић оцртава стање епске песме у крајевима преко Саве и Дунава овим речима: „У Сријему пак и у Бачкој и у Банату гусле се могу данас виђети само у слијепца (па и они морају *уцши* у њи ударати, и многи не пјевају пјесама, него само *богораде* уза њи), а други би се људи врло стидили *слепачке гусле* у својој кући објесити; и тако по тим мјестима јуначке (или, као што се туда већ зову, *слепачке*) пјесме нико други и не пјева осим слијепца и по Бачкој ђекоји жена (које без гусала пјевају). Из тога се ласно може дознати, зашто се јуначке пјесме по Сријему и

¹⁾ Податке који се овде објављују, потписани су прикупили у току три путовања која су заједно извели у новембру и децембру 1932. Обишли су најпре Ириг као место које је најближе фрушкогорским манастирима и већ стога привлачило слепце гусларе, који су се ту састајали и договарали, затим Сланкамен као место рођења слепог гуслара Томе Прелића, и најзад неколико села јужног Срема (Краљевци, Добринци, Петровци). Објављујући овај материјал, они не сматрају да је тиме цео задатак решен. Напротив, ово су тек први кораци на овоме терену, и овај прилог има у првом реду циљ да скрене пажњу на извесне проблеме у вези са епиком у тим крајевима свима онима који се интересују за проблеме ове врсте и који су (пореклом, местом службовања итд.) у могућности да својом сарадњом (саопштавањем новог материјала или упозоравањем на непознате чињенице) олакшају даљи рад на овим питањима. Потписани сматрају својом нарочитом дужношћу да и овом приликом захвале свима који су их досад у том смислу помогли.

Пошто се имена неколико лица чешће помињу, то се за њих употребљавају у тексту скраћенице (почетна слова имена и презимена). Скраћенице су ове:

- Л. Ц. Лазар Царићевић, трговац из Ирига, преко 50 година стар. Његов отац је са «слепим Пером» похађао школу.
- М. Ч. Мирко Чизмаџија, колар у Београду, родом из Сланкамена, стар 62 године. Његови подаци о «слепом Томи» су нарочито драгоцени, јер га је Тома поси-нио и био му ранитељ». Чизмаџија је код њега живео од своје пете до тринаесте године, водио и пратио га на путовањима, читао му песме из књига итд.
- К. П. Коста Прелић, ратар у Сланкамену, 62 године, синовац Томе Прелића.
- Т. В. Теодор (Теја) Вукашиновић из Краљеваца, гајдаш, рођен 1855.
- Ђ. В. Ђирка Вукајловић из Добринца, стара 57 година, позната као добра певачица, зна велики број народних песама.
- Н. Р. Никола Радовац, ратар у Добринцима, рођен 1865. Дobar познавалац народног живота. Научио га је као чобанина његов друг Рада Вукајловић да чита и пише, исписујући му слова »на леду и снегу«, док су заједно чували овце. Но-сио је листиће песмарица у рукавима свог чобанског кожуха и читао за овцама.

по Бачкој и по Банату горе пјевају него по Србији а и по Србији око Саве и око Дунава горе него даље унутра, особито к Босни и Ерцеговини“. Такав је био Вуков суд пре 110 година о стању епске песме у крајевима преко Саве и Дунава. Гусле су већ тада сматране не народним, већ специфично слепачким инструментом; носилац „гусларске“ епске песме био је тада већ искључиво слепац. Он своје знање није примао од предака, као што је случај у областима класичне гусларске песме, већ је морао учити, по свој прилици од другог, старијег слепца, унапред са том сврхом да гуслама и песмом заради свој хлеб. Ако није био кадар да уз гусле пева јуначке песме, задржао је инструмент да уз њега „богоради“. Гусле су на тај начин једним делом престале да буду инструмент за пратњу јуначких песама, и постале тек у потпуном смислу просјачки инструмент. Као такав, остали су га презирали. Да је такво стање неповољно утицало на уметничку страну, излази из Вукове оцене да се јуначке песме у тим крајевима „горе пјевају“. Вук, на жалост, није забележио, у чему је разлика слепачког према црногорско-херцеговачком начину певања, који је за њега био мерило за оцењивање уметничке стране гусларске песме. Он не говори о томе, какав је облик тих слепачких гусала, на који се начин слепац учи гуслању и т. д.

После Вука се тек Фр. Кухач подробније бавио питањем гусала у Срему (*Рад* 38/9. Загреб 1877). Упоредио са Вуковим сведочанством и данашњим стањем, изгледа чудно његово тврђење да се и у Срему (поред Србије, Босне и Херцеговине) гусле налазе скоро у свакој кући (стр. 7). Иако је он имао доста прилике да се на лицу места тачно увери о правом стању ствари, он је забележио само један део чињеница, пропустивши многе појединости до којих се данас све теже може доћи. Тамо где из свог материјала изводи општије закључке, његов добронамерни патриотизам га одводи у некритичност.

Вл. Каракашевић („Гусле и гуслари“, *Летопис Матице Српске* књ. 195, 196, 198, 204) има доста података о слепцима у Срему. Нарочито је опширно оцртао однос слепца према „вођи“ који често на безобзиран начин експлоатише слепца. Штета што се није ограничавао на једну ужу област, већ је хтео да обухвати својом расправом све југословенске крајеве.

Приликом проучавања треба бити опрезан и треба стално водити рачуна о развоју писмености као и о национално — васпитном утицају књиге и школе на схватање улоге гусала у националном смислу. Овај утицај је код појединаца могао у извесној мери да рехабилитује гусле и гусларску уметност. Већ је Вук (1. с., прим.) рекао да је код Јована Берића у Будиму „виђео гусле“, да Берић „истина не зна ударати у гусле, него и је само из љубави к народним пјесмама нашим објесно у својој соби“. Гусле су већ за њега биле нека врста реликвије. И

касније наилази се на појединачне случајеве који значе рехабилитацију гусала. Али ти су примери ипак ретки¹⁾.

Да су у прошлом веку само још слепци у Срему чували гусле и певали уз њих, потврђују сва распитивања код најстаријих људи. Нико од њих није у детињству видео гусле сем код слепаца, нити су им стари причали да их је икада било ма у којој сремској кући. Баш због Кухачевог тврђења вреди овде навести један речит пример, колико је у Срему било зазорно имати гусле у кући, и како је чак и успомена на то могла бити повод општем ругању. Кад се Бојана „Чичина“ (данас око 55 година стара) из Добринца удавала у Буђановце у кућу неког Јанковића, цело је село причало са потсмехом: „Деда јој (тј. отац њеног свекра) свирао је уз гусле; ено још и данас стоје на тавану“ (Ћ. В.). Сви Добринчани то и данас памте. — Један пример из наших дана: Г. Живан Попадић, „кнез“ у Старом Сланкамену, набавио је из одушевљења за гусларску песму тек после рата гусле од неког Тркуље из Лике и научио сам да свира. Он прича да су му се људи због тога ругали и говорили да „може шором ићи да му се удели“.

Сви ови наводи говоре убедљиво једно исто: У Срему су гусле, у целом 19 веку као још и данас, сматране искључиво „слепачким инструментом“.²⁾

I. Слепци гуслари у Срему.

И данас још иду слепци са гуслама по Срему; али Сремци им не знају и не памте имена. Није то само последица опадања интереса за гусларску песму, већ то долази и отуда што међу самим слепцима нема више бољих претставника гусларске уметности који би могли да својим певањем обратe пажњу на себе. Најчешће само богораде уз гусле, нарочито слепице које певају песме као:

Немој тето тврдовати,
Немој душе греовати,
Већ удели итд.³⁾

или, у најбољем случају, побожне, светачке песме:

Дебло дрво давина
Вите гране спустила...⁴⁾

¹⁾ Овамо спада чудни случај гусларке Олге Ковачевић (*Жена* 1912 стр. 685), на који нас је упозорила удова Јаше Томића, рођ. Милетић. — Каракашевић наводи читав низ таквих гуслара из редова интелигенције (195, 37) и бележи по неку њихову мелодију. Тај његов материјал не спада, међутим, у праву народну епiku.

²⁾ О питању »Иришке слепачке академије« вид. сад прилог Васе Ј. Исаиловића (Гласник Ист. Друштва II св. 1, стр. 95). Кухач је (п. д. стр. 15) забележио: »По казивању Тиме (треба: Томе) Прелића сриемскога гуслара потекоше из ирежке школе гуслари Томо од Кача и Недељко из Лота«.

³⁾ Д. Казимировић из Краљеваца.

⁴⁾ Петар Аднашевић (Краљевци, 29 год.) слушао је пре неких 20 година ову песму од једне слепице која је свирала уз гусле са *шри(?)* струне. Гусле сремачких слепаца имале су најчешће две струне. Вид. слику гусала које је направио један гуслар из Срема, у Кухачевом делу (репродукција бр. 3); те гусле би, по Кухачевом рачуну, данас биле старе 90—95 година. — Али по казивању људи по Срему су се виђали и слепци са једностраним гуслама.

или:

Свети Петар у рај пође. (Ћ. В.)

За разлику од „јуначких“ народ зове ове песме „праве слепачке песме“.

Некада је тих слепаца било много више. Међу тим несрећницима који су „целог века тавничари“ било је више правих гуслара, који „шором иду и о јунацима певају“ и који „народ оплакивају“. Ишли су од места до места, и по селима од куће до куће, бирајући често оне боље и „главније“ или свраћајући нарочито у куће где су „свечари“. Сем тога су највише ишли на манастирске и црквене славе, мање на вашаре. У највећем броју су се редовно скупљали код Раванице о Видовдану, мање их је по правилу било у Крушедолу на дан Мајке Ангелине и на осталим манастирским и црквеним славама. Носили су гусле и уз њих певали јуначке и слепачке песме, како људи („слепци“) тако и жене („слепице“). У Раваницу долазили су и по недељу дана раније и заузимали своја места. Враћајући се са манастирских или црквених слава или са „панађура“, разилазили су се опет по селима, сваки на своју страну.

*Тома Прелић из Сланкамена.*¹⁾ — Из тога великог броја слепаца који су у Срему чували гусле и гусларску песму, издвајају се неколицина као бољи претставници свога заната. Први је у том погледу, а у исто време најстарији, слепи Тома Прелић. За њега се зна у сваком месту које смо обишли. Старији људи се сећају њега са извесним поштовањем и памте многе појединости о његовој појави, његовом начину певања, о његовим песмама и досеткама.

Тома Прелић је био родом из Старог Сланкамена, из старе, имућне породице Прелића која је у Томино време још живела у задрузи. Он се родио око 1820 године у кући која је данас својина његовог синовца Косте Прелића (Прерадовићева улица). Већ у раном детињству, кад му је било 2—3 године, остао је без оца (К.П.). Мајка се тада преудала у Сурдук и једне недеље, за време службе, одвела дете против дедине воље. Кад је Томин деда за то дознао, проклео ју је: „Да Бог да, слепог га одвела!“ Дедина клетва се испуни: Тома је у Сурдуку ослепио, како је сам причао, од богиња. Водили су га лекарима (у Земун), заједно са двојцом његових вршњака; али ту су им тобоже „плавим каменом потпуно отровали очи“, те Тома и његови другови остадоше за цео свој век слепи. Кад му је било 4—5 година, умре му и мајка. Тада га вратише у Сланкамен где је, у кући свога стрица Јове, живео до своје осамнаесте године. Тек онда је са слепцима отишао у свет (К. Прелић: Слепци су га на превару одвукли; Чизмаџија: Отишао је „због злочесте стрине која га није трпела“), и тек је у њиховом друштву научио да свира и пева. Лети је ишао „по свету“, а зиму проводио код рођака у Сланкамену (К.П.). Најпре није био

¹⁾ Ако није друкчије назначено, подаци су од г. Мирка Чизмаџије.

„самосталан“, већ је у друштву са другим слепцима обилазио сремска села и просио. Ова дружина је имала своја заједничка кола, ноћивала и кувала ван села; али у прошњу је сваки са својим вођом ишао за свој рачун. Тома је под старост још каткад причао комичне догађаје из овог свог скитничког живота. Посредовањем татора Аце Натошевића исплаћен му је касније његов део наслеђа (око 300 фор.). Коста Прелић тврди да се оделио зато што је хтео да се жени, а стриц се томе одлучно противио. За новац који је примио као свој део наслеђа, Тома је купио кућу у Новом Сланкамену. Ту му се родио и (ванбрачни) син Јова. Око 1880 Тома је продао своју кућу; хтео је најпре да се настани у Обреновцу и преговарао да тамо купи кућу, али од тога не би ништа и Тома се још исте године пресели у Крчедин и тамо себи сазида кућицу. После четири године продао је и ову кућу, јер је хтео да се врати у Сланкамен. У Новом Сланкамену (некада „Рацки шор 560“) подигао је себи нову кућу, у којој је становао до своје смрти. Имао је четири жене, али се само са двама венчао. Последња, Перса („црна као Циганка“, прича г. Грк) пратила га је свуда, кочијашила кад се он возио својим колима по Срему, и водила га по селима. Тома је умро после „баба Персе“ почетком деведесетих година.

Његова *појава* је и у старијим годинама још била импозантна; био је висок, „крупна људа“, више румен, са великим брковима, дугом брадом и „буњевачком косом“ (Ђ. В., Н. Р.). Пазио је много на своју спољашност; ишао је чисто одевен. Његова кућа са неколико одељења била је пристојно уређена.¹⁾ У кући је било свега. Јер, као што ће се видети, слушаоци су га радо и изузетно богато („капом и шаком“) даривали. Јео је само свеж хлеб печен испод „црепња“. Откако је постао „самосталан“, није се радо мешао са осталим слепцима, него се издвајао и „скоро се поносио“. Док је некада путовао са дружином²⁾ од места до места на заједничким колима, дотле је касније путовао сам за себе, у својим колима са арњевима, са својим коњем. Пратила га је „баба Перса“, која му је на тим путовањима била и кочијаш и слепчовођа; повели би евентуално и неко сиромашно дете да чува коња и кола, док сами иду по селу.

Тако је Тома обилазио цео Срем и један део предратне Србије. Око Београда је био мање, али је неколико година обилазио Мачву. Био је на Убу, у Шапцу, Љешници, Ваљеву; од Крупња до Лознице свраћао је у сва села. Његова главна област је међутим, и раније и касније, остао Срем. Ту је познавао свако село и по селима све „главније“ куће. Био је штавише упућен у породичне прилике. Људе је познавао по гласу. Распитивао се за свако чељаде у кући, шалио

¹⁾ Упор. Кухач, стр. 37.

²⁾ У том друштву је Тома вероватно научио тајни „слепачки“ говор (М. Ч.), тзв. „гегавачки језик“ (Вук, Кухач). Од Томе има Кухач реч „редав“ за гусле (арап. турско „ребаб“?).

се и засмејавао свет. О томе се и данас још (на пр. у Петровцима) причају разне анекдоте. Људи су га волели што није захтевао, већ примао што му се даје. Имао је понашање човека коме није до прошње, већ до песме да развесели или расплаче свет. Знао је да угађа укусу и људи и жена. Женама је, ако би зажелеле „нешто жалостиво“, певао песму о Предрагу и Ненаду или о Момчилу војводи и његовој неверној љуби; људима је опет најрадије певао „косовско-јуначке“ песме. Али је био увек припреман да им, на њихов захтев, отпева и по коју шалвиву песму или чак и „штогод масно“, без обзира на то што је то, можда, код манастира Раванице.

Знао је за свако село кад која кућа слави. Тамо би отишао „на свечаре“. Нису га нарочито позивали,¹⁾ али је увек радо примљен. Ушао би у авлију, сео на земљу, прекрстио ноге, ставио гусле на колена и почео да гуди и пева. У кућу није улазио, сем кад би га позвали (Н. Р.). Али Тома је и о обичним данима долазио у села и ишао „кроз сва четири шора, од краја до краја села“, нарочито у богатије куће. Своја кола би оставио под каквом „воћком“ ван села. Људи би један другоме довикивали: „Дошао је Тома, хајдемо да га чујемо!“ Често се, док је у једној авлији певао, купио свет око њега. Онда се дешавало да Тома седи и пева у истој авлији све до мрака. Жене су често и плакале слушајући његове дирљиве песме. Чак су се и ноћу састајале веће групе око његове логорске ватре и он је морао да им пева целу ноћ (Т. В.). У Краљевцима, одакле имамо у главном ове податке, ишао је неки Степа Антић стално за слепим Томом и „попримао“ његове песме. За њега данас кажу да је био први који је у селу певао песме о Косову. Никола Радовац из Добринца, који такође добро памти слепог Тому, прича у сличном смислу. Кад би Тома наишао, тридесет њих, све сами чобани, отерали би своја стада оваца на простране ледине и потрчали („ко ће пре да дође“) само да слушају Томине песме. Радовац га је после слушао и у Раваници, где се скупљало највише света око њега — сећа се нарочито Видовдана 1889, кад је Тома за своје певање добио „пун чанак новаца“ — као и о слави (св. Илији) у својој кући. За њега је Тома био „први певач у Срему“. А г. Грк из Сланкамена, који се Томе такође добро сећа, тврди да је био „ретко добар свирач“ и да му „нико није био раван од певача и гуслара“.²⁾

За такву песму Тома је и необично богато дариван. Добијао је „крајцаре, хлеба, сира, сланине, млека“ (Т. В.), а поред тога и чарапе, кошуље и „пешкира колико црквењак ни за годину дана“ (Н. Р.) Ука-

1) Андрија Грк позивао га је о слави у своју кућу да му пева.

2) Други гуслари то признају без зависти. Пера Дмитров из Ирига рекао је за њега: „Кад пева, све заводи“. Сами слепци су га радо слушали (Каракашевић 198, 124). Код њега су млађи слепци долазили да уче свирати и певати уз гусле. Паја Андрић био годину дана код њега, а пре њега 5—6 других (Каракашевић *ibid.*).

зиване су му и од стране господе разне почasti. Позиван је у Нови Сад на беседе, а једном и у карловачку богословију да тамо на прослави пева. У Раваници су књижевници бележили песму о погибији кнеза Михаила коју је Тома (по казивању г. Грка и Чизмадије) сам испевао после Михаилове смрти и која је почињала:

Закукала од Авале вила,
А на гробу кнеза Михаила...

Томин *репершоар* је, по свима исказима, био необично богат. Знао је највише песама од свих гуслара којих се Сремци сећају. Певао је песме о Марку, Милошу, о Југовићима, Муси Кесеџији, Старини Новаку, о боју на Косову, о Крилатици, уопште „песме из српске прошлости“. Не зна се, на жалост, ништа подробније о његовим гусларским почецима: где је и код кога научио да гуди и да пева прве епске песме. За касније доба имамо међутим врло важне податке од његовог бившег вође Мирка Чизмадије. Овај је од своје пете до тринаесте године био код Томе који га је посинио и хранио га. Он му је и читао песме из књига. Тврди да је Тома био необично бистар и да је имао одлично памћење. Мирко му је читао текст песме „полако и јасно“. Сем ако је песма била предугачка, Тома би је „примио“ (запамтио) после првог читања. Чизмадија се сећа да му је читао „Град градила три брата рођена“, као и неку песму о Косову из једне „славено-сербске“ историје. Тома није такву песму понављао одмах, али ју је првом приликом певао пред окупљеним народом. Важно је да Тома није понављао такву песму од речи до речи, напамет. Он је песму, напротив, мењао. Мењао је не само „речи које му не годе“, него је опширније песме најчешће скраћивао („прекратио“), јер није волео да пева дугачке песме. Скраћивао их је „да му лакше и згодније дође“ и „што се свету (краћа песма) више допада“.

Књиге, збирке епских песама, играле су, изгледа, највећу улогу у богаћењу Томиног репертоара. Тражио је такве песмарице свуда или их је чак и сам куповао. Из њих је „попримао“ песме (М. Ч.). Знао је да прелиставајући нађе чак и страну где се која песма налази (К. П.). При таквом стању ствари било би најважније да знамо подробније првобитни Томин репертоар. Он би нам дао тачнију слику стања епске песме у Срему пре њене литерарне ренесансе. Да не почива, можда, један велики део његове репутације на овом искоришћавању литерарне фазе јуначке песме? У том случају би то био индиректан доказ да је епска песма усменог предања у редовима слепаца већ била знатно проређена. Што је Тома волео краће песме, није само његова индивидуална црта, већ су епске песме код слепаца и иначе биле краће него код гуслара у класичним крајевима. Ту краткоћу су диктирали и практични разлози лакше и брже зараде. Народ је, можда, на тај тип песме већ био навикао. Тома је у том случају само прилагођавао своје изворе овом уобичајеном типу песме.

О томе како је Тома гудио и певао, може се данас закључити опет само по казивању и по извесним народним поређењима. Иако је то недовољно, саопштавамо ипак и ове податке, јер могу послужити као путоказ при даљем изучавању.

Своје гусле је Тома носио у нарочитој торби од белог платна. Оне су — по Чизмацијном сећању — биле око 25 см широке (највећа ширина карлице) и око 50 см дугачке (карлица и држак заједно). Карлица је била превучена телећом кожом, гласнице као „прожежене“. Гусле су иначе биле глатке, без уреса; само је глава била лепо „дреклована“¹⁾. Гусле су биле на две струне (тзв. „гега“ по Кухачу). Сем кобилице која се ставља на карлицу, Томине гусле имале су и горе, испод чивија, још једно правоугаоно дрво које се није могло померати, већ је било углављено у самом дршку, да „дигне“ струне. Овај детаљ је нарочито важан за његову технику свирања.

Тома је гусле држао усправно, ставивши их на колена. О његовом свирању прича Чизмација да „је умео да води глас лагано, а кад треба, јаче“; певао је јасно, дирљиво, са нечим побожним у гласу. Он није сваку песму певао „на исти глас“. За разлику од „обичног гусларења“ (Ч. мисли на црногорско-херцеговачки начин), Тома је свирао „скоро нотално, тако да се песма и свирка слажу, једна одговара другој, као да је један звук“. Пре него што би запевао, Тома би само превлачио гудалом; прекидао је певање и опет само гудио, кад у песми треба на пр. да уследи одговор. — Г. Грк, који суди врло опрезно и мерећи сваку реч, сећа се једног слепог Црногорца који је једном певао у Сланкамену. Упоређујући његово свирање и певање са Томиним, он каже: „Црногорац је *ваше само говорио* и брзо пратио; Томине гусле су звучале јасније од ових црногорских“.

Пера Дмитрив („слепи Пера“) из Ирига. — По протоколима николајевске цркве у Иригу Пера Дмитрив је рођен 1852 г. као ванбрачно дете Нестора Дмитрива и Софије (Ракић). Дмитрив је био слуга код казанице Гудурића. Пера је ослепио као дете од 4—5 година. У прво време као да је још мало назирао; идући улицом „трептао је прстима пред очима“. Иако слеп, Пера је у Иригу похађао основну школу са осталим вршњацима; седео је у школи на одвојеном месту; био је бистар и учио добро, иако само по слушању (Л. Ц.). Мајка га је, после, одвела у неко село у Срему (Л. Ц.: у Петровце). Хтела је вероватно да му обезбеди живот; а чиме другим је један слепац могао да зарађује свој хлеб него гуслама и песмом? Ката Веленбергер (75 год.), код које је Пера касније становао више од 30 година, тврди да је Пера добио гусле од свога „газде“ у Срему, од кога је и научио да свира.²⁾ Г. Љубомир Радошевић из Ирига (стар

¹⁾ Н. К: »на балчаку је била глава од змије«.

²⁾ Млађи слепци уче гуслање обично код старијих и познатих слепаца којима место награде дају све или један део онога што зарађују. О томе упор. Кухач, стр. 37. — О сличном односу слепих гуслара у Јужној Србији упор. М. Влаховић, Гласник Етнографског музеја књ. VI, стр. 100—106.

око 75 год.) тврди да је Пера отишао у Сланкамен „чувеном гуслару Томи“ и да је тамо научио да свира и пева. То је (по Каракашевићу) само донекле тачно. Пера је хтео заиста код њега да учи. Али Тома га је после кратког времена отпустио зато што је Пера имао леп глас и он се бојао његове конкуренције. Пера је са шест другова научио да гусла од Марка Абека у Сланкамену, који није био слеп, али је знао да свира и пева уз гусле, и држао читаву школу за младе слепце. Код њега је Пера остао девет година.

Као слепац-гуслар Пера Дмитров је касније живео у Иригу. Био је здрав човек, весео и доброћудан. Људе би, и после вишегодишњег одсуства, познавао по гласу. Лепоту девојке ценио је по њеном гласу:

Св. М. С. Влаховић.

1. Гусле слепог гуслара Пера Деметрова из Ирига.

„Мора бити лепа, кад гуче ко голубица“. По свему изгледа да није тако много путовао као слепи Тома. Није имао својих кола ни своје кућице. Они који су га водили помрли су. Годинама га је водио неки Радуловић који је био умно неразвијен. По Иригу се, у старијим годинама, кретао и без вође (исто као и Тома Прелић по Сланкамену). Певао је на манастирским славама, нарочито код Раванице, где „се тискао свет око њега“. Ишао је и у Карловце; виђали су га и на панађурима (Н. Р.). У самом Иригу долазио је о слави у поједине куће и добијао да једе и пије. Недељом је седео на камену пред николајевском црквом и певао. Иначе је, обичним даном, ишао од куће до куће, певао и просио. Последњих година живота није више ни носио гусле, него је само просио.

Ирижани га нису сматрали као обичног просјака. Али он није уживао толики углед као Тома

Прелић, можда и стога што се мање кретао и постао за људе најзад нешто „сасвим обично и познато“. У њиховом односу према Пери било је много више сажаљења.

Певао је радо, није га требало молити. Знао је много песама. Певао је старе јуначке песме (о Марку и о Косову, о Вујадину итд.).

Људи се сећају да је дирљиво певао о Момиру и Гроздани, затим песму о клању девет унучади, о томе како је Бог послао девет анђела да кушају народ. На свечарима је, између осталог, певао „Славу слави српски цар Шћепане“ („Како се крсно име служи“). Н. Радовац каже за њега да је певао „занимљиве, већином *краће*, старинске песме, али Томи није био раван“.¹⁾

После смрти су његове гусле доспеле у руке неком циганину из Вел. Радинача, од кога их је Ј. Вујић, тада претседник читаонице, откупио. Данас се оне чувају у иришкој читаоници као успомена на последњег иришког слепца гуслара. По облику и шарама ове гусле (види слику) потичу можда из каквог казненог завода. Карлица је данас прекривена лимом који је прекрио и три почетна слова натписа на дршку: (гус)ле: су: србину: сомен (sic!) (о)ставиле 1888. По свој прилици је карлица раније била подапета кожом. Гусле су данас удешене за две струне. Затеге (чивије) су од метала. Али по томе што је једном чивијом слово „О“ у речи „оставиле“ сасвим искварено и слово „С“ једва се познаје, може се закључити да је ова чивија тек касније намештена. Првобитно су гусле биле грађене за једну струну. Ко их је преудесио? Пошто Каракашевић изрично каже, а и старији Ирижани се сећају да је Пера свирао уз гусле са две струне, то излази да их је сам преудесио.

Гудало (ораховина?) носи на луку урезан натпис: 18 јули: 1901: ПЕРА: ДЕМИТРОФ: ИЗ: ИРИГА: НАРОДНИ: ГУСЛАР: ОД: 1874. Важно би било да се објасни датум 1874. Пошто саме гусле носе датум 1888 (што значи да су те године израђене), а Пера каже за себе да је „народни гуслар од 1874“, то се он, пре ових, морао служити другим гуслама. Назив „народни гуслар“, опет, потврђује да Пера није себе сматрао обичним слепцем, него да је и у њему још живео изванредан гусларски понос. Занимљиво би било утврдити, да ли је то, може бити, утицај Томине „школе“.

Што се тиче певања, речено је већ да је Пера, исто као Тома Прелић, више волео „краће“ песме. Певао је полако, правећи у певању текста паузе у којима је само гудио. Упоређујући његово певање са певањем „Јова Црногорца“ који је три године узастопце долазио у Крушедол на славу и, између осталог, певао Женидбу цара Душана, г. Царићевић каже да је Јово свирао боље, пратио „брже“, да Пера никад није певао тако опширне песме и да је певао много лаганије, стегнуто и жалостиво.

Други слепци гуслари. — Уз гусле су некада и жене „слепице“ певале јуначке песме. По имену се старији људи (на пр. у Сланкамену) сећају „баба Јуце“, која је живела у Крчедину и у Сланкамену (у крају званом Шорић и код Вашаришта). Ослепела је, кад јој је било 10—12

¹⁾ Каракашевић је ставио у ноте једну његову »клањалицу« (196, 98).

година, од богиња и живела од прошње, идући од куће до куће и певајући песме о Марку и вили Равијојли, Мусићу, Обилићу, царици Милици и цару Лазару, Орловићу. Нарочито је дирљиво певала „Смрт мајке Југовића“. У каснијим годинама само је, изгледа, богорадила уз гусле. Носила је гусле увијене у платно. Водио ју је њен муж „деда Марко“ (можда Марко Абек) који је био „тако јак да је могао развалити варадински град“, и поред тога нека Сока Бошкова. Долазила је и слепом Томи, кад се овај био настанио у Новом Сланкамену, и често разговарала са њим. Можда је од њега и по коју песму научила, јер је Тома и другима казивао своје песме. Певала је и у Добринцима о сеоским славама (Н. Р.).

У Краљевцима се сећају и „слепог Паје“ из Вел. Радинача. Г. Вукашиновић, учитељ у Сланкамену, слушао га је у детињству (око 1910 године). Био је тада већ врло стар, али је још увек добро певао. Умро је пре неких 20 година. Имао је гусле са две струне и певао уз њих јуначке песме. Ишао је у селу (Краљевцима) од куће до куће, певао и просио. Водило га је једно дете, сироче. То је, по свој прилици, Паја Андрић, о коме говори Каракашевић. Научио је гусларски занат од Томе Прелића. Имао је двоје гусле, велике и мале, обе са две струне (слика бр. 9 и 10 код Каракашевића). — М. Филиповић се сећа да је у њеном детињству, пре неких 30 година, на слави св. Марка у Новим Карловцима (Сасима) увек било по 2—3 слепаца гуслара, међу њима један из Голубинаца¹⁾.

II. Певање јуначких песама у друштву.

Иако гусле одавно не постоје у Срему као „народни инструмент“, очувана је епска песма, нарочито на селу, све до данашњег дана као песма која се пева у друштву. Већ је Вук рекао да по Бачкој гдекоје жене певају песме без гусала. Он се, на жалост, није даље бавио овим питањем, јер је за њега јуначка песма првенствено гусларска песма. Данас, међутим, је испитивање овога начина живота епске песме прилично отежано разним околностима. Пре свега: сам обичај да се епске песме певају у друштву, постепено се губи: очуван је донекле само код старије генерације (између 60 и 90 година). Али и ту је слика често врло нејасна. Све већа писменост утицала је да народна песма делимично оживи читањем и учењем напамет; школско-национално васпитање правило је од неговања епске песме патриотско питање. Није увек лако апстраховати од ових облика донекле вештачке регенерације. Данашње стање је непрегледно, испреплиће се старо и ново, усмена традиција и песмарица, старинске и модернизоване мелодије. Али за науку је баш ова страна народног певања од нарочитог значаја, и можда није касно, ако би се сада, макар у последњем тре-

¹⁾ Сремци се сећају и других слепаца гуслара, али им не знају име. Било их је из Војке, Буковца, Обрежја (Ђ. В.).

нутку, почело са систематским прикупљањем и проучавањем. По досадашњем искуству је нарочито важна музичка страна тога певања. То значи: потребни су тачни фонографски снимци. Њиховом упоредном анализом дошло би се, по свој прилици, до открића која би могла бити од значаја за целокупну област југословенске епике. Што се тиче текстова песама, то се по примерима које смо досад прикупили на лицу места, ради или о остацима старе епике, на којим се, јасније него код праве гусларске песме, опажају знаци оне појаве која је позната као „Zersingen“ (код најстаријих, често још неписмених људи који су песму примили слушајући је од својих старих), или, код млађе генерације, о певању напамет (на пр. Вукових текстова). Једно изгледа за сада извесно: обичај певања јуначких песама у друштву је врло стар и био је некада много више распрострањен него данас.

Овде се саопштавају извесни подаци о епској као друштвеној песми. Они не могу, природно, бити исцрпни нити дозвољавају за сада какво систематизовање или далекосежније закључке.

Певање епских песама у друштву без инструмента. — Свуда по наведеним местима нашли смо потврде да се јуначка песма певала у друштву, по правилу без икакве инструменталне пратње, никад уз гусле, врло ретко уз гајде. Треба одмах истаћи: ово „друштвено“ певање није никад певање у хору, него у главном опет „појединачно“ певање. Један само „носи“ песму, он је пева „у глас“, остали само „помажу“, ако хоће или умеју. Само се за првог употребљава реч „певати“, за остале учеснике се редовно каже „помагати“. Правило је да сваки члан друштва отпева коју песму, кад на њега дође ред. Обичај је да се сви изређају; ако неко у друштву не зна да пева, остали му се ругају. Овим се поново потврђује факт да је овакво „друштвено“ певање у ствари „појединачно“ певање.

Јелисавета (Јеца) Попадић из Сланкамена, родом из Бачке (72 г.) прича да је њен стриц Тома Милин био добар певач и да су се код њих некада на салашу целе ноћи певале јуначке песме у друштву до 20 људи. Њен стриц их је певао сам, без пратње гајдаша и без помагача. Од њега је и сама научила многе песме. Тако нам пева песму о Краљевићу Марку и вили Равијојли, Пошетала царица Милица, Пропаст царства српскога, и то оним начином како су и њени стари певали.

Интересантни су искази Милице Филиповић, рођене Девећ из Сланкамена (46 год.). Њен деда Коста Девећ, неписмен, певао је њој и осталој унучади многе „јуначке“ песме. Али их је певао и у друштву, на свадбама, на прстеновању, на седељкама, а највише о славама. Таквом приликом је морао сваки редом да отпева „коју по јуначки“, остали су или само слушали или „помало пратили“. Ако неко не зна потсмевају му се остали: „Пушти пужу рогове“¹⁾ или „Запевај макар

¹⁾ Исто потврђује и Душан Казимировић из Краљеваца.

одавде до Дунава!“ Милица је од свога деде научила многе песме. Кад су његови унуци пошли у школу, он им је куповао песмарице и тражио да му читају. Плакао је, кад су му читали песме о Косову, тако да су му деца говорила: „Деда, нећемо да ти читамо, ако плачеш!“ Милица зна и данас велики број песама напамет (о Марку, о боју на Косову, о ускоцима). Она не пева сваку песму на исти начин. Овде доносимо мелодију¹⁾ којом она пева „Маркову славу“ и коју је такође

Ај, хај! Сла-ву слави Краљ-ви-ћу
 Марко, славу слави светиот лешмет Ђор-џа
 Сву то-шо-ду за совру саз - ва - о,
 Сву то-шо-ду и то-шо-ди - чи - ће
 ал не зо - ве Лу-ћу Хер-це - тов - ца

научила од свога деде. Њен начин певања је модернији, више лирски у поређењу са начином старих људи у Краљевцима и Петровцима, који је више рецитативан и ближи гусларском певању. Она и сама осећа ту разлику, јер каже да се те песме певају „на новији глас“, да „њихов глас није тако стар као глас гусала“.

Душан Казимировић из Краљеваца, неписмен, преко 70 година стар, данас слеп, пева нам после дужег наваљивања — тобоже је све заборавио — песму о Јакшићима (Богдану и Стевану) који кушају

¹⁾ Ставио у ноте г. Коста Манојловић, композитор.

љубе. Научио ју је у детињству као чобанин. Текст је знатно скраћен према Вуковом, увод узет из друге песме. Он пева ову песму без уводног „ај“, монотоније, отежући нарочито последње слогове. Ради упоређивања вредело би сачувати његов начин певања.

У Добринцима нам је Н. Радовац отпевао „Осили се турски цар Мурате“. Он се сећа да се за столом певало „Ко крсно име слави“, Тодор од Сталаћа, и многе песме о Марку. Најбоље му се одувек допадала песма „Милић Барјактар“. Он потврђује да су се те песме највише певале о сеоским славама. Неко почиње: „Хајд, ко ће мало певати?“, или затражи: „Де, јуначку!“ („Једну по јуначки!“)¹⁾. Домаћин затим нареди неком од млађих, на пример једној кћери, да отпочне са певањем; кад она отпева своју песму, нареди се другом, и тако редом. Ђирка Вукајловић додаје још ове појединости: Певачица се у том случају издвоји, стане у чело софре и отпева стојећи своју песму. Тај ред је по свој прилици важио више у породичном кругу. Сем о слави епске песме су се певале и иначе у друштву. Зими се старији људи скупљају данас у овој, сутра у оној кући, и кад се мало загреју вином, стану редом певати (о Старини Новаку, Грујици итд.) (М. Ч.). У мушком друштву се најпре јавља један који је на гласу као добар певач, па онда „заредом редом“.

Ђирка Вукајловић (из Добринаца) сећа се такође, како је она са својим вршњакињама учила ове песме. Било јој је 14—15 година. Кад би девојке посвршавале кућне послове, скупљале би се после подне „на поседак“ код једне другарице, да преду кудељу и вуну, да плету и да певају. Песмама их је при томе учила „баба Јека“ Гагић, тада већ старица од 60 година, неписмена. Она им је прва певала, и то јуначке песме које је и сама слушањем научила од својих старијих. Девојке би „полако ишле за њом“ и тако научиле певање. Ђирка важи и данас као најбоља певачица у селу. Кажу за њу да „пева жалостиво“, нарочито кад пева песму о Магди Магдалини и Сењанину Иву („Фалила се Магда Магдалина, Штогод има села око Сења, Све је редом обљубио Иво, Само није Магду Магдалину...“). О слави она пева ту и друге песме по потреби сасвим сама²⁾. Нама је отпевала: „Писмо шаље Христос са небеса, па поздравља од Преморја Тошу“, „Сеја брата на вечеру звала“. Њен начин певања као да је новији, модернији.

У Петровцима нам је Милан Живковић (преко 50 год.), црквени појак, певао неколико песама. Он има леп глас и добар слух, само уноси у своје певање јуначких песама нешто од црквеног појања. Отпевао је најпре песму о Марковој слави. Упитан да ли су и стари (који су већ умрли или којима је данас око 75—80 година) на исти

¹⁾ Тако их зову за разлику од „асталских“ песама.

²⁾ Кад старе жене певају ту песму или „снатовца“, то је као у гусле (Сока Радовац).

начин певали, он одговара да је њихов начин био „простији“, да су они певали „на простији глас“. Затим пева на тај „старински“ начин песму о деоби Јакшића као и „песму од Саве Текелије“, коју је научио у четрнаестој години од Илије Опарушића, „црквеног певца“, коме је тада већ било 50 година. Тај старински начин није китњаст, већ више речитативан и ближи гусларском начину.

Певање јуначких песама уз гајде. — Гајде сматрају Сремци својим најстаријим инструментом. „Сватовац“ не могу без њих ни да замисле. За пратњу јуначких песама оне су мање употребљаване. Али да је тога ипак било, потврђено нам је на више места. Тако прича Гина Продановић из Старог Сланкамена да гајдаши певају и сами јуначке песме. Гајдаш отпева најпре неколико стихова, понавља затим мелодију гајдама („свира што је отпевао“), па наставља певање. И тако наизменично.¹⁾

Гајдаш може, међутим, и да прати само песму, кад се она пева у друштву. У том случају не претходи нити свира упоредо, већ олет иде за певањем. Теја Вукашиновић који је и сам гајдаш, али не пева, описује то овим речима: „У друштву жене или људи (њих 5—6) претходе, а гајдаши за њима; онако као они, тако и ми“.

Ипак је певање уз гајде много ређе него певање без икакве пратње. Само се овај последњи начин сматра као прави старински начин певања епских песама.²⁾ Он заслужује стога и нашу главну пажњу.

Д-р А. Шмаус — Митар С. Влаховић.

Zusammenfassung. — *Über das epische Volkslied in Syrmien (Srem).* Schon zu Vuks Zeiten galten die Gusle in Syrmien ausschliesslich als Instrument der blinden Bettelsänger („slepci“), die die Kunst des Gusle-Spielens, Text und Weise der Helden- und Bettlerlieder von einem älteren Sänger lernen mussten und mit diesem spezifischen Bettlergewerbe ihr Leben fristeten, indem sie bei Kloster- und Kirchenfesten, auf Jahrmärkten oder sonst von Ort zu Ort ziehend zu den Gusle ihre Lieder sangen und dafür Almosen bekamen. Über Leben, Sing- und Spielweise, Liederschatz usw. dieser blinden Bettelsänger ist bisher leider zu wenig bekannt. Drei Exkursionen, welche die Verf. gemeinsam nach Irig, Slankamen und in einige Dörfer des südlichen Syrmien unternahmen, haben zu dieser Frage einiges Material beigebracht, welches hier vorgelegt wird. Es handelt sich um einige bessere Vertreter dieses Guslarentypus, deren Bild in der Erinnerung des Volkes lebendig geblieben ist. Der beste darunter, Toma Prelić aus Slankamen, konnte ausführlicher und mit mehr Einzelheiten gezeichnet werden, weil sein ehemaliger Führer, heute ein Mann von 62 Jahren, wertvolle Angaben über seinen Lebensgang, Art und Herkunft seiner Lieder usw. machte. Ausserdem werden noch Pera Dmitrov aus Irig, ferner kürzer die blinde Bettelsängerin („slepica“) Baba Juca und „der blinde Paja“ behandelt. Es wird die

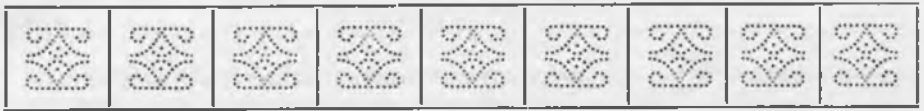
1) Исто потврђује и Милица Филиповић.

2) Само изузетно пева Сремац јуначку песму сам за себе, без друштва. Ипак вреди забележити да су некада чак и мајке, успављујући дете, до пола ноћи певале јуначке песме (Деспот Радовац). Био је, изгледа, рећи случај да су песме казиване. Само се Н. Радовац сећа да је један рибар из Прхова њима на бунару казивао песму: „Чува овце и Јова и Злата, отуд иду Турци јањичари...“ Идући кући, Радовац ју је одмах за себе певао.

weitere Aufgabe sein, von den noch lebenden Vertretern dieses ehemals in Syrmien blühenden Gewerbes Näheres über das Instrument (meist zweiseitige Gusle), über Lern-, Sing- und Spieltechnik zu erfahren, da letztere für die Vergleichung mit der Guslartechnik anderer Gebiete besonders wichtig ist, auf Grund mündlicher Erinnerung aber nur andeutungsweise gekennzeichnet werden konnte.

Eine andere Lebensform des epischen Liedes verdient daneben die volle Aufmerksamkeit der wissenschaftlichen Forschung. Diese Form, die in Syrmien volkstümlich und heute schon sehr alt ist, ist das Singen von Heldenliedern in Gesellschaft, meist ohne jedwedes Instrument, nur selten zum Dudelsack. Es handelt sich hier nicht etwa um Gruppen- oder Chorgesang, sondern wiederum im wesentlichen um den Einzenvortrag von Heldenliedern. Der Reihe nach singt jeder Anwesende ein Lied, während die übrigen nur zuhören oder leiser „mithelfen“ (pomagati). So wurden besonders früher bei Hochzeiten, Verlobungsfeiern, an Winterabenden und bei sonstigen Zusammenkünften, vor allem bei den Hauspatronfesten („slave“) Heidenlieder gesungen. Die Melodie ist bei der älteren Generation altertümlicher, bei der jüngeren (vor allem bei Frauen) moderner und mehr lyrisch gehalten. Die weitere Erforschung dieser Form des Fortlebens der Volksepik in Syrmien wäre nach Meinung der Verf. für die gesamte ssl. Volksepik von Bedeutung, müsste aber unter Zuhilfenahme von genauen phonographischen Aufnahmen auf das ganze Gebiet jenseits der Save und Donau ausgedehnt werden.

Мањи прилози

Сребрни цар (Der »Silbergeist« - Srebrni car).

Вук С. Караџић у *Српском Рјечнику* код речи *Сребрни цар* вели да „за Сребрнога цара у Србији приповиједају људи који су копали руде“. Јамачно је Вук желео још што рећи о Сребрноме цару, јер је у његовом рукопису *Живот и обичаји народа српскога* који је био, како је сам Вук записао, „прилично у ред намјештен, само још има гдјешто да се дода и поправи“, нађен на празноме листу и наслов *Сребрни цар*.¹⁾

Ја не знам где се све у Србији приповеда о Сребрноме цару, али знам да се приповеда у Старој Кучајни. Још О. Д. Пирх је, 1829 године, забележио једно такво приповедање у Старој Кучајни. Оно гласи: „Већ у доба Кнеза Лазара, а ко зна колико још и раније копале су се овде руде. После Косовске битке Турци су неко време продужили рад на рудницама и давали су манастирима пети део, као што је то био раније обичај. Срби су морали копати руде. Затим Турци престадоше давати манастирима њихов део и хтедоше да поваде све сребро, па и човека од сребра који на дну седе, као што људи причају. Кад су већ дошли до њега, онда овај повика: Дунаве, Саво и све остале реке, помозите ми! Тада јурну вода са свију страна, поплави целу долину, носећи са собом куће и засу рудокопе, који тако остадоше до немачкога доба. Немци су копали, копали, али човека од сребра не беше већ ту.“²⁾

Једно предање о Сребрноме цару забележено је 1848 године. У њему се изриком помиње Сребрни цар. Приповедао га је Рајица Милорадов, старац од седамдесет година. И оно се односи на Кучајну. То предање гласи: „Дамјан Хутман са својим окнарима, кад је руде вадио, наиђе једаред на Сребрног цара, гди осталим својим окнарима заповеди да га напоље извуку желећи истог видети. На то му одмах одговори стојећи Сребрни цар да се њега мане и нека вади осталу сребрну руду око њега које доста има. Но не хотећи Дамјан Хутман слушати речи Сребрног цара одговори да се он њега никако манути не може. Видећи цар да се Хутман не шали викне: Мануле, дај воду по имену Пек! Одговори Манул: Нема жицу. — Дај Мулаву! — Опет нема жицу. — Дај Мораву, Манул! И ту му даде одговор да жице нема. — Дај Дагудине! Дагудин удари и подави Дамјана Хутмана са његовим окнарима. И тако од тог времена престане радити рудокоп у Кучајни.“³⁾

¹⁾ Вук С. Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, Беч, 1867, стр. 222. —

²⁾ О. Д. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*. Београд, 1899, стр. 83. — ³⁾ *Поднонавка* за 1848 г., стр. 182.

Пок. Милану Ђ. Милићевићу је причао о Сребрноме цару Јанко Ђурић из Кучајне следеће: „У Кучајни се од памтивека копа руда: ко није владао овом земљом тај није тражио блага у том руднику. Једном, у старо време копало је руду у окнима кучајнским око шездесет окнара. Копајући тако наиђу у земљи на неку ствар која је изгледала мртва, а сијала се као јарко сунце; глава је у те ствари била од самога сребра. Окнари навале да ту ствар извуку напоље, али им она проговори: Море, људи, маните ме се; доста сам вам дао и сребра и злата; шта хоћете више од мене? — Ово је био Сребрни цар, чији и јесте мајдан, али људи нису то знали. Окнари видећи тако скупочену ствар, а не знајући ко је она и шта је, навале опет да је изнесу напоље. Опет им цар проговори: Море, људи, маните ме се; доста сам вам дао и сребра и злата, шта хоћете више од мене? — Окнарима не даде добрина да се ману, него навале и по трећи пут. Сребрни цар, видећи се на невољи, позове околне реке: Млаву, Пек и Мораву и све мање потоке да га избаве од ових напасника. Ниједна му вода не дође у помоћ, осим речица Дагудин који извире у хатару села Братинца, а слива се у Долове, а Долови иду у Млаву. Дагудин брзо пројурџ кроза земљу и дође му у помоћ: сва окна залије и окнаре све подави; по том изађе напоље и све окнарске куће потопа и однесе. — Близу тога Сребрнога цара, прича се даље, има још једна кућица, оловом покривена, а близу те кућице вучија пуна новаца, пола златних, а пола сребрних. Те новце не може нико да нађе. У тој кућици је вода лековита, и Турци, кад су завладали овом земљом и почели копати руду у Кучајни, дођу такође до те кућице и почну се у њој купати. Сребрни цар њих потопа, те рудник опусте. — Дагудин и данас чува Сребрнога цара. Чича Јанко то тврди тим што се вода већ јавља свуда у окнима, а то је знак да су близу дошли до Сребрнога цара. Пре неког времена пао је, вели, један наш радник из села Кучајне у окно близу Сребрног цара и остао на месту мртав, а то је знак да је он ту. — Где је више воде, ту је и руда богатија. Енглези су донели неке судове да извлаче воду, али чим приђу Сребрноме цару, биће крви или друге какве несреће за њих, јер ће их Дагудин све подавити, чим на цара наиђу“.¹⁾

О Сребрноме цару и ја сам нешто забележио у Кучајни 9 августа 1910 године. Моје су белешке у следећем: У Старој Кучајни, у брду које се зове Дајбог, живео је некада Сребрни цар. Нека девојка чувалајући говеда наиђе у једној лески сребрни штап где вири из земље. Она то каже људима и они стану копати на томе месту. Копајући наиђу на сребрна човека. Хтели су да га ископају, али им он рекне да га не дирају, јер ће их потопити Дагудин (речица). Копачи се не поплаше већ га стану надити из земље. На један пут пукне Дајбог, појави се велика вода и сви се подаве сем једног младића који је био противан да се Сребрни цар вади из земље.

По другом казивању то је овако било: Једном је у Старој Кучајни радило двеста робова. Копајући наиђу они на Сребрног краља. Он их замоли да га не дирају јер имају доста руде и без њега. Робови јаве то своме капетану. Он нареди да га ископају. Сребрни краљ им стане претити да ће их потопити ако га стану водити. Они и то јаве капетану, али он остане при првој заповести. Сребрни краљ им

¹⁾ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, стр. 1083—1084.

рекне да ће позвати Млаву и Пек да их подаве, ако га дирну. Робови и то јаве капетану, али он и по трећи пут нареди да се ископа. Робови сад стану вадити Сребрног краља из земље, али он позва Млаву, Пек, Дунав и Саву те их све подаве. Из Дајбога извире врело Бања које кажу да је онда постало.

То је све што ја знам о Сребрноме цару. Сва наведена предања се везују, као што се јасно види, за Кучајну. По ономе што је Вук Караџић рекао изгледа да у Србији о Сребрноме цару још негде „приповиједају људи који су копали руде“. Било би врло вредно сазнати да ли је тако или не. Ако ко зна још какво приповедање о Сребрноме цару из ког другог краја нека изволи саопштити уредништву *Гласника Етнографског музеја у Београду*. Ја ћу пак да учиним само још једну напомену. У предању које је забележено 1848 године помиње се Дамјан Хутман, а у напомени код тог имена стоји белешка: „Ово име хутман имају и данашњи дан рудокопачи и означаје прво лице простих окнара. Такву реч хутман неће нужно бити ковати јер је народ има“. Хутман (Hutmänn) је међутим немачка реч и значи надзорник над рудником. Кад је дошла у Кучајну: да ли са средњовековним Немцима рударима или са Немцима који су за време аустријске окупације у 18 веку радили у Кучајнским мајданима, тешко је одговорити. Да можда са Немцима није дошло и предање о Сребрноме цару? И за утврђивање тога потребно је више података.

Тих. Р. Ђорђевић.

Paljenje drvenog ugljena u Borovici (Köhler und Kohlenmeiler in Borovica)¹⁾

Stari Varešani su za osmanlijske uprave u Bosni mnogo palili drveni ugalj, jer su tada mnogobrojne „duvanice“ (talionice), „majdani“ (samokovi) i „vignjevi“ (kovačnice) u Varešu upotrebljavali jedino drveni ugalj. Taj ugalj su palili i sami Varešani, a još više okolni seljaci. Kad su pomenute primitivne vareške radionice gotovo sasvim propale, za onih nekoliko majdana koji su još preostali palili su ugalj jedino seljaci iz okoline.

Ali kako je i vareška željezara u početku trebala vrlo mnogo drvenog uglja, dugo vremena su ga palili za potrebe željezare jedino seljaci iz okoline, ponajviše oni iz župe Vijake, pa iz sela Pogari i Duboštica, a osobito mnogo seljaci iz Borovice. Bilo je vremena (1895—1900) kada su palili drveni ugalj sa seljacima iz pomenutih sela i doseljeni Talijani, čega se i ja dobro sjećam. A kako je željezara sve manje trebala drvenog ugljena, jer ga je za visoke peći sve više zamjenjivao koks, to su joj još preostalu

¹⁾ Kada sam, pretpostavljajući da će i u terminologiji bosanskih ugljara biti uspo-
mena na Sase, kakve su konstatovane kod ugljara oko Beograda i Pirola (v. Ст. Нова-
ковић: Законик Стефана Душана цара српског, Београд 1898, стр. 221 и „Караџић“, год.
I, 1899, стр. 54—58), zamolio g. Alfonza Čolića, župnika u Borovici, da mi pribavi ugljarsku
terminologiju Borovičana, on mi je odgovorio šaljući mi iscrpan opis. Smatrajući da će biti
korisno da se taj opis objavi, ustupio sam ga Glasniku Etnograjskog muzeja u Beogradu.
— O Borovici i o Borovičanima su pisali: Мил. С. Филиповић: Боровица (Српски
етнографски зборник, књ. 46), Isti: Borovičani (Zbornik za nar. život i običaje, књ. 28),
M. Zuljić: Podrugečice o Borovičanima (Zbornik za nar. život i običaje, књ. 11).

potrebu drvenog uglja namirivali u celini Borovičani: u većoj količini, kad bi željezara ostala bez koksa, a u manjoj, kad bi imala dovoljno koksa. Tako je trajalo sve do početka ove godine, kada je željezara sasvim otkazala primanje drvenog ugljena, pošto je i svoj posao, usled ekonomske krize, svela na minimum. Pa tako danas Borovičani opskrbljuju drvenim ugljenom samo još ono malo majdana u Varešu i nekoliko kovačnica u Kraljevoj Sutjesci. A za osmanlijske uprave trošili su ga dosta i u samoj Borovici, jer su i u njoj sve do iza austrijske okupacije radile dvije „duvanice“ i tri majdana s nekoliko vagnjeva.

Taj drveni ugalj pale Borovičani na sledeći način. Najpre sasijeku potrebno drvo, obično dugo $1\frac{1}{2}$ m. Tada u šumi poravnaju *plac* ili *upinu*, kamo prenesu sasječeno drvo u velikim cjepanicama. Po upini polože kakve stare daske, a po njima poredaju sasječeno drvo uokrug, obično na dva „kata“, jedne cjepanice povrh drugih po dužini, samo nešto nakoso. U sredini tako složenog drveta ostave malu jamu od 15—25 cm. u prečniku, kroz koju će ubaciti vatru. Tada složeno drvo *podekšaju* i ravno složenim cjepanicama po vrhu na kube, što zovu *kupa*, a zatim sve zaspu zemljom *ščupom*. Tada odozgo kroz ostavljenu jamicu ubace vatru i zatvore otvor poklopcem i zaspu *ščupom*, a naokolo naprave sasvim malene rupice u zemlji posutoj po drvima, ali tako da se drvo i ne vidi nego samo da može vazduh unutra do ubačene vatre, da se od nje sve složeno drvo zapali. To sve skupa zovu *žežnica*.

Onaj koji *kadi* (pali) *žežnicu* mora da neprestano radi oko nje, dok se ne „iskadi“. A iskadi se, prema veličini *žežnice* i prema tome da li je složeno drvo suho ili sirovo, za 8—15 dana. Ovdje obično slažu *žežnice* od 30—60 m³ ugljena i iskade ih za 8—15 dana.

Zaposleni *žežničar* više puta otvori onu jamicu na vrhu *žežnice* da unutra ubaci suha drveta, da vatra u *žežnici* bolje gori i da zahvati sve složeno drvo, pa onda opet tu jamicu zatvori poklopcem od drveta i zatrpa *ščupom*. Ako po drvima posuta zemlja (*ščup*) spadne i drva se s plamenom pokažu, odmah to ponova zatrpa *ščupom* i polije malo vodom da se *ščup* prihvati za drva. Kad *žežničar* misli da je već sve drvo iskadeno, opet otvori onu jamicu na vrhu *žežnice*, pa ako iz nje više ne suklja dim s plamenom, već je ta jamica zatrpana iskadenim *čumurom* (ugljenom), tada vele da je *žežnica* *iskadena*. Inače će *žežničar* opet pomenutu jamicu pokriti poklopcem i zatrpati *ščupom*, dok se sve ne iskadi.

Pošto se *žežnica* iskadi, onda se ona zemlja (*ščup*) pri dnu *žežnice* izbacii gore više na *žežnicu* i ukaže se već iskadeni ugalj, koji tada „izabjeraju“ (*prebiru*) i slažu malo podalje na upini, da vide nije li u njemu ostala koja iskra, a zatim ga nose u obližnje stovarište, *kram*, da ga odatle posle tovaru na konje i tako nose na prodaju!).

Alfonzo Čolić.

1) O građenju uglja vidi i: T. Boržević, Vera, način života i zanimanje u Cigana Kralj. Srbije (Godišnjica N. Čuپیћа, XXVII, 338 i J. Pavlović, Malешево и Малешевци Београд, 1929, стр. 60.

Описивање цркава (Das „Umgürten von Kirchen“)

Обичај описивања цркава са платном или са свећом готово је остао незапажен и ако се одржао и до данас у северозападном делу Северне Србије и у југозападном делу Јужне Србије. Ја сам, у друштву са г. Влад. Р. Ђорђевићем, први пут видео опасану цркву у селу Цветановцу, у Колубари (в. сл. 1). Тада сам добио неколико одговора, да је ову цркву опасала мајка сину „за душу“, који јој се намерно обе-сио и да је опасивање почела од улаза у цркву, па унаоколо идући

Св. П. Ж. Петровић.

1. Опасана црква у Цветановцу (Колубара).

дине, поред осталог, саопштава и ово: У Призрену су били много поштовани Св. Ана и Св. Пантелија, који су некада имали цркава, али су, у то време, од једне постојале само рушевине, у чијим је зидовима намештена икона. Кад дође дан Св. Ане, на месту њене задужбине окупљали су се Срби све три вере — мухамеданци, католици и православни, и том приликом мухамеданци би доносили свитце начињене од жутог воска и њима би опасали место, на коме је некад била црква Св. Ане, а као поклон остављали би стари излизани новац¹⁾.

Опасивање цркве свећом запазио сам и у Галичнику 1931 године. Тада сам посетио малу, готово запуштену, црквицу Св. Петке, код Галичника, и она је била опасана унаоколо по зиду, на висини од једног метра од темеља, са танком воштаном свећом, која није била настављана, а завезана је више улаза у црквицу.

Уочи Петровдана, 1931 год., спремао се освећење нове цркве у Галичнику. Свечаном освећењу присуствовао сам и ја. Тада сам пред саму поноћ, уочи освећења, спазио једног Галичанаца како канапом мери обим нове цркве. Старао сам се да од њега сазнам, зашто мери цркву, али се упорни Галичанац довијао да ми на сва питања завијено одговори и да ми најзад не каже праву истину. Ипак сам од других

на десну страну док није саставила крајеве и завезала. Црква је осванула опасана платном, што значи да је опасана још у току ноћи. Заинтересован овим обичајем, нашао сам мало помена о њему, које овде износим.

Најстарији помен о опасаној цркви изгледа да је Гргура Масарекиа, католичког мисионера, који у свом извештају из Призрена 1651 го-

¹⁾ Јов. Н. Томић: *О Арнаушима у Старој Србији и Санџаку*. Београд 1913 г., стр. 26.

мештана дознао, да су то неротке тражиле обим цркве, који им је био потребан за израду свећа, да је њиме још исте ноћи опашу. Свећа изјутра није било на цркви и изгледа да су скинуте у осветку дана.

Имам забележено неколико усмених саопштења, да се свитком описује и данас манастир Св. Наум на Охридском Језеру, али су ми подробнији подаци о тамошњем опасивању непознати.

Г. Душан Стојићевевић, директор Музеја српске земље у Београду, био је љубазан да ми саопши, да је он, око 1890 г., чуо од народа, да је стара црква Петковица, код Шапца, опасивана платном. Тада је видео код нове цркве Петковице, кад се посвећивала, доста платна, које је продавала црквена управа у корист цркве. То платно није опасивано око нове цркве, јер је она по обиму била знатно већа од старе цркве, а платно није могло да је опаше. Народну свечаност приликом посвећивања ове цркве илустровао је пак. Влад. Тителбах и он нарочито истиче једним цртежом детаљ опасане цркве са платном (в. сл. 2).¹⁾

Г. Милан Карановић, кустос музеја у Сарајеву, јавља ми, да се неке цркве и манастири у Босни опасују каналом у зору и да то чине неротке. Г. Бор. М. Дробњаковић, директор Етнографског музеја у Београду, уступио ми је ову своју белешку из 1932 године: Босиљка Пантелић, из Клубаца у Јадру, удата у селу Ковиљачи, прича да је обичај у Клупцима кад умре девојка удавача, да се од њених дарова узме платно и однесе у манастир Тронушу. Тим се платном опаше цео манастирски зид обично о великим „годовима“ (празницима) „пре душу“ умрлој. Платно се увече скине и преда манастиру као дар.

У вези са опасивањем цркава да напоменемо и сродне обичаје описивања, који ће несумњиво бити од особите користи за његово објашњење. Ја сам 1928 године забележио у селу Бучину, у околини

2. Цртеж В. Тителбаха.

¹⁾ *Всемирная иллюстрация* бр. 1136, с. 29.

Крушева, да се тамо покојник у ковчегу опасује воштаном свећом и да му се на груди стави срп. М. Ђ. Милићевић је забележио народно предање, да је град Словац, у Колубари, градила Јерина, жена деспота Ђурђа, па је, веле, намеравала „да пружи од града мост преко Колубаре на Оштриковац. Али најпре отегне она крпу платна с брда на брдо, па пусти бену да премости платном!“. Вид Вулетић-Вукасовић саопштава народно предање о „златним веригама“, које су висиле о храсту пред црквом Видовицом у Конавлима и пред њима се скупљао народ и делио правду. Али се једном догоди, да је кум кума закљичао на „златним веригама“ због зајма, па, пошто се кум криво заклео, вериге су „полетјеле пут небеса“.²⁾ Слично предање забележио сам од старца Максима Васиљевића, из села Пајсијевића у Грузи, старином из Старог Влаха, а разликује се само у томе, што су се, по Васиљевићевом казивању, цркве подизале на једном брду, а њихове звонаре на другом и биле везане веригама. Кад се кум криво заклео, онда су пукле вериге, звонаре су прелетеле код својих цркава и отада, вели Васиљевић, нестало је више поверења у народу.

На основи ових оскудних и непотпуних података не можемо дати поуздано објашњење овом обичају. Било би занимљиво и од научног интереса покупити што више података о опасивању цркава и сродних обичаја у нашем народу. Зато је нарочито потребно скренути пажњу: Ко све опасује цркву или друго какво посвећено место (извор, дрво, камен и сл.)? Чиме се опасује и зашто то народ чини? Да ли се црква опасује свуда унаоколо или само једним делом? Кад се опасује да ли се иде од почетка на десну или на леву страну? У које се време опасује (доба дана и године)? Има ли каквих врачања уз опасивање? Ко скида појас (платно, свећу, канап и др.), кад и шта се са тим даље ради? Да ли се сваки покојник опасује или само они, за које се мисли да имају неку натприродну моћ, напр. врачања, гатања, лечења или су били душевно болесни? Забележити сва народна предања о веригама и веровања о опасивању уопште, напр. кад умре мало дете треба га опасати, да би онога света могло носити цвеће у недрима. За сваки податак треба назначити ко је казивао, одакле је и кад? Тачно одредити места или цркве, о којима се говори, где се налазе (село и срез)? Одговоре слати уреднику *Гласника Етнографског музеја*, Београд, Бирчанинова улица 14. Одговори ће се објављивати у наредним књигама *Гласника* под именом извештача.

П. Ж. Петровић

Зла жена (Das böse Weib)

Била нека зла жена, која је имала доброг мужа и лепу ћерку. Штогод би муж казао жени да је добро, она би напротив доказивала, да то није тако, а ако муж каже да је зло, онда је за њу било добро. Тако је било и са удајом њихове ћерке: где муж зажели да удоми ћерку, ту жена не пристаје, а где опет жена пристане, ту муж не да. Њиховом неслогом ћерка им, у току времена, изгуби најбоље прилике за удају.

Најзад дочекује један просилац о злој жени и њеној лепој удавачи, па се реши да је испроси, али, пре свега, наговори будућег таста да

1) *Кнежевина Србија*. Београд 1876, с. 366.

2) *Босанска вила* за 1911, с. 214—215.

каже својој жени, како му се зет не допада. Како уговоре, тако и учине. Препредени просилац запроси девојку. Муж пред женом тобож упорно одбије ново пријатељство. Жена се такође уздржавала да да свој пристанак, али да би и овога пута била упорна према мужу, то она одлучно узме залог од момка и девојка им се испроси.

На сам дан венчања муж је био и сувише весео, а зла жена тек тада примети да је преварена. „Било па прошло“ — тешила се жена, јер се оваква превара није могла поправити.

После венчања зажели зла жена да оде, по обичају, ћерки и зету у госте. Зет, изненађен њеном прераном посетом, дочека је на вратници, па је одатле одведе у подрум и заклопи. Три дана је „баба“ (ташта) тамо седела и грицкала сено, а четвртог се зет смиљује, отвори подрум и пусти је. Гладна и изнурена „баба“ једва се дочека своје куће.

— Како би у гостима? — упита је муж.

— Као у сваким добрим гостима, — одговори она и настави: — Наша деца имају свега доста. Нуде ме да понесем понуде за тебе, а ја ка' велим послаћу и тебе у госте, па што би носила. Зато се спреми и пожури да стигнеш за дана, да те тамо не очекују, — рече зла жена, а за себе премишљаше, да му се што пре освети.

Муж се спреми и оде зету у госте. Тамо га лепо дочекају, угосте и у повратку дарују му црвену кабаницу, коју он огрне преко леђа и врати се кући. Кад га спази жена како се црвени у кабаници учини јој се, да су га одрали у гостима, па охоло узвикну:

— Охо, ја три дана грицка сено у подруму, па ми ништа не би, а тебе живог одраше!

Тек кад јој муж приђе ближе увиде зла жена, да је и по други пут преварена.¹⁾

Пајсијевић, у Гружи.

П. Ж. Петровић.

Тежачка свијећа (Die „Gründonnerstagskerze“, „Bauernkerze“ gennant.)²⁾

Сталежи — еснафи у Високом имају своје крсне славе. Тако обућари славе св. Спиридона, ћебеције св. Саву, пекари Тодорову Суботу, а земљоделци — тежачки сталеж слави Велики четвртак. Обућари и пекари су већ напустили славу, али је ћебеције и земљоделци још увек држе.

Карактеристика ове њихове славе је у томе, што ћебеције на тај дан имају крсно кољиво — панахију, и што и они и тежачи тога дана постављају у цркви своју свећу, која се тада запали, и пали се на сваком богослужењу преко целе године.

У височкој цркви су ове свеће постављене на два камена ступа пред олтаром и то ћебецијска свећа с леве, а тежачка с десне стране.

Још док није почео часни пост, црквено-општински одбор у својој седници сваке године одреди скупљаче прилога за тежачку свећу.

¹⁾ Упоредити variante у *Венцу* XI V, Београд 1929, с. 530—532, XVI 524—526; у *Босанској вили* за 1888, с. 77, и за 1908, с. 286; Ј. Миодраговић: *Народна педагогија у Срба*. Београд 1914, с. 339.

²⁾ Уредништво је овај прилог добило благодарећи заузимању г. д-ра Миленка Филиповића, доцента.

Обично се одреде четири човека, који су на добром гласу, за четири краја височке парохије: за Чекрчиће и околна села; за Кралупе и околна села; за Топузово Поље, Бискупиче и Мухашиновце (т.зв. Доњи Крај) и за Подвинце, Лужницу и Грачаницу.

Тим скупљачима се даду књиге оверене од одбора и потврђене од средње власти с тим, да почну купити прилоге чим настане часни пост, а свакоме од њих се додели по једно писмено дете, које иде с њим и уписује прилоге, који се дају само у новцу.

Прилози се купе о пазарном дану у чаршији, а и у остале дане обично недељом по селима. Скупљачи осим у крајеве за које су одређени иду и у друге парохије као у Вареш па чак и у Сарајево, па и тамо купе прилоге. Прилози се купе све до уочи Великог четвртка, а у књигу се уписује име приложника и све његове чељади као и његов прилог.¹⁾

Сакупљени прилози се у седници црквеног одбора на Велики четвртак предају одбору, који прегледа књиге, зброји прилоге, исплати трошкове за прављење тежачке свеће и остале трошкове око купљења прилога (награда деци — писарима, а скупљачима се исплати само њихов стварни минимални трошак нпр. ако су где попили кафу и купили хлеба). Остатак се уписује у црквено-општ. благајничку књигу као чист приход од тежачке свеће.

Црквени одбор редовно сваке године на Велики четвртак после богослужења приреди скроман, постан, ручак скупљачима и деци — писарима у знак признања за њихов труд. Гдекад присуствује ручку и свештеник, да би похвалио њихов труд око скупљања прилога.

Уочи Великог четвртка праве свећу два сиромашнија човека из Високога, који су вешти томе послу, и њима се плати за труд. До Великог четвртка се направи тј. скува и испече неколико стотина просфорица. Те се просфорице праве исто онако као и просфоре за свршавање св. проскомидије само су много мање.

И на Велики четвртак после св. литургије свештеник сврши бденије, коме присуствују скупљачи, и на коме се свештеник моли Богу за здравље приложника за тежачке свеће (а свећа се дотле постави на ступ), прочита имена свих приложника уписаних у скупљачке књиге, и честита тежацима крсну славу и постављање тежачке свеће.

Наши скупљачи још увек бесплатно врше купљење прилога, док се већ у Илијашу скупљачима плаћа 10% од скупљенога новца као награда.

Први дан Васкрса свештеник на вечерњи у цркви у име црквене општинске управе захвали скупљачима на труду и прочита имена оне тројице приложника, који су највише приложили за тежачку свећу, и они тај дан по обичају после вечерње приложили око цркве носе сваки по један велики црквени бајрак.

Тежаци радо дају прилоге за свећу и натјечу се, који ће више уписати прилога, да би носио бајрак на први дан Васкрса, и уопште су поносни на своју свећу. Нарочито су радосни, када је свећа већа него лане, а величина свеће зависи од скупљенога новца.

Освећене просфорице се дају сваком скупљачу, који има дужност, да од тих просфорица даде сваком оном, који је уписао ма и најмањи

¹⁾ Вредно је забележити, да и припадници других вера особито муслимани дају прилоге са тежачку свећу.

прилог за свећу, и од тих се просфорица онда по мало једе седам дана у јутру пре сваког јела.

Наша тежачка свећа је од чистог воска, висока је 3.60 м. а тешка је преко 30 кг. При дну је пречник 52 см. где је најдебља, па онда према горе све тања и тања.

Иста је таква и њеберијска свећа, која је на левој страни испред олтара. Прилози за ту свећу купе се само у Високом, а не и по селима, али сељаци уписују већину прилога и за ову свећу.

Иначе је све остало исто као и код тежачке свеће, само што скупљачима ове свеће црквени одбор не приређује ручак.

Тежачку свећу имају само оне парохије, које имају цркву. Тако ја, када сам дошао на добрињску парохију у Какњу (1926 г.) нисам затакао тежачке свеће, јер је црква истом била направљена.

Те године уз часни пост ја сам тамо поставио први пут скупљаче за тежачку свећу, и успео сам, да се већ те године на Велики четвртак у какањској цркви поставе прве тежачке свеће, и отада се сваке године купе прилози и постављају тежачке свеће и у Какњу као и у Високом, само с том разликом, што су у какањској цркви две много мање тежачке свеће, а у височкој цркви једна велика тежачка свећа, и што какањски црквени одбор са стране наручује свеће, а тежачка свећа се у Високом прави на старински начин.

Познато ми је, да тежачке свеће имају цркве у Илијашу, Варешу, Пазаришту, Блажују и Трнову, па ми према томе изгледа, да то имају и све цркве у Сарајевском и Височком срезу.

Душан Бошковић.

Неколико података о прилагању свећа црквама на Велики четвртак (Einige Angaben über Kerzenspenden am Gründonnerstag)

Обичај постављања *тежачке свијеће* у цркви на Велики четвртак, који саопштава Д. Бошковић (Гласник VII, стр. 113), изгледа да је ограничен само на неке наше крајеве. Из литературе а и по обавештењима познато нам је да овог обичаја има, осим у крају који помиње Д. Бошковић, још у околини Сарајева и у неким јадарским селима у Србији.

Док по саопштењу сарајевског проте Луке Чупића, који је пре четрдесет година био учитељ у Травнику, *тежачких свећа* нема у Босанској Крајини па ни у Травнику¹⁾, из прилога Д. Бошковића видимо да су оне и данас у обичају у Високом и у неколико села у Височком срезу. За околину Сарајева имамо податке од г. М. Карановића, кустоса музеја, које је био љубазан да нам стави на расположење. Ево шта он саопштава:

„У старини, веле, да је купљен прилог за *тежачку свећу* само у околини Сарајева. Одреди се један сељак који зна писати, и он иде од куће до куће уз часни пост по селима, или искористи сваку прилику састанка, па купи прилоге за *тежачку свећу* записујући имена домаћина и све кућне чељади. Прилоге дају у новцу или воску (во- сак даје врло мали број). На Велики понедељак, уторак или среду

¹⁾ Обавештење смо добили преко г. М. Карановића, кустоса музеја у Сарајеву.

дође неколико њих у Стару цркву (у Сарајеву) и у цркви праве велику свећу према суми сакупљеног новца. На Велики четвртак, на јутрењи, запале свећу и свештеник у молбеној јектенији спомиње сва записана имена, чита молитву за стоку и освешта сѐ. Тога дана одборници црквене општине наредe постан ручак за оне који су купили прилог за свећу, и подижу здравицу захваљујући им на труду око скупљања прилога. На обеду су само скупљачи прилога, свештеник и одборници. То је, веле, по угледању на сарајевске еснафе који су имали своје еснафске славе (пиреве) и еснафске свеће. Тада у свој околини Сарајева није било цркава него само Стара црква у Сарајеву, где је ношена *шежачка свећа*. Како је која црква подизана, усвајала је овај обичај, као на пр. цркве у Трнову, Блажују и Рељеву. У Трнову код Сарајева, по казивању свештеника Мирка Максимовића, листови на којима се записују имена приложника приликом прикупљања прилога зову се *полице*¹.

Знамо да су раније овакве свеће прилагала манастиру Троноши сва села из Јадра и Рађевине у Србији, а и да данас то чине али само нека јадарска села. О томе има један податак из 1847 год.

У *Новинама читалишта београдског* (28 март 1847, стр. 100) објављена је ова белешка: „У народу овога Округа (лозничког) који је у околини манастира Троноше, има овај стари обичај, за који нико не памти, од кад е. На велики четвртак у сваком селу Среза Јадарског и Рађевског скупе се селяни и сваки учини прилог на манастир, који у новцу а који у воску, пак ове прилоге саставивши, одаберу се кметови са јошт по неколико људи, те с њима на скупњу у уречено место, — Срез Јадарски у село Клубце — дођу. Ту прилоге из свју села истога Среза у едно саставе и од свега тако скупљенога воска салју едну свећу, до 20 ока тешку, пак онда сви скупа свечано обучени и торжествено у ред се поставивши иду са том свећом к манастиру, коме кад се на по сата приближе, онда манастирска звона огласе, а они опет из пушака пуцају, те тако к манастиру прислѣвши уђу у цркву и донешену своју свећу на свећњак пред олтаром метну, Јадарци на десни а Рађевци на леви, а новце манастиру приложе, и те се *свеће орачке* зову.“¹)

О овом је обичају писао и С. Тројановић.²) Његови су подаци свакако из 1891—1893 год., пошто те године наводи приликом описивања свећа и њихове тежине. „На Велики четвртак“, — вели Тројановић, — стари је обичај да у манастиру Троноши треба да горе две велике *општинске свеће*. За раније претседници позову селјаке на збор те се договоре, колико ће која породица дати воска. За једну свећу дају восак села: Костајник, Зајача, Горња и Доња Борина и Радаљ (Костајник и Радаљ су у Рађевском, а остала села у Јадарском срезу) а другу свећу граде: Коренита, Тршић, Клуцци, Пасковац, Воћњак и Лозница (Јадарски срез)... Године 1891 поједина је свећа мерила 38 кгр. а године 1893 по 16 кгр... Пошто се сав восак на одређено место донесе, општине изаберу из своје средине око десетину старијих људи који ће лити свећу, и на дан Велике среде отпочну рад... На Велики четвртак скупе се они који су лили свећу, дођу и остали селјаци... и понесу свећу умотану у платно и убрусе, па хајде у Троношу...“

¹) Курзив је наш. — ²) *Ватра у обичајима и животу српског народа* (Српски етнограф. зборник, XLV, 204—205).

Кад дођу на пушкомет манастиру, испале неколико пиштоља, а калуђери на тај знак нареду да се звони, а сами свет дочекују свечано на вратима с кадионицама, певајући: „Једга славни ученици“. Носачи свећу одмах наместе и запале. Затим се продужи литургија... После службе ливачи и носачи добију ручак од манастира... Свећу пале целе године недељом и празницима...“

У лето 1932 год. путовао сам по Јадру, и у манастиру Троноши видео пред олтаром, постављене на чираке, две велике свеће (в. слику)¹⁾.

Пошто у манастиру о њима нисам могао ништа детаљније сазнати, распитао сам се у селима, која су те свеће приложила, и из прикупљених података се може ово извести. Стари назив *орачке свеће*, који се помиње у белешци „Новина читалишта београдског“, потпуно се изгубио и данас за њих нема једног—заједничког имена. Нисам чуо ни назив *опиштинске свеће*, који помиње Тројановић. По саопштењу Лазара Мишића, учитеља, у Тршићу их зову *Спасишелеве свеће*, у Зајачи *манастирске свеће* (саопштење Петра Антонића) а у Коренити *свеће пред олтаром*. По причању до 1914 г. у обичају је учествовало више села из Рађевине и Јадра: „леву“ су свећу прилагали Рађевци а „десну“ Јадрани. Прилоге су давали у воску и у новцу. После ратова (1914—1918) из Рађевине даје прилог у воску само Стеван Радичевић из Костајника. Данас Троноши прилажу свеће и то „десну“ села: Коренита и Тршић а „леву“ села: Воћњак, Пасковац, Зајача, Лозница (сва су ова села у Јадранском срезу) а из Костајника (Рађевски срез) поменути Стеван Радичевић. „Лева“ је свећа увек већа, јер се за њу прикупи више прилога, нарочито у Лозници.

Св. Б. Дробинковић

Орачке свеће

Прилоге скупљају у току великог поста (све до Лазареве суботе) сеоски кмет или друга лица. Прилажу се восак и новац. За добивени новац се докупи восак и памук за фитиљ. Пошто стара свећа, приложена манастиру прошле године, не изгори цела, то обично на Цвети пошаљу некога у манастир да је узме и донесе у село. Прикупљени восак, недогорела стара свећа и остале потребе за ливење нове свеће донесу се у кућу онога домаћина код кога се свећа лије. Свећа се лије на Велику среду. Године 1932 „лева“ је свећа ливена у Зајачи, у кући Влајка Стефановића, а лили су је Петар Антонић, Милорад Ковачевић, Станко Стефановић, Стеван Васиљевић и Бранко Ђокић, сви из Зајаче. Тешка је 16 кг. а висока 1.80 м. „Десна“ је свећа изливена у Коренити, у кући Светозара Петровића, а лили су је поред домаћина Петровића и Петар Ђурић, Михаило Бојанић, Борисав Пешић и Властимир Ђурић, сви из Корените. Тешка је око 10 кг. а висока 1.50 м. Свеће лију обично старији, отреситији, домаћини, то

¹⁾ Свеће су због осветлења снимљене пред црквом.

раде док су живи, а млађи од њих уче, да би их доцније могли заменити.

Најпре се од памука „оправи“ јачи фитиљ дебљине прста на руци а дужине колика се хоће свећа, утопи се у растопљени восак и обеси о таваницу. Да би фитиљ био затегнут, по дну се „натури“ једна дрвена дашчица облика тацне. Испод тако обешеног фитиља се потури велика аранија (котао) са водом, док се у другом суду топи приложени восак и враћена не догорела стара свећа. Један од оних који учествују у ливењу свећа најпре уврне фитиљ, затим га пусти да се одврће, а у том је други већ из великог суда захватио мањим лонцем око 2 кгр. растопљеног воска и њиме озго прелива фитиљ који се развија. Тако се приликом окретања око фитиља образује један слој од воска. Трећи скупља восак који је приликом преливања фитиља пао у воду у аранију, оцеди га од воде и ставља га да се понова топи. Остали помажу. Посао се прекине за 5—6 минута, па се фитиљ опет прелива воском и то се тако ради док се сав восак не употреби. Ливење једне свеће траје око 6—7 часова: обично се почиње око 9 часова ујутру а свршава око 4 часе по подне.

Свећа остаје на месту где је рађена до сутрадан. На Велики четвртак је носе у манастир обично они који су је лили и који су скупљали прилоге. Увију је у чисто платно и са стране увежу летвицама. Кад дођу близу манастира, долазак објаве пуцањем, у манастиру звоне звона, дочекају их, свећа се стави на чирак и одмах се запали. После тога настаје служба, а по свршеној служби манастир приреди ручак онима који су свећу донели. Скупљање прилога, ливење свећа и све остале послове око њих сељаци у овоме крају раде добровољно и без икакве награде.

Ових неколико података износимо као допуну прилогу Д. Бошковића са жељом да потстакнемо читаоце *Гласника*, да уредништво обавесте о овоме обичају уколико и што о њему знају из других крајева у којима се и данас одржао или га је некада било. Уредништво моли да се подаци шаљу на адресу: *Гласник Етнографског музеја, Београд*. Питања, на која се жели одговор, обухваћена су већ у овоме чланку и у чланку *Тежачка свијећа* од Д. Бошковића.

Бор. М. Дробњаковић.

Нешто о коси из кабларских села (*Über die Haartracht der Dörfer um das Kablargebirge*)¹⁾

У кабларским селима људи су у старије време носили дугу косу сплетену у перчин, који су слуштали низ леђа. Овако се коса носила све до кнез Милошеве забране. Када је кнез Милош издао наредбу да сви војници отсеку перчине, Тома Вучић-Перишић је лично настојавао, да се ова наредба код војске што пре изврши.

Наредба је наишла на велико негодовање, и људи су се тешко растајали од својих перчина, које су јако ценили. Прича се како је неки Вујица из Душковаца имао лепу косу којом се поносио. Носио ју је сплетену у перчин, који је спуштен низ леђа допирао чак до

¹⁾ Кабларска села: Рошци, Врнчани, Јанчићи, све три Добриње, и др.

ниже паса. Овај је Вујица био најлепши момак у селу, чему је доста доприносио и његов перчин. Када је издата наредба да се секу перчини Вујица је служио војску. Он се никако није хтео растати од свог омиљеног перчина, трпео је разне казне, али перчин није скидао. Најзад га једном командир изведе пред Тому Вучића-Перишића и овај нареди да се Вујици отсече перчин тупом бритвом. Вујица није осећао бол од тупе бритве, али га је заболело и заплакао се кад је видео отсечени перчин. Отсечени перчин је привезао преко свог *свилаја* и оружја. Кроз читав живот није се од њега растајао него га је носио говорећи: Када ми га не дају носити на глави, да ми краси главу, а оно нека ми бар свилаје украси.¹⁾

Мушкарци перчине нису много украшавали. Главни украс био је *уплетњак* од црне вуне који је служио за везивање перчина. Уплетњак је био искључиво црне боје.²⁾

Брада а нарочито бркови су пуштани да слободно расту. Био је понос имати велике бркове. И данас се прича како је неки Иван имао лепе и дуге бркове, да их је могао за ухо затурити. Његове потомке данас зову Бркићи.

Дете се не шиша све до свог првог рођендана. Прво га шиша ујак, а ако нема ујака онда тетка. Прво шишање се врши „када дан и месец напредују“, — да би коса у детета напредовала. Пре године дете се не шиша (нити му се режу нокти), јер се верује да та коса (и нокти) чувају дете од вештица, које не смеју на дете са великом косом. Мушку су децу шишали неколико пута обично до 7—8 година, а женску децу су шишали само један пут ако је коса добра, ако је рђава неколико пута.

Ујак или тетка шишају децу зато што се верује да у рођеној детињој коси лежи сва њихова срећа. Ако би неко други шишао дете, могао би нешто зло помислити, а ујак и тетка могу само добро мислити своје сестрићу. Приликом шишања увек се остављао по један прамен рођене косе — да би остала срећа на глави. Ошишану косу су стављали на млад калем (воћку) или на врбу, — да би дуга коса расла као калем или врба. Косу остављену на калему пазили су да је не нађу птице да од ње праве гнездо, — јер би детиња коса остала кратка и кудрава.

Када дете има лепу косу, мајка се постара да код врачаре набави *урочњак*. Урочњаци су обично стара сребрна пара или нека бела или црвена кост коју називају „рибљи зуб“. Урочњак може бити и од шкољке, морског пужа или комадић корала.

Жене су увек носиле дугу косу. Ако нека има рђаву косу то се сматрало као недостатак и гледало се да се на сваки начин тај недостатак надокнади.

Када женској деци порасте коса да се може сплести, сплетали су је у пет *кикића* и чврсто их стежали уплетњакком, да би боље расла. Овако су женска деца чешљана све до 16—17 године, када се задевојче. Када се задевојче, чешљале су се у две ватице (или кике), које су обавијане око главе. Удате жене — младе и старије — чешљале су се у један перчин (курјук) кога су обавијале око мале црвене капе

¹⁾ Овај податак прибележила је г-ца Јулишка Павловић, учитељица, од свога деде Ранка.

²⁾ Веровало се кад бременита жена види у чијој коси уплетњак друге боје, да ће му коса окржљавити и отпасти.

(феса). Бабе су се чешљале као и млађе жене, али су се увек повезивале марамом.

Приликом жалости жене су расплитале косу и тако је носиле седам дана. Кад се покојнику изда седмица, тада се очешљају на покојниковом гробу, сплету косу, коју више не расплићу док траје жалост, обично за годину дана.

Жене се не чешљају никада пред мушкарцима, јер сматрају за срамоту расплитати косу пред њима. Опалу косу стављале су у опанке, да би им била дуга до пета; нису је стављале у ватру, да их глава не би болела. Ако би опалу косу ставиле у ватру, она им више не би расла. Опалу косу су стављале и на калем, — да би се нова (коса) прикалемила и расла као калем. Тада се пази да је птице не би однеле да праве гнездо. — Чешљале су се обично само понедеоном, уторником и четвртком. Средом се нису чешљале да неби рано оседеле, петком да курјаци не силазе међу стоку, а суботом због неких женских болести. Нарочито су на петак пазиле, и тога дана нису ни чешаљ узимале у руке. Средом и суботом, ако је нека потреба да се очешљају, стављале су прво чешаљ на камен, па су се тек онда чешљале. Ово су радиле да би им коса била чврста и да им тај дан не нашкоди.

Људи нису украшавали косу а жене су на то много пазиле. Косу су најрадије китиле босоком, милодучицом, челенчицом, лубером и другим миришљавим цвећем. Украшавали су је и разним пантљикама, укосницама и иглама, које су биле различите боје, у виду великих чиода са обојеном главом. Стављале су „дијамантске иглице“ (од гвожђа и стакла). Код богатијих жена било је игала од злата и дијаманта, а фесови су покривени тепелуцима са златним и сребрним новцем.

Жене су косу мазале машћу, и то машћу од божићнег прасета. Најчешће су се обраћале врачарама, које су у обичну маст мешале чађ и то продавале као изврсно средство за мазање косе.¹⁾

Косу су прале цећем. Да би била коса лепа и сјајна, жене су кувале цвет од камил-теја, и тиме је прале. Да би се коса „побунила“ и расла кувале су бунику, и тиме је прале. Косу нису прале оних дана (и из истих разлога) којих се нису ни чешљале. Још косу нису прале празником, нити беле недеље, да неби оседеле. На Ђурђевдан пре сунчева изласка прале су косу *омајом* (водом испод воденице), у коју су стављале разне траве (коприву, купину, глоговину и врбовину). Том омајом су се обично умивале и купале испод врбе, тако да вода пада и залива врбу. Тада су говориле: Како ова вода врбу заливала и гране јој развијала, тако и мене залила и сваку ми срећу развила! Ту би се затим очешљале и опалу косу стављале на врбу, па се са оном глоговином, грабовином и купиновином заките, да би се момци грабили и купили око њих. Деци, која имају слабу косу стављали су уочи Божића под главу конопац којим су унели сламу у кућу, — да би им коса била дуга као тај конопац.

Драгољуб М. Димитријевић.

¹⁾ Колико су ове врачаре имале утицаја, показује овај пример. Једна врачара није успела да машћу поправи косу једној имућној девојци из Душковаца, због тога је посаветује да намаже главу топлом говећом балегом. Ова је послуша и изјутра, кад је потерала стоку на пашу, узме врућу говећу балегу, метне је на главу, преко које веже мараму. По савету врачарином ово је тако држала 24 часа. Друго јутро, кад је хтела да скине, сва је коса била залепљена. И док је скинула ослабила је и оно косе што је дотле имала.

Прилози и фолклорне белешке (Volkskundliche Mitteilungen und Notizen).

(Наставак)

Здравице из Запања (села: Личје, Крчимир, Вртоп и др.). — Еј, помози Боже (чује се „Бошке, Бочке) и овесели, срећу удели, срећан дом, добар час, овај час најбољ. Куде се пило, ту се добро вило, ерлија а Куршумлија, ћар и берикет Приштина. Кој дава да му се не познава, а кој пије да му ништа није. Бог нека ни (нас) живи и нека ни весели, од љубав да ни не одвоји. Што сејемо нека ни се роди, а што крмимо нека се множи: с оне стране куће и јасење, ове куће здравље и весеље. По пољу нам класала шеница белица, а у кућу одала све мушка дечица. Нека нам буде сноп ко поп, стрника ко врљика. Сачувај ни Бочке од труљива моста, од брљива госта, од крива кривака, од тесна сокака, од кратке гаће, а дугачке коприве, од мутне воде и пијане жене, од бесна псета и пизмена кмета, од лошого уредника и брљивога претседника. Ко ни зло мислио на конопцу висио, на кога ми, на њега и пси. Кога јуримо, да га стигнемо, а ко нас да му је рђав глас.

Срећни жењаци и младенци, срећни ни зелени венци. Нека стареју и белеју ко Старе Планине, нека цветају ко пролет, нек вену ко јесен. Како сад у свадбе и весеље, такој до године у крштење и у стрижба.

Бог нека живи кумови и кумашинови пријатељи и родови на све стране. Куде је кум пружал десну руку, нека је корисна и весела да Бог да!

Ајде да попијемо по једну чашу за милу снашу, а по једну за Србина да му цвета домовина. У добри час свима!

Хвала домаћине, руком делио а срцем веселио. Бог ти помого нико ти ништа не мого. Њива и ливада ти родила, а весела чељад по кући ходила. Да ти Бог да у тору оваца, у кеси новаца, кокоши на буњишту, дечице на огњишту. Славио на млађи оставио. Што ми потрошили, Господ навашао. Хај твоји коњи вриштали, душмани ти пиштали, твоје краве мукале, душмани ти јаукали. (Негде додају и ово): Наши душмани отишли низ лугова да наплате дугова. Нити дуга наплатили, нити се дома вратили. Да Бог да!!)

Влад. М. Николић.

¹⁾ Овакве су здравице (народ их назива *благосови* — *благосивљања*) уобичајене у многим селима у Запању.

Етнологија у часопису »Јужна Србија«

Прилог етнолошкој библиографији.

У Скопљу је од 1922 до 1925 год. излазио часопис „Јужна Србија“. Часопис је доносио прилоге из лепе књижевности и из науке, и то у првом реду и готово једино ствари које су се тичале Јужне Србије. Тако је у том часопису изишло и више етнолошких прилога и много других радова из области лепе књижевности и разних грана наука, међу којима је било и таквих који су од етнолошког интереса. Како тај часопис претставља праву библиофилску реткост, па се тешко може наићи на његов комплет, сматрао сам да ће бити од користи ако дам библиографију етнолошких радова, објављених у том часопису. Из поменутог разлога (због реткости часописа) уз наслове појединих чланака саопштићу укратко и њихову садржину.

„Јужна Србија“ је почела да излази у Скопљу 15 марта 1922 и у прво време је излазила уредно у свескама сваких петнаест дана. Са 24 свеском почињу поремећаји и неуредности и отада „Јужна Србија“ излази у главном као месечни лист, али и то с прекидом: априла 1923 објављене су две свеске (бр. 25 и 26), а у току 1924 запажа се опадање и објављено је свега пет свезака (три двоброја и два троброја), па настаје прекид од четири месеца, а онда маја и јуна 1925 излазе две последње свеске (48 и 49).

Први уредници часописа били су познати јавни радници: Милан Чемериќић и Глиша Елезовић и они су заједнички уређивали све до 47 свеске закључно. Тада се, после поменутог прекида, мења и редакција, па су 48 свеску уредили Гл. Елезовић и Д-р П. Сланкаменац а 49 свеску „уређивачки одбор“, у ком су били г. г. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић, Д-р Момчило Т. Селесковић, Д-р Петар С. Јовановић, и Д-р Никола Банашевић. Нажалост, и поред свих настојања да се одржи и унапреди, лист се је угасио, да његов рад наставе, доцније, „Гласник Скопског научног друштва“ и „Јужни преглед“.

Ма да је техничка опрема листа била, нарочито за ондашње прилике у Скопљу, врло добра, ипак има један недостатак, који је библиографске природе. Наиме, на св. 1—8 је обележено да сачињавају прву књигу, свеске 9—20 другу, а свеске 21—29 трећу, и пагинација се правилно продужава од прве до последње свеске у појединим књигама, тако да оне у том погледу чине заиста целине. Са св. 30 настаје књига четврта и ту ознаку носи још и свеска 36—37, па се даље не означава на свескама коју књигу сачињавају, али се пагинација, започета код 30 свеске, продужава и даље и завршава се са 47 свеском, а свеске 48—49 имају опет нову пагинацију. И у овом прегледу ја сам задржао ту двојност: за чланке објављене у ранијим свескама њихово

место сам наводио римским бројем књиге и бројем страница а за доцније чланке бројем свеске и страница.

На првом месту саопштићу чисто и претежно етнолошке чланке а затим све остале који су од етнолошког интереса.

I.

Анонимци, бивши егзархиски учитељ: Малеш и Малешевци. (II 217—226). — Писац даје кратак опис предела и његових становника, задржавајући се највише на излагању стања просвећености и психичких особина Малешеваца. Али се не задовољава само тим да просто опише њихов духовни живот него износи и узроке појединим појавама.

Вулић, Н.: Скопски музеј. (св. 44—45, 882—885). — Чланак је писан поводом оснивања музеја у Скопљу и расправља о значају музеја те о томе који предмети и на који начин да се добављају.

Г.: Ако си Турчин со есап... (II 30). — Објашњења помешној пословици.

Г., М. Б.: Бекташтво. (III 402—408). — После краћих напомена о бекташтву у нашој земљи и његовом политичком значају у Арбанији, износи се превод чланка „Четврта религија у Албанији“, који је на енглеском објавио F. W. Hasluck у часопису The New Europe. — Додат је списак књига које је имала бекташка текија у Тетову.

Георгијевић Бартоломеј: Моје робовање у Турској. (IV 435—445). — То је аутобиографија пишчева, коју је с латинског (издање Фр. Кидрича) превео С. Орхановић. Писац је у тој аутобиографији занимљиво описао како је као роб живео међу Турцима. О личности, животу и делима Б. Георгијевића, као и о културном и политичком значају његова рада говори расправа *Фр. Кидрича*: Обичаји Турака у XVI веку. Бартоломеј Георгијевић. (IV 497—511), а оба та чланка су увод за

— —: О обичајима и начину живота Турака (IV 551—564, 645—653; св. 40—47, стр. 773—782, 842—849, 895—903, 973—977 и св. 48, стр. 29—34). Прва два дела су под означеним насловом, следећа два наставка под насловом „Моје робовање у Турској“, а онда до краја опет при наслов. — У том делу, које је Б. Георгијевић први пут објавио у Паризу 1568 под насловом „De Turcagum moribus“, описане су многе појаве и обичаји из живота тадашњих Турака. Како је часопис престао да излази, превод није објављен до краја, него је преводилац С. Орхановић доцније издао цело дело у преводу под насловом: *Б. Георгијевић*: Моје робовање и обичаји Турака. Скопље 1926.

Грујић, Рад. М.: Сељак у старој српској држави. (II 337—344). — Популаран чланак о приликама у којима је живео наш средњовековни сељак.

Елезовић, Глиша: Пушке арнаутке. (I 145—148). — Доказује да се „пушке арнаутке“ не зову тако по Арбанасима него по Србима пушкарима из крајева који су крајем 17 столећа опустели па их населили Арбанаси, па се и крај прозвао Арнаутлуком.

— —: Дервенџије. Један прилог за историју нашег народа под Турцима. (III 321—329). — Дервенџије су били врста повлашћене раје у Турској. Као извор за расправу послужили

- су писцу фермани, сачувани у селу Тресанчи, у Малој Реци. На основу њих излаже које су биле дужности дервенџија.
- Елезовић, Гл.*: Соколари и соколарство. (IV 446—457, 522—531, 580—591, 623—637, 684—711 и св. 42—43, 837—841). — Најпре се у расправи говори о соколу у митологији и религији, па се изнесе најстарије вести о лову са соколима из Европе и Азије и, стим у вези, подаци о соколарству код нас у средњем веку. Затим долази опис како се вежбају соколи за лов и, најзад, подаци о данашњем распрострањењу тог лова. У другом одељку је опис соколарства на Косову, где га је било све до у 20 столеће, па долази одељак „Соко у народној поезији“ с цитатима већином из Вукове збирке народних песама, а онда долазе одељци у којима се говори о соколарима као друштвеној организацији у турској држави и о њиховим дужностима и привилегијама, а на крају су фермани (једанаест и један у посебном додатку) из 17 и 18 ст., који се односе на соколарство у нашим земљама.
- : Качаничка текија. Сачли Кучук Мехмед ефендија. — Зборно место сујеверја. — Арнаутска варијанта о Муси Кесџији и Марку Краљевићу. (Св. 42—43, стр. 808—813). — У чланку је описана та веома позната текија и изнета су многобројна народна веровања која су с њом у вези.
- : Дервишки редови муслимански. — Текије у Скопљу. (Св. 44—45, стр. 857—875; св. 46—47, стр. 954—969; св. 48, стр. 34—48 и св. 49, стр. 105—116). — У студији је писац доста опширно изложио постанак дервишких редова, однос између појединих редова као и однос према ортодоксном исламу, затим однос према хоџама, па односе и организацију самих дервишких редова. Изложено је даље како се по текијама врши богослужење и какав је начин живота код дервиша (опхођење, одећа, пиће итд.), а најзад и њихове „чудновате науке“ заједно с врачањем, бајањем, гатањем, прорицањем и лечењем које они врше. — Због престанка часописа, студија није објављена у целини, те ништа није речено о текијама у самом Скопљу.
- Јовановић, П. С.*: I Конгрес словенских географа и етнографа у Прагу. (Св. 42—43, стр. 849—855).
- Костић, Д-р Мита*: Арнаутско насеље у Срему. (III 273—279). — Писац расправља о узроку и о начину пресељења Климената у сремска села Хртковце, Никинце и Јарак и о њихову претапању у Југословене.
- : Прилог за историју емиграционог покрета из Старе Србије г. 1737. (Св. 46—47, стр. 970—972). — Саопштава (после увода о аустриским операцијама у Србији 1737) текст писма пуковника Лентулуса, које је упућено из Н. Пазара војводи Хаци-Братуљевићу, да би се српски устаници умирли и задржали да не отпадну од аустриског цара.
- Костић, Петар*: Листићи из даље и ближе прошлости. (I 161—170). — Ту је неколико краћих ствари, у којима има доста података о етничкој прошлости Призрена и околине (особито о исламизовању Горе) и неколико података из народне религије.
- : Српска православна црквено-школска општина у Призрену. (III 361—375). — Писац је о истој теми доцније објавио књигу: „Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку,“ Београд, 1928.

- Куљбакин, С.*: Процес постепеног цепања Словенства. (III 378—381). — Кратак преглед постанка словенских народа, односно језика, почевши од најстаријег доба, када сви Словени чине један народ, једну етничку, језичну и културну заједницу, па до данас када постоје разне групе Словена.
- Огњановић, Риста*: Галичник (II 362—368, 394—405). — Иако је претежно политичке природе, ипак садржи многа обавештења о психичким особинама Галичанаца и, нарочито, о привредним приликама а додирује се и односа између Срба и Арбанаса.
- Радојевић, Млад.*: Сјеница и њен привредни и географски значај. — Поред других података, у чланку се говори о улози Сјенице као етале у матанастазичким покретима, те о телесним и душевним особинама становника тог краја, затим о етничким односима између сјеничког краја и Старог Влаха и о ћилимарству.
- Ребац, Хасан*: Муслиманска опасност. (II 190—197). — У том се чланку не говори о нашим муслиманима него уопште о политичкој страни муслиманског питања, те стога није од етнологског интереса, као допуна том чланку.
- М. Ч.*: Наши муслимани (II 210—213). — У ком писац (Милан Чемерицић) говори о психичком стању наших муслимана и о узроцима њиховој депресији.
- Смиљанић, Тома*: Из области Река. I (I 50—53) и II (I 225—228). — Не износим садржај, јер је писац предмет тих чланака опширно разрадио у доцнијим својим редовима: Anciennes tribus serbes... Skorlje, 1930; Мијаци, Горња Река и Мавровско Поље (Српски етногр. зборник, књ. XXXV); Plemenske odlike Мијака („Narodna starina“, sv. 7).
- Тројановић, С.*: Шароњање код Срба (I 53—60). — Саопштава неколико нових података о тој занимљивој операцији у нашег народа и код Влаха и Арбанаса у нашој земљи са својим мишљењем о пореклу те вештине.
- Наши Шопови. (I 229—230). — Неколика опажања, по којима би међу Шоповима било очуваних расних и културних елемената од Печењега.
- Јединство народног духа. (II 321—326). — Невешто и непотпуно расправљање, које је од интереса што се њим код нас покреће претресање таквих питања.
- Народно памћење. (III 283—290). — На веома малом броју примера писац би хтео да покаже у чему је постојаност и научна вредност народних традиција. Употребљени подаци су већином врло некритични и хипотетични.
- Чемерицић, Милан*: Имовински односи за време муслимана. (I 100—105). — Информативан чланак о врстама својине у бившој турској држави, односно у Јужној Србији, до 1912 год.

II

Чланци из разних области науке и књижевности али од етнологског интереса:

Анонимни писац (вероватно Гл. Елезовић): Друштво за изучавање османлиске историје. Историски преглед, орган института за отоманску историју, година 1910—1918. (Свеска 40—41, 762—773). — Писац чланка говори о оснивању и о организацији тог друштва и саопштава садржину 1—47 свеске (1910—1918) часо-

писа који издаје друштво. Међу чланцима тог часописа има их који су од великог интереса за нашу етнологију, нпр. декрети султана Селима III који забрањују раскошне ношње и др. (од М. Галиб-бега), Турци на Балканском Полуострву (од Ст. Даназова), Бајрамски обичаји у прошлости (од Мехмеда Заки-бега).

Грујић, Радослав М.: Скопље у прошлости (I 1—11, 41—49, 81—91). — Кратак преглед историје Скопља. Говори се доста опсежно о сменама становништва у Скопљу и о утицајима разних култура које су владале у Скопљу.

Ђорђевић, Тих. Р.: Свети Јован Владимир (св. 48, 1—5). — Први део чланка чине излагања о политичким и етничким односима између Срба и Бугара у данашњој Јужној Србији.

Елезовић, Гл.: Турски извори за нашу историју.¹⁾ (II 124—133, 446—452, 483—487, III 97—105, 156—162, 199—202, 251—257 и 298—306). — У уводу (стр. 124—126) писац говори уопште о значају турских извора за нашу историју, а посебно о вредности вакуфија. Објављени су, у преводу, ови извори: шеријатки худет вакуфа Мехмед-бега, сина Исхак-бегова у Тетову (из 1461/1462 год.), вакуфија џамије Кребир Мехмед Челебије (у Тетову из 1468/1469 год.) и вакуфија Гази Јахја пашине џамије у Скопљу (1518 год.). У тим вакуфијама има много етнолошке грађе у подацима о животу нашега народа и насељених Турака у Тетову и Пологу и у Скопљу тога доба.

— —: Знаменити муслимански гробови у Скопљу. (II 50—52). — По Е. Челебији говори о Вејси-ефендији, кадији пенику, чији је гроб у Скопљу и ком се одаје религиозно поштовање.

Костић, Д-р Миша: Српски језик као дипломатски језик југоисточне Европе од XV—XVIII века. (св. 40—41, 729—746). — Расправа о српском језику као дипломатском на турском, угарском, аустријском и другим дворовима.

Костић, Пешар: Сима Андрејевић Игуманов. Поводом прославе педесетогодишњице богословије призренске. (II 259—273). — Иако поглавито биографски, чланак има и етнолошких података: о негдашњој производњи бурмута у Призрену, о односима између муслимана и православних у Призрену и о утицају С. Игуманова на обичаје у Призрену.

Крстић, Анђелко: Без тапије. (II 417—429, III 1—12). — Приповетка у којој се верно описује страдање православних Срба у долини Дрима, а причање је проткано подацима из народног живота и обичаја.

— —: Јове наполичар. (IV 409—426, 473—483.) — Приповетка у којој је дат исцрпан и веран опис чифлика и чифчиског живота. Уметнут је и опис манастирске славе, а од интереса су и подаци о пресељавању чифчија, које су вршили паше, господари чифлика.

Маври, Д. С.: Даскал Мане. (III 290—295, 343—352). — Приповетка у којој се описује живот нашег народа у Јужној Србији под Турцима.

— —: Печалбар. (I 171—178). — Описује се одлазак младог пе-

¹⁾ У другом делу (Вакуфија џамије Кребир Мехмед Челебије, II 446—452, 483—487) изостављен је тај општи наслов, а у трећем гласи: Турски извори за српску историју.

- чалбара из Маврова у Америку. Помињу се разне сујеверне радње уочи поласка.
- Маври, Д. С.*: Одметници. (I 289—298). — И у тој се приповетци описује стање хришћана у Јужној Србији у доба пред ослобођење.
- Новак, Д-р Грго*: Скопље—Сплит. (I 13—17). — Чланак је од етнолошког интереса утолико што скреће пажњу на могућност културних утицаја у прошлости из Венеције преко Сплита на Скопље и Јужну Србију.
- Олић, Д-р Љуб.*: Привредни развитак Јужне Србије. (I 232—235). — У првом делу чланка писац је дао општу карактеристику привреде и привредне производње у Јужној Србији.
- : Наше свиларство. (I 301—305). — О свиларству око Ђевђелије, Дојрана и Струмице и о његову привредном значају.
- Поповић, Авр. Н.*: О постанку Косовске Митровице. (II 169—174).
- Поповић, Богдан*: Психологија скоројевића. (II 97—105, 137—150). — Преведени одломци из већег рада на енглеском у ком је писац узео Бугаре као нацију која најбоље претставља тај тип. Ту се разматра о неким психичким особинама Бугара.
- (Уредништво)*: О пореклу Исхак-бега. (II 482—483). — Уредништво је објавило у преводу белешку Салиха Х. Рустема у листу „Хак“ (7 децембра 1922) да је славни Исхак бег пореклом прави Турчин. (Поводом једног предања, саопштеног у чланку Гл. Елезовића о турским изворима за нашу историју.
- Фртунић, Живко*: Мара Врањанка. Из прошлости вучитрских Срба под Турцима. (II 249—252). — Ту је изнето како је поменута Мара отета из харема и спасена од превођења на ислам.
- Хаџи Поповић, Војин*: Прилози за прехисторију Јужне Србије. (I 201—208, II 1—7, IV 537—548). — У последњем чланку писац опширно горори о култу река у старим религијама и помиње и култ река (и Вардара) у данашње време.
- Цемовић, Марко П.*: Моје Цвети 1883 године. (IV 428—432). — Описује како су му Турци били затворили и послали у прогонство оца, због чега је био настао „лелек“ у целој нахији.

III

- За време излагања њена, у „Јужној Србији“ су приказана односно оцењена следећа дела из етнологије и од етнолошког интереса:
- Андрејевић А.*: Струмица, земља и народ. Ниш 1923. (Приказао П. С. Ј., књ. IV, св. 36—37, стр. 662—663).
- Архив за арбанску старину, језик и етнологију. Књ. I. Београд 1923. (*Д-р Миша Костић* под насловом „Албанолошки покрет у нашој наци“ IV 715—718). — Књ. II, св. 2. (*Н. Б.*, св. 49, стр. 126).
- Божовић, Гр.*: Приповетке. Београд 1924. (*Јов. Грубић*, св. 46—47, стр. 977—981).
- Босна и Херцеговина*. Издава сарајевска секција Удружења југословенских инжењера и архитеката. Сарајево 1922. (*С. Тројановић*, II 452—453).
- Bouché de Belle, Edmond*: La Macédoine et les Macédoniens. Paris 1922. (*М. Ч.*, I 31—35).

- Wendel, H.*: Von Belgrad bis Buccari. Reise durch Westserbien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien. Frankfurt a. M. 1922. (М., II 38—39).
- Влајинац, Д-р Милан З.*, Пољска привреда у народним пословицама. (Д-р Душан Недельковић, св. 48, стр. 60—62).
- Вођа кроз Етнографски Музеј у Београду. Београд 1924. (С. Тројановић, св. 44—45, страна 919—920).
- Берић Вас.*: Неколико главних питања из етнографије Старе Србије и Македоније. Ср. Карловци 1822. (II 410—411).
- Ђорђевић Тихомир Р.*: Наши народни обичаји. Сарајево 1922. (Тр., II 336).
- —: Наш народни живот. Српска књ. задруга, књ. 174. (М. Чемерићић, св. 44—45, стр. 906—911).
- —: Из Србије Кнеза Милоша. Београд 1924. (М. Костић, св. 49, 122—123).
- Жупанић Д-р Нико*: Бела Србија. Загреб 1922. Посебан отисак из „Narodne starine“. (С. Тројановић, св. 40—41, 788—789).
- Zega Nikola*: Zbirka Nikole Arsenovića. Zagreb 1923. (С. Тројановић, св. 44—45, 918—919).
- Kostić D. Mita*: Geneza nemačke kulturne orijentacije u Srba. Zagreb 1922. (Д-р. Г. Новак, I 37—38).
- Милушиновић, Д-р Никола*: Широко наше отаџбине. Наше вароши, њихова садашњица, привредни и просветни им значај, правци даљег развоја. Свеска прва. Панчево. (Гр. II 213—215).
- Narodna starina*, sv. 1 (Хп., II 215—216), sv. 2 (Војин Х. П., III 312—314).
- Насеља и порекло становништва*, књ. 14 (А. Ј., св. 40—41, 789—791); књ. 15 (П. С. Ј., св. 38—39, 719—720).
- Николај, епископ*: Читанка о светоме краљу Јовану Владимиру. Београд 1925. (Тих. Р. Ђорђевић, св. 48, 56).
- Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. III, Београд 1923 (Д-р. Мита Костић, св. 44—45, 911—914).
- Продановић Јаша М.*: Женске народне песме. Београд 1925. (Н. Банашевић, св. 49, стр. 116—121).
- Скопље и Јужна Србија* Гласник Професорског друштва, књ. V, св. 4. (П. С. Јовановић, св. 48, 56—58).
- Смиљанић-Брадина Тома*: На планини и друге приповетке из Македоније. Скопље 1923. (Т., св. 38—39, 720—722).
- Ђоровић Влад.*: Босна и Херцеговина. Београд 1925. (М. Костић, св. 48 58—59).

Мил. С. Филиповић.

Прилог биографији и библиографији радова Владислава Тителбаха

У *Гласнику Етнографског музеја у Београду* (књига VI, стр. 126-130) публиковао је Петар Ж. Петровић *Библиографију радова Владислава Тителбаха*, а као 2 свеска посебних издања истог музеја објављена је и монографија: Вл. Тителбах, *Аквареле и цртежи* и у њој животопис Тителбахов од П. Ж. Петровића. Те публикације допуњујем новим подацима, који се односе на живот и рад Вл. Тителбаха у вези са књижевно-уметничким часописом „Нада“, кога је у Сарајеву издавала бивша босанско-херцеговачка влада од 1895—1903 год. „Нада“ је био часопис, који је стајао у своје доба на врло високом књижевно-уметничком нивоу, а у политичком погледу заступао је безбојну Калајеву политику. Управо ради такве политичке тенденције устали су у почетку против ње јавно сви српски књижевници и уметници, али су доцније ипак појединачно сарађивали, што се види из заостале њихове кореспонденције.¹⁾ Међу њима је био и Вл. Тителбах. Он је, према једном његовом писму, понудио на продају знатан део својих сликарских и књижевних радова уредништву „Наде“. Шта га је на то наведено видимо из његовог писма²⁾ (Српски Београд 1 августа 1894) упућеног уреднику „Наде“ Константину Херману, чији један пасус дословце гласи: „Радио сам и о примени народне орнаментике у керамици и нудио сам баш ових дана овдашњој „Задрузи за унапређење домаће радности (индустрије), али је они нису примили већ рекоше: „Немамо за то новаца“ — сада радимо фуруне — Kachelöfen — у немачком ренесансу [— тим се унапређује домаћа индустрија! —]. Видим да ме гурају натраг — јер то ми није првина. Зато сам се решио продати моју збирку на страни, и уопште гледати, да идем одавде јер видим да за мене овде по свој прилици обстанка неће бити, и ако служим овде 18 година. Кома да се обратим односно продаје целе или делова моје збирке. Има ли за керамику код Вас изгледа? У опште не би било за ме тамо штогод? Ја сам вешт и брз цртач и зналац орнаментике. Приватни човек није у стању таку збирку купити а да је од велике важности и цене, докази су стечене 6 медајле! Моја је грешка, што сам дошао амо. Али сад је доцкан кајање. — Ако ми Ви можете посаветовати, верујте, многопоштовани Господине, бит ћу благодаран док живим. Hier verrostet man und geht langsam zu

¹⁾ Рудолф Заплата: „Необјављена писма наших књижевника“ («Вечерња Пошта», Сарајево, 1931, октобар—новембар). — ²⁾ Писмо је писано српским језиком (ћирилицом) осим једне реченице, која је на немачком језику. Међутим уредник „Наде“ му је одговарао на немачком језику.

Grunde man lebt vereinsamt, sich selbst überlassen. (Овде се зарђа и полагамо пропада, живи осамљено, препуштен сам себи. — Превео писац). Тако је то овде. — А зато сам се и разболео. Немојте ми замерити моју отвореност, али не знам себи већ савета“.

У архиви часописа „Наде“ налазе се три Тителбахова рукописа и то: *Девојка из Левча у Србији*, *Свадба у Мачви у Србији* и *Врање и врањска бања*, који нису обелодањени, а ради чега, то видимо из концепта одговара на немачком језику (Сарајево, 5. септембра 1894) тадањег уредника Хермана Тителбаху, који у нашем преводу гласи овако: „Припослани рукописи се деломично превише ослањају на Карићево дело о Србији и зато нису за намеравани часопис, који поглавито има да доноси оригиналне чланке“. (На рукопису „Девојка из Левча у Србији“ написао је један од Надиних уредника број 796 обележивши истовремено такође црвеном оловком и један пасус. Погледавши у Карићево дело „Србија“ на стр. 796 видео сам, да је стварно преписан. На другом рукопису „Врање и врањска бања“ написано је црвеном оловком, ћирилицом: „Преписано из Карића“). У осталом делу писма — саопштава му уредник, да ће наредних дана немачки сликар Евалд Арнд, који је запослен код „Наде“, проћи кроз Београд и том згодом прегледати његову збирку цртежа, коју је понудио на продају. Како се из „Надине“ архиве види, та збирка није откупљена, осим неколико његових радова, које је појединачно Тителбах слао, а који се сада налазе изложени у музејској галерији слика.

У „Нади“ (година 1895, св. бр. 22) објављен је Тителбахов чланак: „Керамика и некоји јој облици у Србији“ са десет илустрација самог писца.

Године 1903, када је ликвидирала „Нада“, пренета је цела њезина архива у Земаљски музеј у Сарајеву. Приликом оснивања галерије слика у сарајевском музеју (1930 год.) прегледао сам и ту архиву и поред многобројних уметничких радова нашао сам и 23 Тителбахова рада, који су по квалитету и тенденцији једнаки осталим познатим његовим радовима. Од тих радова у осам су обрађени свадбени обичаји у Србији онога времена и то:

Свадба у Србији (1893 у Београду). Рађено сепијом на обичном цртаћем папиру.

Млада (1893). Цртеж на обичном цртаћем папиру сепијом, пером и кефицом.

Млада (1893). Цртеж на обичном цртаћем папиру сепијом, пером и кефицом.

Свадба у Србији. Цртеж сепијом, пером и кефицом.

На свадби (1893). Цртеж, сепијом, пером и кефицом.

Свадбени обичаји (1893). Цртеж на обичном цртаћем папиру, сепијом, пером и кефицом.

Свадбено коло (1893). Цртеж на обичном цртаћем папиру, сепијом, пером и кефицом.

Млада (1895 у Београду). Рађено на обичном цртаћем папиру сепијом.

Четири Тителбахова рада обрађују домаћу индустрију (ткаче) и то: *Разбој* (1895). Guasche. Рађено воденом бојом пастозно на глатком цртаћем папиру.

На разбоју (1894). Цртеж на глатком цртаћем папиру сепијом.

На разбоју (1894). Рађено на глатком цртаћем папиру сепијом, пером и кефицом.

На разбоју (1894). Цртеж као и претходни.

На једној слици (Врање 12-VIII-1892) приказује на обичном цртаћем папиру сепијом, пером и кефицом Врање са околином са пет разних погледа. Остали његови радови су:

Играчица (Ниш, 4-VI-1895). Рађено на обичном цртаћем папиру сепијом, пером и кефицом.

Селјак (из књажевачког краја). Рађено на обичном цртаћем папиру сепијом и белом бојом.

Гушчарица (1882 — у позадини се види Књажевац). Рађено сепијом на обичном цртаћем папиру.

У бехару (1895). Рађено сепијом и пером.

Иницијал (1894). Слово „K“ од плетеног орнаментa. Његова позадина и продужење ове показују св. Стефана, књегињу Милицу и цара Лазара. Рађено на бољем цртаћем папиру пером у тушу.

На веранди (1895). Рађено сепијом на обичном цртаћем папиру.

Коло (1882 у Београду). На обичном цртаћем папиру сепијом и пером.

Interieur (3-VI-1893). Сепијом на обичном цртаћем папиру.

После пазара (1880). Рађено на обичном цртаћем папиру тушем (пером).

Преља (1894). Рађено на глатком цртаћем папиру сепијом и пером

Рудолф Заплата

Leka

1932.

Leka je časopis za kulturno-prosvetna питања и за књижевност, који излази у месечним свескама већ четири године на арбанашком језику у Скадру. То је један међу најбољим часописима те врсте који излазе у Арбанији. Поред остале грађе нас нарочито интересује она, која се односи на живот и обичаје Арбанаса а која почиње да се мења или да ишчезава под новим културним утицајима. Већина сарадника овога часописа су свештеници, учитељи и уопште просветни радници, који су у непосредној вези с народом, те им је омогућено да се о појединостима обавесте на самом извору и утолико су њихови подаци вернији и драгоценији. Овде износимо етнолошки преглед из *Леке* IV за 1932 годину.

Народне пословице. Пословица која говоре о богатству и заради има 8; О штедњи и чувању их има око 90 (стр. 20—23); О људском срцу 128 (с. 51—54); О тврдичлуку 17; О дугу, зајму и јемству 36 (стр. 122—124); О кући 41; О породици 38; О човеку 16; О јунацима 24 (стр. 157—160); О другим народима, О рекама, планинама и другим местима у Арбанији 117 (стр. 230—235); О жени 12; О женидби 35; О дану 51 (стр. 282—284); О слози, друштву и узимање вере 42 (стр. 320—321); О ноћи 13; О светлости 14 и О Сунцу 29 (стр. 355—356).

Народне басне: Лисица и грожђе (стр. 54), Вук, Лисица јазбина, Тврда глава (стр. 160), Корњачина кора, Скорпија (стр. 193), О соколу и чавки (стр. 296).

Народне легенде: Мајка светог Петра. По народном предању мајка св. Петра учинила је само једно добро дело, што је неком просјаку дала чесно од белог лука, па је ипак, после смрти, доспела у пакао. Али посредовањем св. Петра, Бог је хтеде ослободити пакла и преселити у рај. Кад су је анђели повукли из пакла за њу се ухвати неколико грешника, да се и они ослободе паклених мука. Али мајка св. Петра, као што је увек била суревњива, и овога пута стресе са себе грешнике, па је зато Бог и њу повратио у пакао (стр. 83—84).

Народне шужбалице: једна из Дуцаја (стр. 24—27), друга указује на бол мајке за изгубљеном ћерком (стр. 241—245).

Народне приче: Старе пријатеље не заборављај, јер нове можеш лако наћи (стр. 86); Дошао је смак света; Кукуруз (стр. 224—225.)

Народне песме: Алилова смрт. У овој се народној песми опева борба браће Алила и Мује противу хришћана. Алил и Мујо су ненадмашиви јунаци од којих је цела околина дрхтала. Једног дана узјали су своје добре коње и пошли у лов у планину. Али пошто нису имала среће у лову, то они дођу у један хан и заметну кавгу са хришћанима. Било је ту хиљаду хришћана, који нападну на Мују и

Алила и испале на њих хиљаду пушака. У том окршају Алил буде рањен и подлегне ранама. Мујо свети свога брата, убија ове хришћане, плени им ханове, квари изворе итд. Затим, пошто сахрани брата, одлази кући, облачи се у црно одело и затвара се у одају, да би у самоћи оплакивао свога брата. Кад је дошло пролеће, закука кукавица на Алилову гробу. Алил подигне главу и каже јој: „Јави моме брату, да ни у гробу немам мира, јер долази сваке недеље Јован Капетан на мој гроб, тресе га и зове ме на мегдан. Иди и реци моме брату, ако ми је брат, да ме освети“. Кукавица јави то Муји. Мујо се наоружа, узјаше хата, дође на гроб свога брата и приреди заседу. Кад је ујутру освануло, он спази Јована Капетана како скрнави Алилов гроб, па опали из пушке и убије Јована Капетана. Најзад се опет врати у одају и затвори се као и пре да оплакује брата (стр. 236—241).

На стр. 321 изнета је народна песма: Зови нужду која ће ти доћи, а на стр. 359 једна народна успаванка.

Народна предана о постанку имена села Душмана код Дукађина (стр. 260) и о постанку миридитске куће Ђолати (357—359).

Народна знања су низ поука и савета, понекад врло духовитих о ракији, о утицајима природних промена на земљорадничке послове и др. (стр. 215, 308).

Народне празноверице о тајанственом чувару куће, о суђајама (стр. 153—156), вилама, сиренама, старој богињи пастира и стада, богињи биљног растиња, злим духовима (стр. 191—193), нимфама, сунцу, месецу и загробном животу (стр. 291—292); гатања и врачања, о сновиима и судбини (стр. 153—156).

На прикупљању етнолошке грађе и објављивању чланака у *Леки* истичу се сарадници: Кол Камен, Александар Сирдани, Гаспер Гуракући, Ноц Сума и Кол Штјефни.

Антон Качулини.

Етнографски музеј у Београду у 1932 ГОДИНИ

У току ове године се настојало, да се у свима одељењима и отсецима што интензивније настави раније започети посао. Интерни музејски рад се у овоме правцу кретао, разуме се у границама могућности с обзиром на смештајне прилике и на друге околности. Рад изван музеја, на терену, извођен је у границама финансиских могућности — према средствима којима је музеј располагао по државном буџету. Осим тога особље музеја је путовало помогнуто и са друге стране, а као што ће се ниже видети путовало је и из својих средстава.

Од 31 децембра 1931 до 31 децембра 1932 г. закључно приновљено је 680 инвентарских бројева односно 893 предмета. Од овога броја је из кредита предвиђених државним буџетом набављено 212 инвен. бројева са 252 предмета, поклоњено је 57 инвен. бројева са 192 предмета, а 411 инвен. бројева са 449 предмета су радови музејског особља. Највећи број предмета припада Илустративном одељењу (494 инвен. броја са 636 предмета) док су музејске збирке у овој години приновљене са 186 инвен. бројева односно са 257 предмета. На дан 31 децембра 1932 г. Главни инвентар Етнографског музеја је имао 13.119 инвен. бројева односно 17.297 предмета.

Музејске збирке. — На неколиким екскурзијама су набављени предмети које збирке нису имале. Највише је предмета набављено приликом путовања по Хрватској и по Срему, затим у мањем броју из других крајева. Од ових и од раније набављених предмета комплетирано је 25 народних ношњи (из Северне Србије 3, из Јужне Србије 6, из Црне Горе 1, из Херцеговине 1, из Словеније 2, из Хрватске 9, из Срема 2 и из Славоније 1). Припремљено је 25 фигурина и обучено у ове народне ношње, али, нажалост, оне нису могле бити изложене, већ спремне чекају на просторије. Набавкама и поклонима су попуњаване и друге музејске збирке.

У току године је извршено моделирање воштаних делова, нарочито глава, на свима изложеним фигуринама. Учињен је покушај и у Београду су израђене две воштане главе за нове фигурине по оригиналним фотографијама. Извршено је детаљно конзервирање, затим преглед и контрола инвентара свих предмета који припадају збиркама а који су смештени у главном магацину. Ради бржег сналажења и спретнијег рада за ове су предмете израђени нарочити спискови по орманима и по групама како су сређени. У изложбеним салама је преу-

дешен — обојен највећи број витрина и ормана који су после тридесетогодишње употребе већ били осетно оштећени.

За збирке је у овој години из буџетом предвиђених кредита набављено 183 предмета за 12.161 динар. Поклоњено је 74 предмета. Поклонили су: Министарство просвете 26 таблица народног везива из Јужне Србије; г. Стеван Тановић, шк. надз. из Ђевђелије, 17 мустара разних тканина и ћосницу; г. Саламон Бергер, директор музеја у Загребу, две чохе; г. Стјепан Писмаровић, економ из Јаблановца, лајбец: г-ца Тереза Паулић, чиновник музеја у Загребу, поцулицу; г-ђа Амалија Чачковић из Св. Недеље, женску капу и фањек; г. Стјепан Новосел, трг. из Загреба, којић и пећу; г-ђа Марија Гојшић из Речице, камен тиглаш; г-ца Сока Радовац из Добринца, део ћилима и женски прслук; г-ђа Наталија Гудовић из Брестача, две преслице; г-ђа Јеца Томић из Добринаца, убрадач; г. Бранко Дробњаковић, капетан из Призрена, пар дечијих опанака; г-ђа Мара Д. Ђорђевић из Београда, круну од житног класја; г. Стеван Ивановић, држ. комесар у п. из Београда, старински златан сат са ланцем и пар старинских минђуша; г-ђа М. Вујисић из Колашина, пар назувица и пар рукавица; г-ђа Шајка Влаховић из Колашина, пар наглавака; г. Дим. Стојковић, претседник општине из Врање, метални тепелук; г. Ђорђе Аћимовић, занатлија из Ковиљаче, бућкашицу и г. Дим. Тодосијевић, шк. надз. из Гостиvara, пар женских чарапа.

Овде истичемо и два модела (босанског и херцеговачког мајура) које је израдио г. Гросман, препаратор Земаљског музеја у Сарајеву а по нацртима г. Х. Балдазара, инжењера, за изложбу у Паризу 1925 год. Ови модели нису унети у инвентар збирки пошто их је Министарство трговине и индустрије уступило музеју само на чување.

Илустративно одељење. — На крају 1932 г. ово је одељење имало 4.954 инвен. броја. Од 31 децембра 1931 до 31 децембра 1932 г. закључно приновљено је 494 инвен. броја односно 636 предмета (фот. негатива 274, фот. филмова 207, цртежа 24, клише-а 29, фотографија 69, слика 11, акварела 12 и разгледница 10).

За Илустративно одељење је у току године из буџетом предвиђених кредита набављено 69 предмета за 8.840 динара и то: 29 клише-а, 8 цртежа ношње из Србије, 12 акварела ношње из Србије и Хрватске, 10 слика старог Београда и 10 разгледница из Словеније.

Одељење је добило на поклон 118 предмета. Поклонили су: Министарство просвете 16 табли цртежа везова из Херцеговине; Етнографски музеј у Клужу 69 фотографија; г. Милан Максимовић, директор банке из Београда, слику жене Стевче Михаиловића; г. Владимир Р. Ђорђевић, проф. из Београда, 31 фотографски филм и г. Никола Граховац 1 фот. негатив.

На путовањима и у музеју је особље урадило 449 снимака (Бор. Дробњаковић, директор, 150 фот. филмова и негатива; Митар Влаховић, кустос, 142 фот. филма и негатива; Петар Петровић, кустос, 69 фот. филмова и негатива и Јурије Слански, препаратор, 88 фот. филмова и негатива). Највећи број приновљених снимака је из Босне и из Срема, затим из Северне и Јужне Србије, из Хрватске и из Црне Горе.

Колекција слика старог Београда је приновљена са 15 фот. негатива, 10 слика и са 2 аквареле. Ова колекција има сада 190 инвен. бројева.

Добротом г-ђе Маре Драг. Ђорђевића, помоћника Министра просвете, у музеју је репродуковано око 30 старих фотографија буњевачке ношње и обичаја из околине Суботице, и тако је Илустративно одељење добило интересантну колекцију негатива из овога нашега краја.

Руководилац одељења, г. П. Ж. Петровић, кустос, коначно је средио лисни каталог негатива по врстама предмета.

Филмски отсек Илустративног одељења је приновљен са 150 метара кинематографског негатив-филма. Г. П. Ж. Петровић, кустос, је у селу Миловчи код Ђевђелије снимео „Русалије“, старински обичај који се губи, а на Дојранском Језеру је снимео поједине моменте риболова.

Одељење за музички фолклор. — По Главном инвентару је 31 децембра 1932 г. ово одељење имало 1.336 инвен. бројева. По привременом списку Дел. бр. 909/1931 фонографски отсек овога одељења је на крају ове године имао 180 снимака на воштаним плочама пречника 20 см. У току године су снимљене 63 плоче. Сви приновљени снимци су из Јужне Србије (из Добра, Струге, Охрида, Битоља и Скопља) а снимео их је г. Коста Манојловић, композитор. На 180 воштаних плоча забележене су 362 мелодије.

Управа није успела да ове плоче преради. У октобру је г. д-р Г. Геземан, проф. универзитета, однео 28 од ових воштаних плоча у Праг, где ће се извршити њихово галванизирање. Ако овај покушај успе и ако трошкови не буду велики, галванизираће се и сви остали снимци.

Библиотека. — На дан 31 децембра 1932 г. библиотека је имала 2.112 инвен. бројева. У овој је години приновљено 225 инвен. бројева. У замену је добивано 74 инвен. броја, из буџетом предвиђених кредита је набављен 91 инвен. број а на поклон је добивено 60 инвен. бројева. На набавку књига и на повез је по буџету за 1932/33 год. утрошено 7.952.50 динара.

Библиотека је добила поклоне: од шведских писаца 8 књига; од пољских 5; од чехословачких 2; од Војно-географског института у Београду 24 географ. секције; од Опште државне статистике 2 књиге; од г. г. Петра Петровића 4 књиге, Валентина Рожића 2, Саламона Бергера 2, Милана Карановића 2, Митра Влаховића 2, Боривоја Дробњаковића 1, Николе Зега 1, Симе Тројановића 1, Бранимира Малена 1, Живојина Ђорђевића 1, Јоже Руса 1 и од Милана Брајера 1.

Буџет. — По буџету за 1932/33 год. музеју је на материјалне потребе додељено динара: 78.000.— Истим буџетом је по парт. 204 предвиђено динара: 750.000.— „за откуп имања за Етнографски музеј у Београду“. Али пошто се стало на гледиште да се предложено имање не треба откупити, то и прошлогодишња предвиђена сума, одређена у ову сврху, није искоришћена, а шта ће са овогодишњом бити није одлучено.

Из кредита по партијама Министарства просвете у музеју је извршено увођење новог електричног постројења као и оправке и кречење зграде.

За научна путовања је музеј добио 8.000.— динара а на име помоћи за штампање „Гласника“ 9.000.— динара. Ова помоћ је употребљена за штампање седме књиге „Гласника“ за 1932 годину.

Публикације. — Од музејских публикација је до сада послато у замену или на поклон и продато: Албума „Југословенска народна ношња“ 557 примерака; „Аквареле и цртежи“ 240 примерака; „Гласника“ књ. I 798 примерка; „Гласника“ књ. II 365; „Гласника“ књ. III 341; „Гласника“ књ. IV 267; „Гласника“ књ. V 240 и „Гласника“ књ. VI 219 примерака. „Гласник“ књ. VII за 1932 год. оштампан је у 500 примерака.

Научна путовања. — У јуну је приређена шестодневна екскурзија у Срему. Учествовали су потписани и г. М. Влаховић, кустос. Циљ екскурзије је био да се за збирке прикупи што више предмета, нарочито за колекцију ношње, а кретала се овим правцем: Војка—Голубинци—Пољинци—Добринци—Буђановци—Брестач—Суботиште—Карловчић—Петровчић—Бечмен—Сурчин—Бежанија—Земун. На овоме путовању је за збирке набављено 44 предмета. Потписани је донео 35 а г. М. Влаховић 41 снимак. Ово је путовање извршено из кредита предвиђених буџетом.

Потписани је провео осам дана у неколико села у Зворничком срезу и у Јадру. Бавио се проучавањем риболова и саобраћаја на Дрини и отпочео је испитивање насеља и народног живота у неколико села око манастира Тавне. Са овога пута је донео 115 фотографских снимака. Путовање је извршио из својих средстава.

Г. Митар Влаховић, кустос, је у марту 1932 г. провео десет дана у околини Загребца, Сиска, Крижеваца, Карловца и В. Горице и обишао 12 села. За задатак је имао да набави предмете за попуњавање народне ношње из тих крајева. За збирке овога музеја је донео 87 предмета а за Илустративно одељење 18 снимака. Путовање је извршио из кредита предвиђених буџетом.

Помогнут из фонда Аустралијанске задужбине г. Влаховић је провео двадесет и два дана у Колашинском и Пећком срезу ради антропогеографских и етнолошких испитивања. Осим тога учинио је три дводневне екскурзије у Срему и неколико једнодневних екскурзија у околини Београда ради етнолошких испитивања. Са ових је екскурзија донео за Илустративно одељење 83 фотографска снимка. Екскурзије по Срему и у околини Београда је извео из својих средстава.

Г. Петар Ж. Петровић, кустос, провео је седам дана у околини Ђевђелије и Дојрана. Ову је екскурзију извео из средстава предвиђених буџетом. У селу Мировчи је кинематографски снимио „Русалије“ а на Дојранском Језеру је снимао риболов. Осим тога је снимао народни живот и обичаје.

Помогнут из фонда Аустралијанске задужбине г. Петровић је провео двадесет дана у долини Рашке где је вршио антропогеографска и етнолошка испитивања.

У Грузији и у Космају је провео шест дана и бавио се етнолошким испитивањима и фотографским снимањем. Ово је путовање извршио из својих средстава. Са ових путовања је г. Петровић донео за Илустративно одељење и његов филмски отсек 69 фотографских снимака и 150 метара кинематографског негатива.

Помогнут од Министарства просвете г. Коста Манојловић, композитор, обишао је Дебар, Стругу, Охрид, Битољ и Скопље, и са овога пута донео за Фонографски отсек овога музеја 63 фонографска снимка на којима је забележено 170 мелодија.

Особље. — У току 1932 год. није било промена у особљу. Распоред особља и подела рада су остали исти као и прошле године.

Везе са нашим и страним сродним установама, које су у току минулих година успостављене, све су интимније, и управа музеја се трудила да изиђе у сусрет њиховим жељама као и жељама многих појединаца. Између наших Етнолошких семинара и Етнографских музеја и овога музеја све је тешња сарадња. Музеј је излазио у сусрет жељама и других установа (Женска друштва, Коло сестара у Крагујевцу и др.). Замена публикација између овога музеја и других сродних установа све је већа. Поред редовних замена слате су музејске публикације, фотографије и цртежи: уредништву „Незаборављене Истре“, Централном пресбиру-у, Трећој женској гимназији у Београду, Универзитету у Греноблу и Министарству трговине и индустрије. Неколицини писаца школских уџбеника је дозвољено да из Илустративног одељења употребе извесне фотографије у својим уџбеницима. Г-ци Јелки Миш, учитељици, у два маха је дозвољено да за „Општински ателе за народно везиво“ у Дубровнику прецрта серију везова са музејских оригинала. Иста је дозвола давата и другим појединцима. Странцима, који су у нашу земљу долазили ради научних студија, и били од појединих установа (Рокфелерова фондација, Немачко друштво за славистичка испитивања и др.) упућивани на овај музеј, давата су потребна обавештења и упуту за рад. За време Соколског слета је Савез сокола Краљевине Југославије изложио у Прагу 144 увеличане музејске фотографије етнолошког карактера. Музејски кустос г. Петар Ж. Петровић је као делегат Министарства просвете учествовао на анкети за унапређење кућне радиности и ћилимарства коју је приредио Загребачки збор у септембру 1932 г. Од стране овога музеја и Археолошког музеја у Сплиту је г. Митар Влаховић, кустос, учествовао на седници Одбора за припрему за изложбу у Чикагу, која је одржана у Београду. Најзад, овај је музеј на Загребачком сајму учествовао са збирком старинских ћилимова.

Музејска зграда. — Са највећим одушевљењем је управа овога музеја очекивала да се у овој години реши питање зграде. Али, као што смо из предњих редова видели, ова се наша нада није остварила. Сматрајући питање музејске зграде као једно од битних, управа је у току године у два маха поднела претставке Господину Министру просвете и у њима учинила предлог за решење овога питања.

Посете. — У току ове године Етнографски музеј је имао особиту част и задовољство да га посетом удостоје Њ. В. Престолонаследник Петар и Њ. В. Кнез Александар. Музеј је посетио и г. д-р Раденко Станковић, министар просвете. Управа истиче да музеј из године у годину посећује све већи број нашег и страног света. И поред тога што је музеј у току читава два месеца у овој години био затворен због оправки, посета је била велика. У „Посетницу“ се уписало поред осталих и 106 ђачких и других група, од којих је највећа имала 108 а најмања 20 учесника. Ако узмемо као просечан број 60, онда је само у овим групама било око 7.000 посетилаца. Затим долази велики број посетилаца који се у „Посетницу“ не уписују, као и велики број странаца, који се уписују, али њихов број овде нисмо изнели.

Актом П.бр. 13.033 од 11 маја 1932 г. прописан је „Правилник о наплати улазница у државне музеје“ а на основу § 27 тач. 1 Финансиског закона за 1932/33 г. По овоме „Правилнику“ се наплаћују улазнице у свима данима осим недељом и о државним празницима. Улазница су уопште ослобођене екскурзије ђачких група и разних других удружења и установа, када имају научну и национално-просветну сврху, а исто тако су ослобођени плаћања улазница научници и уметници. По овоме „Правилнику“ се почело поступати од 21 маја 1932 г. и до краја 1932 г. продато је 337 улазница од 5.— и 218 улазница од 2.— динара. Свега је од продатих улазница примљено закључно до 31 децембра 1932 г. динара: 1.903.—

Д-р Бор. М. Дробњаковић
директор

Етнографска секција Дубровачког музеја

Ове је године дарезљивошћу г-ђице Јелке Миш основана Етнографска секција Дубровачког музеја, ове старе културне установе. У једном крилу нових музејских просторија у тврђави Св. Ивана, у великим оквирима и орманима су смештене богате збирке оригиналних мотива народног везива, марама и чипака. Лепа је и збирка преслица. Осим ових колекција помоћу друштва „Путника“ и „Дуба“ прикупљено је око двадесет комада народних одела, а г-ђица Миш је поклонила двадесет кошуља из Јужне Србије.

Сн. „Јадран“, Дубровник.

1. Музеј

Због данашње економске кризе све ове збирке нису могле доћи до потпуног изражаја у научном као и у естетском погледу, али се управа нада да ће се и ово питање повољно решити.

Луцијан Марчић

Сн. „Јадран“, Дубровник.

2. Главна дворана Етнограф. секције